

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาการนำปฏิบัติอุโบสถศีลของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องประกอบด้วย ดังนี้

1. บริบทคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี
2. พระพุทธศาสนาในสังคมไทย
3. การปฏิบัติอุโบสถศีล
4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

บริบทคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง

คณะสงฆ์อำเภอหนองโดน แบ่งการปกครองออกเป็น 4 ตำบล ได้แก่คณะสงฆ์ตำบลหนองโดน คณะสงฆ์ตำบลดอนทอง คณะสงฆ์ตำบลบ้านกล้วย และคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง โดยแบ่งการปกครองคณะสงฆ์ตำบล ออกเป็นตำบลละ 5 วัด ซึ่งตำบลบ้านโป่งมีวัดในเขตการปกครอง ได้แก่ วัดโป่งเก่า วัดโป่งถนน วัดโป่งสว่าง วัดป่าแหน และวัดหนองแร้ รายละเอียดมีดังนี้

1. ขอบเขตพื้นที่
ทิศตะวันออก ติดต่อกับ คณะสงฆ์ตำบลหนองแก อำเภอพระพุทธบาท
ทิศตะวันตก ติดต่อกับ คณะสงฆ์ตำบลดอนทอง อำเภอหนองโดน
ทิศเหนือ ติดต่อกับ คณะสงฆ์ตำบลบ้านกล้วย อำเภอหนองโดน
ทิศใต้ ติดต่อกับ คณะสงฆ์ตำบลหนองโดน อำเภอหนองโดน
2. ขอบเขตประชากร
 - 2.1 วัดโป่งเก่า มีพระสงฆ์ 6 รูป
 - 2.2 วัดโป่งถนน มีพระสงฆ์ 5 รูป
 - 2.3 วัดโป่งสว่าง มีพระสงฆ์ 5 รูป
 - 2.4 วัดป่าแหน มีพระสงฆ์ 6 รูป
 - 2.5 วัดหนองแร้ มีพระสงฆ์ 2 รูป
3. เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม

ประชากรในเขตตำบลบ้านโป่ง โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพกสิกรรมและเกษตรกรรม รัฐบาลการค้าขาย และประกอบอาชีพอิสระ มีสภาพสังคมที่เป็นชนบท เป็นชุมชนที่อยู่ใกล้ชิดกัน มีขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมที่ดั้งเดิม เช่น การทำบุญในช่วงเทศกาลวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ประเพณีสงกรานต์ สรงน้ำพระสงฆ์ และรดน้ำขอพรผู้สูงอายุ เป็นต้น

4. ประวัติวัด

ประวัติความเป็นมาของการก่อตั้งวัดในเขตการปกครองคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง ทั้ง 5 วัด ดังนี้

4.1 วัดโป่งเก่า

วัดโป่งเก่า ตั้งอยู่ที่บ้านโป่งเก่า หมู่ที่ 9 ตำบลบ้านกล้วย อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ 8 ไร่ 51 ตารางวา พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบ อาคารเสนาสนะต่างๆ มีอุโบสถหักพังสภาพแล้ว ศาลาการเปรียญกว้าง 15 เมตร ยาว 20 เมตร สร้างด้วยไม้ กุฏิสงฆ์ จำนวน 4 หลัง เป็นอาคารไม้ วัดโป่งเก่าสร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่ พ.ศ. 2319 มีนามตามชื่อบ้าน โดยมีผู้ใหญ่สมมาเป็นผู้ดำเนินการได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาในราวปี พ.ศ. 2329 การบริหารและการปกครอง มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม คือ 1) มีพระสมเด็จมูล 2) พระอธิการจันทร์ 3) พระสุรศักดิ์ ปภัสโร พ.ศ. 2550 ถึงปัจจุบัน

4.2 วัดโป่งหัวถนน

วัดโป่งหัวถนน ตั้งอยู่เลขที่ 99 บ้านโป่งหัวถนน หมู่ 4 ตำบลบ้านโป่ง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ 5 ไร่ 3 งาน 40 ตารางวา ส.ค. 1 เลขที่ 320 อาณาเขตทิศเหนือยาว 180 เมตร ติดต่อกับที่ตั้งโรงเรียนวัดหัวถนน ทิศใต้ยาว 100 เมตร ติดต่อกับถนนสาธารณะ ทิศตะวันออกยาว 120 เมตร ติดต่อกับหมู่บ้านเรือนของประชาชน พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่ม อาคารเสนาสนะต่างๆ มีอุโบสถกว้าง 10 เมตร ยาว 14 เมตร สร้างพ.ศ.2467 ศาลาการเปรียญกว้าง 16 เมตร ยาว 22 เมตร สร้าง พ.ศ.2520 หอสวดมนต์กว้าง 6 เมตร ยาว 8 เมตร สร้างพ.ศ. 2504 กุฏิสงฆ์จำนวน 4 หลัง เป็นอาคารไม้ สำหรับบิณฑุณีวัตถุ มีพระประธานในอุโบสถและมีเจดีย์ วัดโป่งหัวถนนสร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่วันที่ 14 มีนาคม พ.ศ.2457ชาวบ้านเรียก“วัดโป่งถนน” เดิมมีนามว่า “วัดหัวถนน” ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาวันที่ 5 กันยายน พ.ศ.2466 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 16 เมตร ยาว 18 เมตร ได้ผูกพัทธสีมาวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2467 มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา 5 รูป มีโรงเรียนประถมศึกษาของทางราชการตั้งอยู่ที่วัดนี้ด้วยเจ้าอาวาสมี 13 รูป คือ รูปที่ 1) พระคำมี พุทธโร รูปที่ 2) พระอาจารย์ทองอยู่ รูปที่ 3) พระอาจารย์อ่อน รูปที่ 4) พระอาจารย์บุญมี รูปที่ 5) พระอาจารย์จ้อน รูปที่ 6) พระอาจารย์บุญธรรม รูปที่ 7) พระมัง สัจฉิณโน พ.ศ.2516-2520 รูปที่ 8) พระแมน โขติธมโม พ.ศ.2520-2523 รูปที่

9) พระมณฑล ญาณวโร พ.ศ.2523-2525 รูปที่ 10) พระอุทัย สิริวิมลโณ พ.ศ.2526 - 2530 รูปที่ 11) พระวราภรณ์ พ.ศ.2531-2535 รูปที่ 12) พระสัญญา กนตาทิโก พ.ศ.2535 - 2539 รูปที่ 13) พระอธิการทอง รุกขิโต พ.ศ.2540 รักษาการสืบต่อมาถึงปัจจุบัน

4.3 วัดโปรงสว่าง

วัดโปรงสว่าง ตั้งอยู่เลขที่ 80 บ้านโปรงสว่าง ถนนสหกรณ์พัฒนา หมู่ 1 ตำบลบ้านโปรง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ 7 ไร่ 2 งาน ส.ค.1 เลขที่ 220 อาณาเขต ทิศเหนือยาว 120 เมตร ติดต่อกับที่ตั้งบ้านของนายทอง สุขพิมพ์เสน ทิศใต้ยาว 120 เมตร ติดต่อกับที่นาของนายผัน นางปาน ทิศตะวันออกยาว 100 เมตร ติดกับถนนสหกรณ์พัฒนา ทิศตะวันตกยาว 100 เมตร ติดกับที่นาของนายมี นางแก้ว พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบ อาคารเสนาสนะต่างๆ มีศาลาการเปรียญกว้าง 14 เมตร ยาว 30 เมตร สร้างด้วยคอนกรีต พ.ศ.2518 หอสวดมนต์กว้าง 6 เมตร ยาว 8 เมตร สร้างด้วยไม้ พ.ศ. 2510 กุฏิสงฆ์จำนวน 3 หลังเป็นอาคารไม้ สำหรับปูชนียวัตถุมีพระประธานบนศาลาการเปรียญ 2 องค์ ที่หอสวดมนต์ 1 องค์ เจดีย์ 1 องค์ สูงประมาณ 7 วา วัดโปรงสว่าง สร้างขึ้นเป็นวัดนับตั้งแต่วันที่ 1 มกราคม พ.ศ.2448 โดยมีนายทา นายเจ๊ก นายซ้อ นายเม็ง บริจาคที่ดินให้เป็นที่ตั้งวัด ประชาชนที่มาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นี่ได้อพยพแยกมาจากหมู่บ้านโปรงเก่า เมื่อได้สร้างวัดขึ้นแล้วระยะแรกเรียก “วัดโปรงสว่างอารมณ์” ต่อมานามวัดคงเหลือเพียงวัดโปรงสว่าง คำว่า “อารมณ์” นั้นหายไป มีพระภิกษุอยู่จำพรรษา 6 รูป สามเณร 1 รูป ที่วัดนี้มีสถานีนามขอมของทางราชการตั้งอยู่ด้วย เจ้าอาวาส มี 12 รูป คือ รูปที่ 1) พระอาจารย์สอน พ.ศ.2448- 2450 รูปที่ 2) พระคำมี พ.ศ.2450-2460 รูปที่ 3) พระอาจารย์คำมา พ.ศ.2460- 2465 รูปที่ 4) พระอาจารย์ปล้อง พ.ศ.2465-2471 รูปที่ 5) พระอาจารย์บุญเรือง พ.ศ.2471- 2479 รูปที่ 6) พระตา พ.ศ.2479 -2485 รูปที่ 7) พระอาจารย์พวง พ.ศ.2485 -2495 รูปที่ 8) พระอาจารย์สิงห์ พ.ศ.2495- 2507 รูปที่ 9) พระตา พ.ศ.2507- 2515 รูปที่ 10) พระตุ้ม ปุณฺณกาโม ตั้งแต่ พ.ศ.2515-2525 รูปที่ 11) พระสมจิต พ.ศ.2525- 2545 รูปที่ 12) พระคำพันธ์ พ.ศ.2545 ถึงปัจจุบัน

4.4 วัดป่าแหน

วัดป่าแหนตั้งอยู่หมู่ที่ 10 ตำบลหนองโดน อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ 10 ไร่ 2 งาน อาณาเขต ทิศเหนือจดที่ดินเอกชน ทิศใต้จดที่ดินเอกชน ทิศตะวันออกจดที่ดินเอกชน ทิศตะวันตกจดที่ดินเอกชน อาคารเสนาสนะประกอบด้วย โบสถ์ กว้าง 6 เมตร ยาว 9 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ.2538 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ศาลาการเปรียญ กว้าง 12 เมตร ยาว 24 เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ.2533 เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก กุฏิสงฆ์ จำนวน 8 หลัง เป็นอาคารไม้ 6 หลัง ครึ่งตึกครึ่งไม้ 1 หลัง อาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก 1 หลัง นอกจากนี้ยังมีหอระฆัง 1 หลัง หอกลอง 1 หลัง โรงครัว 1 หลัง ปูชนียวัตถุ มีพระประธานประจำอุโบสถปางสะดุ้งมาร ขนาดหน้าตักกว้าง 59 นิ้ว

สูง 88 นิ้ว วัดป่าแหน ตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ.2532 ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม พ.ศ.2551 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 24 เมตร ยาว 40 เมตร การบริหาร และการปกครอง มีเจ้าอาวาสเท่าที่ทราบนาม คือ 1) พระอธิการสมาน จิตตปสาโท พ.ศ.2534 ถึง พ.ศ.2539 2) พระอธิการสมพล จนฺทฺรสี พ.ศ.2544 ถึง พ.ศ.2547 3) พระปลัดอนันท์ ปิยสีโล พ.ศ.2550 ถึงปัจจุบัน

4.5 วัดหนองแร

วัดหนองแรตั้งอยู่เลขที่ 34 บ้านหนองแร หมู่ 1 ตำบลดอนทอง อำเภอหนองโดน จังหวัดสระบุรี สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย มีที่ดินตั้งวัดเนื้อที่ 4 ไร่ 3 งาน 8 ตารางวา อาณาเขต ทิศเหนือยาว 2 เส้น 9 วา 3 ศอก ติดต่อกับที่ดินของนายสำเภา ศรีสุข ทิศใต้ยาว 1 เส้น 4 วา ติดต่อกับที่ของนางขำ ทางสาธารณะและนายทรัพย์ ทิศตะวันออกยาว 1 เส้น 5 วา 1 ศอก ติดต่อกับลำคลองสาธารณะ พื้นที่ตั้งวัดเป็นที่ราบลุ่ม อาคารเสนาสนะต่างๆมี อุโบสถกว้าง 4 เมตร ยาว 16 เมตร สร้าง พ.ศ.2526 ศาลาการเปรียญ กว้าง 10 เมตร ยาว 14 เมตร สร้างด้วยไม้ พ.ศ.2517 หอสวดมนต์กว้าง 3 เมตร ยาว 6 เมตร สร้างด้วยไม้ พ.ศ.2425 กุฏิสงฆ์ จำนวน 3 หลัง เป็นอาคารไม้สำหรับปูชนียวัตถุ มีพระประธานในอุโบสถมีพระนามว่า “พระพุทธจตุรภัทรบรมราชินีนาถยานุสรณ์” ได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ พร้อมด้วยพระอรหันตสาวก นอกจากนี้ มีพระพุทธรูปอื่นอีก จำนวน 10 องค์ วัดหนองแร สร้างขึ้นเป็นวัด นับตั้งแต่วันที่ 1 มีนาคม พ.ศ.2458 มีนามตามชื่อบ้าน ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาวันที่ 19 กันยายน พ.ศ.2470 เขตวิสุงคามสีมากว้าง 5 เมตร ยาว 17 เมตร ได้ผูกพัทธสีมาวันที่ 20 มีนาคม พ.ศ.2472 มีพระภิกษุจำพรรษาประจำ 5 รูป เจ้าอาวาสมี 8 รูป คือ รูปที่ 1) พระคำมี รูปที่ 2) พระจันทร์ดี รูปที่ 3) พระสุวรรณ รูปที่ 4) พระเสาร์ รูปที่ 5) พระคำตา รูปที่ 6) พระอธิการ สวัสดิ์ กตปุญโญ รูปที่ 7) พระอธิการเหวย รูปที่ 8) พระปลัดอ้อด ปวทุฒโน พ.ศ.2551 ถึงปัจจุบัน

พระพุทธศาสนาในสังคมไทย

1. ประวัติความเป็นมา

พุทธศาสนานิกายเถรวาท และนิกายมหายาน ได้เข้ามาในดินแดนที่เป็นประเทศไทยหลายครั้ง ครั้งแรกเมื่อประมาณก่อน พ.ศ. 500 หลังจากการทำสังคายนาครั้งที่ 3 พ.ศ. 303 พระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ในการทำสังคายนาครั้งนี้ ได้ทรงเลือกพระเถระองค์สมาชิวกุฎมิ มีความรู้ความสามารถส่งไปเป็นสมณทูตเพื่อไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามภูมิภาคต่างๆ ทั้งที่เป็นดินแดนของอินเดียในปัจจุบัน และต่างประเทศใกล้เคียงรวมทั้งสิ้น 9 สายด้วยกัน สำหรับสายที่ 8 โดยการนำของพระโสณเถระและพระอุตตรเถระ ได้มายังดินแดนที่เรียกว่า สุวรรณภูมิ ซึ่งได้สันนิษฐานว่า อาจเป็นดินแดน

ในคาบสมุทรอินโดจีน คือ ไทย พม่า และเขมร โดยเฉพาะอย่างยิ่งน่าจะเป็นประเทศไทย เพราะในขณะนั้นดินแดนที่เรียกว่าประเทศไทยในบัดนี้ เป็นที่อยู่ของพวกละว้า เรียกชื่อประเทศว่า สุวรรณภูมิ จดหมายเหตุจีนเรียกว่า ทวารวดี เป็นอาณาจักร อาณาจักรทวารวดี มีเมืองนครปฐมเป็นราชธานี หลักฐานที่สำคัญคือ พระปฐมเจดีย์ และซากโบราณวัตถุหลายอย่าง เช่น เสาธรรมจักร พระแท่นต่าง ๆ สถูป ศิลา รอยพระบาท รูปกวาง เป็นต้น ตลอดจนอักษรจารึกพระธรรมเป็นอักษรมคธ ซึ่งเป็นหลักฐานแสดงว่าวัตถุต่างๆเหล่านั้น มีฝีมือและแบบอย่างเดียวกันกับพระสถูป และโบราณวัตถุ ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ในประเทศอินเดียยังไม่มี การสร้างพระพุทธรูป แต่ใช้เครื่องหมายอื่นๆแทน เช่น พระธรรมจักร หมายถึง พระปฐมเทศนา กวาง หมายถึง มฤคทายวัน (สวนกวาง) เมื่อรวมสองอย่างเข้าด้วยกัน หมายถึงพระพุทธรูปประวัติตอนที่พระพุทธรูปเจ้าแสดงปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระแท่นแทนปางตรัสรู้ พระสถูปแทนปางปรินิพพาน รอยพระพุทธรูปแทนปางลีลา ส่วนพระพุทธรูปมีการสร้างขึ้นครั้งแรกในแคว้นคันธาระ ประมาณ พ.ศ.600 กว่า เมื่อกรีกและโรมันเข้ามาอยู่ในอินเดีย และหันมานับถือพระพุทธรูปศาสนา (คุณ โทษันท์, 2545, หน้า 9)

2. ความสำคัญของพระพุทธรูปศาสนาในสังคมไทย

พระพุทธรูปศาสนากับวิถีชีวิตของคนไทยหรือสังคมไทย มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันและกันอย่างแนบแน่นมาทุกยุคทุกสมัย จากราชสำนักจนถึงครอบครัวชาวบ้าน เริ่มตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นต้นมา พุทธศาสนาได้กลายเป็นรากฐานของศีลธรรมและวัฒนธรรมไทย ประชาชนชาวไทยเกือบทั้งประเทศเป็นพุทธศาสนิกชน พุทธศาสนาได้กลายเป็นศาสนาประจำชาติไทยมาตลอดโดยไม่ขาดสายเป็นเวลานานกว่า 700 ปี มีคติอยู่บทหนึ่งว่า “เมืองไทยเป็นเมืองทอง เป็นเจ้าของพุทธศาสนา มีพระราชาทรงเป็นพระประมุข” และมีคติเตือนใจอยู่เสมอว่า “ชาติเหมือนกาย ศาสนาเหมือนใจ” ชาติไทยได้มอบกายถวายใจไว้กับพุทธศาสนา จะเห็นได้จากพฤติกรรมขนบธรรมเนียมประเพณี ระบบจรรยาบรรณทั้งหลายและวัฒนธรรมอันดีงามต่างๆ ของไทยล้วนมีรากฐานมาจากพุทธศาสนาทั้งสิ้น พุทธศาสนาได้มีอิทธิพลอย่างมากต่อจิตใจของคนไทย โดยได้หล่อหลอมชีวิตจิตใจและลักษณะนิสัยของคนไทยออกมา ในรูปของความมีคุณธรรมอันดีงามต่างๆ เช่น ความยิ้มแย้มแจ่มใส ความเมตตาปราณี ความโอบอ้อมอารี ความมีน้ำใจเสียสละ ความรักอิสระเสรีภาพ คุณลักษณะเหล่านี้ สามารถเรียกได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในสังคมไทย จึงถือว่าสังคมไทยก็คือสังคมพุทธนั่นเอง (คุณ โทษันท์, 2545, หน้า 50- 51)

สถาบันทางพระพุทธศาสนาของเราเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง ในการให้ความช่วยเหลือต่อสังคมไทยตลอดมา โดยมีส่วนช่วยกล่อมเกล่าจิตใจและลักษณะนิสัยของคนไทย ตลอดจนให้บริการตามความจำเป็น ตามความต้องการของประชาชน อีกทั้งมีส่วนช่วยในการแก้ปัญหาทางสังคมให้แก่เรามาแล้วเป็นอย่างมาก แม้กระทั่งในปัจจุบัน ความสำคัญ

ในประการดังกล่าวก็คงมีอยู่ พระภิกษุสงฆ์กับวัดยังต้องรับภาระหน้าที่ในการช่วยเหลือสังคม และทางราชการของเราอยู่ตลอดไป สถาบันแห่งนี้จึงอำนวยความสะดวกต่อการปกครอง และการบริหารของไทยอยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มประชาชนแถบชนบท ที่ยังรับบริการ จากรัฐบาลได้ไม่ทั่วถึงนัก กล่าวได้ว่า หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญของ วัฒนธรรมไทย ดังจะเห็นได้ว่าเหตุการณ์สำคัญๆ ในชีวิตประจำวันเกือบทั้งหมดของคนไทย มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา (ทินพันธุ์ นาคะตะ, 2543, หน้า 1- 2)

2.1 ความสำคัญของวัด

ในเมืองไทยมีสถาปัตยกรรมต่างๆ อยู่มากมาย และที่สวยงามเด่นเป็นพิเศษก็มี อยู่มาก เช่นพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม พระปรางค์วัดอรุณราชวราราม องค์พระปฐมเจดีย์ พระธาตุดอยสุเทพ พระธาตุพนม พระบรมธาตุนครศรีธรรมราชและมณฑปวัดพระพุทธบาทสระบุรี เป็นต้น สถานที่ต่างๆดังกล่าว ล้วนตั้งอยู่ในวัด วัดจึงมีความสำคัญต่อสังคมไทยมาก หากถอยหลังกลับไปในอดีตมากเท่าไร วัดก็มีความสำคัญต่อคนไทยมากขึ้นเท่านั้น ดังที่พิน ดอกบัว (2542, หน้า 89 -91) กล่าวไว้ ดังนี้

2.1.1 วัดเป็นที่อยู่ของผู้ทรงศีลทรงธรรม ผู้ที่ออกบวชเป็นพระภิกษุและ สามเณร ตลอดถึงแม่ชีและอุบาสก อุบาสิกา ก็อยู่ในวัด ได้อาศัยวัดเป็นที่รักษาศีลและปฏิบัติ ธรรม

2.1.2 วัดเป็นที่บำเพ็ญกุศล เมื่อวัดเป็นที่อยู่ของนักบวช และผู้รักษาศีล ปฏิบัติธรรม วัดจึงเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ คนไทยจึงนิยมไปทำบุญที่วัด เพราะในทาง พระพุทธศาสนาถือว่า การทำบุญกับผู้ทรงศีลธรรมย่อมได้บุญมากกว่าทำบุญกับคนทั่วไป

2.1.3 วัดเป็นที่ศึกษาวิชาต่างๆ วัดนอกจากจะเป็นสถานศึกษาพระปริยัติ ธรรมของพระภิกษุและสามเณรแล้ว วัดยังเป็นที่ศึกษาวิชาต่างๆ ทั้งวิชาชีพและวิชาสามัญของ ชาวบ้านตั้งที่โรงเรียนต่างๆ ตั้งอยู่ในวัด

2.1.4 วัดเป็นสถานสังคัมสงเคราะห์ วัดเป็นที่รู้จักกันว่าเป็นบุญเขตของความ เมตตา ดังนั้นคนยากจนอนาถา ตลอดถึงคนพิการและคนชรา ก็จะหันไปอาศัยวัดอยู่ แม้แต่ สัตว์ที่ชาวบ้านไม่ต้องการ ก็จะนำไปปล่อยที่วัด เพราะฉะนั้นวัดจึงเป็นที่สงเคราะห์คนและสัตว์ แหล่งใหญ่ที่สุดในโลก ทั้งนี้ก็เพราะมีวัดอยู่มากมายในเมืองไทย

2.1.5 วัดเป็นรมณีสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ วัดโดยทั่วไปจะมีบริเวณ กว้างทั้งมีต้นไม้หนานาชนิดอยู่มากมาย วัดจึงร่มรื่นเย็นสบาย สมกับคำว่าอาราม ซึ่งแปลว่า สถานที่รื่นรมย์ด้วยร่มไม้ อีกทั้งบริเวณวัดก็ได้รับการปัดกวาด จึงสะอาดสะอ้านน่าจำเริญตา ก็ในเมื่อวัดมีต้นไม้มากทั้งเป็นเขตอภัยทาน จึงมีนกและสัตว์ต่างๆ มาอาศัยอยู่มาก พวกนก จะส่งเสียงเจื้อยแจ้วน่าจำเริญหู คนที่เข้าไปในวัดจึงได้ประสบแต่ภาพที่เจริญหูเจริญตา จึงทำ

ให้เปล็ดเปล็นเจริญใจ อีกทั้งวัดเป็นสถานที่พึ่งเทศน์แสดงธรรม ดังนั้นคนที่เข้าวัดก็ย่อมมีโอกาสได้พึ่งเทศน์ฟังธรรม ตลอดทั้งมีปัญหาทุกข์ร้อนอะไรก็ปรึกษากับพระ ขอให้ท่านช่วยแก้ไขให้อีกด้วย เพราะฉะนั้นวัดจึงเป็นกรณีสถานที่พักผ่อนกายคลายทุกข์ใจได้เป็นอย่างดี

2.1.6 วัดเป็นสถานที่พักผ่อนของคนเดินทาง คนเมื่อเดินทางไปต่างจังหวัด เมื่อไม่มีบ้านพี่น้องญาติมิตร ก็ไม่รู้จะพักที่ไหน จะพักโรงแรมก็แพงมากเงินไม่พอ ยิ่งคนหมดเงินเพราะถูกขโมยหรือเหตุอื่นๆ ก็ไม่อาจโดยสารรถกลับบ้านได้ เมื่อไม่มีเงินก็ไม่มีอาหาร ไม่มีที่พักอาศัย เมื่อไม่รู้จะบากหน้าไปหาใคร ก็เห็นแต่วัดเท่านั้นที่จะเป็นที่พึ่งได้ ก็จะหันเข้าไปอาศัยวัดพักแรมในวัดไปก่อน

2.1.7 วัดเป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรม วัดมีโบสถ์วิหาร และเจดีย์เป็นต้น ที่สวยงามดงามมีพระพุทธรูปมากมาย มีภาพพุทธประวัติหรือภาพทางพระพุทธศาสนาตามฝาผนังอยู่ทั่วไป มีหนังสือพระไตรปิฎกและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาอยู่มาก อีกทั้งวัดเป็นสถานที่จัดงานทำบุญตามประเพณีต่างๆ เช่นตักบาตรเทโว หรือตักบาตรดาวดึงส์ ทำบุญสลากภัต และทำบุญวันสารท เป็นต้น เพราะฉะนั้นจึงเป็นศูนย์รวมของศิลปวัฒนธรรมต่างๆ ของแต่ละชุมชนจนถึงประเทศ

2.1.8 วัดเป็นสถานที่ฝึกอาชีพ วัดเป็นศูนย์รวมของคน วัดจึงเป็นแหล่งแห่งวิชาชีพต่างๆ เช่น หมอนวด หมอยา หมอดู ช่างทั้งหลายตลอดถึงผู้ชำนาญในด้านเกษตรสาขาต่างๆ

2.1.9 วัดเป็นสถานที่บันเทิงของชาวบ้าน คนทั่วไปชอบสนุกสนานบันเทิงเริงรมย์จึงจัดงานการเล่นต่างๆ บ้างในบางโอกาสเพื่อความเปล็ดเปล็นเจริญใจคลายความทุกข์ แต่ไม่มีสถานที่กว้างพอที่จะจัดงานได้ จึงหันไปจัดที่วัดชั่วคราว และงานเทศกาลต่างๆ

2.1.10 วัดเป็นสถานที่เลือกคู่ สังคมไทยในอดีต หนุ่มสาวต่างแยกกันอยู่ไม่ได้เรียนร่วมกัน ไม่ได้คบหาสมาคมกันง่ายดังในปัจจุบัน เพราะฉะนั้นโอกาสที่จะได้พบกันก็แต่ในวันทำบุญในวันพระและในเทศกาลต่างๆ เท่านั้น เมื่อถึงวันนั้นหนุ่มสาวต่างแต่งตัวสวยงามเป็นพิเศษไปทำบุญที่วัดจึงเห็นหน้ากัน หากต้องตาต้องใจกันก็จะติดต่อกันอันเป็นเหตุให้มีการแต่งงานกันในกาลต่อมา

2.1.11 วัดเป็นสโมสรชาวบ้าน วัดเป็นที่รวมคนดังที่แสดงมาแล้ว ดังนั้นเมื่อชาวบ้านมีเรื่องมีธุระอะไรก็จะต้องปรึกษาหารือกันเป็นส่วนรวม ก็นัดกันไปประชุมที่วัด หรือเมื่อทางราชการมีเรื่องสำคัญที่จะต้องติดต่อกับชาวบ้าน ก็นัดกันไปประชุมที่วัด เช่นการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือสภาตำบล เป็นต้น ก็จัดขึ้นที่วัด

2.1.12 วัดเป็นศาลของชาวบ้าน คนไทยทั่วไปนับถือพระ และคนไทยก็ไม่ชอบขึ้นศาล ดังนั้นเมื่อคนไทยมีเรื่องพิพาทจนไม่อาจปรองดองกันได้ คนไทยก็มักจะไปหาพระขอให้พระช่วยไกลเกลียดตัดสิน ไม่ต้องฟ้องร้องขึ้นโรงขึ้นศาล เสียเงินเสียเวลาโดยเปล่าประโยชน์

2.1.13 วัดเป็นคลังวัสดุของหมู่บ้าน วัดจะมีสิ่งของมากมายเช่น ถ้วยชาม เสื้อสาต อาสนะ หมอน กาน้ำและอื่นๆ ที่ชาวบ้านถวายไว้ทางวัดก็จะเก็บรักษาไว้เป็นของวัดที่เรียกว่าของสงฆ์ และเมื่อบ้านใดมีงานทำบุญ มีสิ่งของไม่พอใช้ บ้านนั้นก็ไปยืมของสงฆ์มาใช้ เมื่อเลิกงานก็จะนำไปคืนพร้อมทั้งถวายปัจจัยตามศรัทธา เพื่อบำรุงรักษาของสงฆ์ให้ยั่งยืนต่อไป

2.2 ความสำคัญของพระสงฆ์

วิทย์ วิศทเวทย์, และเสฐียรพงษ์ วรรณปก (2542, หน้า 38-40) ได้กล่าวถึงบทบาทและความสำคัญของพระสงฆ์ ดังนี้

2.2.1 ในฐานะเป็นชุมชนตัวอย่าง คือ พระสงฆ์จะปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่างในด้านต่างๆ เช่น เป็นชุมชนที่พึ่งวัดถุ่ย่อย มีวิถีชีวิตเรียบง่าย พึ่งเพียงปัจจัยสี่เลี้ยงชีพ ไม่สะสมทรัพย์สินเงินทองและเครื่องอุปโภคบริโภคเกินจำเป็น ไม่ติดในลาภสักการะ “เป็นสังคมาที่กินเพื่ออยู่ มีใจอยู่เพื่อกิน” เป็นชุมชนที่มีระเบียบวินัย คือ ผู้ที่เข้ามาสู่ชุมชนสงฆ์ ต้องรักษาศีล 227 ข้อ เหมือนกันทุกรูปไม่มีข้อยกเว้น ต้องฝึกสมาธิอบรมปัญญาเหมือนกัน แม้พระอรหันต์ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนสงฆ์เป็นผู้หมดกิเลสแล้ว ยังต้องปฏิบัติตนอยู่ในระเบียบวินัยสงฆ์ ทั้งนี้เพื่อเป็นตัวอย่างแก่สมาชิกอื่นๆ และเพื่อความงามพร้อมแห่งชุมชนสงฆ์ เป็นชุมชนที่มีอิสระทั้งกายและใจ ในแง่กายภาพชุมชนสงฆ์ไม่ขึ้นอยู่กับระบบต่างๆ ในสังคมาส่วนใหญ่ มีระบบความเป็นอยู่ของตนเอง ในแง่จิตใจก็ฝึกฝนอบรมตนให้เต็มเปี่ยมด้วยคุณธรรม มีใจเป็นอิสระจากการครอบงำของความโลภ โกรธ หลง และเป็นชุมชนที่ทำประโยชน์แก่สังคมา คือ ยึดอุดมการณ์ว่าจะต้องจาริกเพื่อสร้างประโยชน์สุขแก่ชุมชนเป็นจำนวนมาก

2.2.2 ในฐานะเป็นบุคคลตัวอย่าง เมื่อพิจารณาพระสงฆ์ในระดับต่ำ หมายความว่า การพิจารณาในแง่ของปัจเจกบุคคล ผู้ที่เข้ามาบวชเป็นภิกษุในชุมชนสงฆ์อย่างต่ำก็ต้องมีคุณสมบัติ 2 ประการ ได้แก่ ละสิ่งที่พึงละได้ เช่น ละพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมไม่ควรที่เคยประพฤติ เมื่อสมัยยังไม่เข้ามาบวช อาทิ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ ดื่มสุราเมรัย และเจริญสิ่งที่ควรเจริญ คือ พัฒนาตนให้สูงขึ้นด้วยคุณธรรม เช่น รักษาศีลอย่างเคร่งครัด ฝึกอบรมจิตให้สงบสามารถระงับกิเลสได้ อบรมปัญญา คือ ความรู้เท่าทันโลกและชีวิต ตลอดจนรักษาคุณงามความดีที่มีอยู่มิให้เสื่อมสูญ

2.2.3 เมื่อพิจารณาพระสงฆ์ในระดับสูง หมายความว่าความเป็นตัวอย่างในด้านการปฏิบัติ 4 ประการ คือ ปฏิบัติดี (สุปฏิปันโน) คือ ปฏิบัติดี ปฏิบัติถูกต้องตามอริยมรรคมีองค์แปด ได้แก่ เห็นชอบ ดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ อาชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจมั่นชอบ การปฏิบัติดีนี้หมายความว่า การปฏิบัติของพระอริยบุคคลในระดับโสดาบัน ปฏิบัติตรง (อุชุปฏิปันโน) คือ ปฏิบัติตรงตามอริยมรรคมีองค์แปดที่แยกกล่าวไว้ก็เพื่อเน้นให้เห็นว่า เมื่อปฏิบัติตรงตามอริยมรรคมีองค์แปดที่แยกกล่าวไว้ก็เพื่อเน้น ให้เห็นว่า เมื่อปฏิบัติดีแล้วจะต้องตรงตามด้วย คือตรงต่อเป้าหมายและหลักการตรงต่อการดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง

การปฏิบัติตรงนี้หมายถึงการปฏิบัติของพระอรหันต์ระดับสกิทาคามี ปฏิบัติเพื่อบรรลุแจ้ง (ญาณปฏิปันโน) คือปฏิบัติเพื่อความรู้อันแจ่มแจ้งซึ่งสภาวะธรรมทั้งหลายเพื่อจางคลายกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ โดยสิ้นเชิง หมายถึงการปฏิบัติของพระอรหันต์ระดับอนาคามี และปฏิบัติชอบยิ่ง (สามีจิปฏิปันโน) คือ ปฏิบัติถูกต้องตามหลักอริยมรรคมีองค์แปดประการนั้นอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ จนสามารถละกิเลสได้โดยสิ้นเชิงตัดวงจรแห่งสังสารวัฏการเวียนว่ายตายเกิดในภพต่างๆ ได้ หมายถึงการปฏิบัติของ พระอรหันต์ระดับพระอรหันต์

2.3 บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

อมร โสภณวิเชษฐวงศ์, และกวี อิศริวรรณ (2536, หน้า 35-41) ได้กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพุทธศาสนิกชนไว้ดังนี้

การพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน หมายถึง การช่วยให้ประชาชนรู้จักประกอบอาชีพให้มีรายได้สูงขึ้น เพียงพอต่อการบริโภคภายในครัวเรือน มีส่วนที่เหลือสำหรับใช้จ่ายในกิจการที่จำเป็นมีความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในครอบครัว อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีสุขภาพสมบูรณ์แข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ มีการปฏิบัติตามหลักศีลธรรมและจริยธรรม เพื่อความเจริญส่วนบุคคลและความสงบเรียบร้อยของสังคม ในเรื่องนี้พระสงฆ์สามารถมีบทบาทได้ดังต่อไปนี้

2.3.1 การอบรมคุณธรรมจริยธรรม

พระสงฆ์มีโอกาสอบรมคนหลายระดับ ตั้งแต่ข้าราชการ ผู้นำท้องถิ่น ประชาชนทั่วไปจนถึงเด็กนักเรียน เมื่ออบรมคนกลุ่มใด ควรหยิบยกหลักธรรมและจริยธรรมที่เหมาะสมแก่คนกลุ่มนั้นมาอบรม ในที่นี้จะกล่าวถึงจริยธรรมของคนบางกลุ่มดังนี้

จริยธรรมสำหรับชาวบ้าน

- 1) นึกถึงภัยของความยากจน
- 2) นึกถึงผลของความขยัน
- 3) นึกถึงทางอาชีพของเศรษฐกิจ
- 4) นึกถึงอาหารที่ต้องหามาเลี้ยงชีพ
- 5) ตรวจตรามรดกบุตรหรือกรรมสิทธิ์
- 6) คำนึงถึงบรรพบุรุษท่านดำรงชีวิตและวงศ์สกุลมาได้อย่างไร
- 7) ภูมิใจในภาวะที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์
- 8) เทียบเคียงฐานะวิชาและอาชีพให้ทันเพื่อนบ้าน
- 9) เลือกรับสมาคมแต่คนขยัน
- 10) ปลุกใจให้เกิดอุตสาหกรรม

นอกจากอบรมจริยธรรมให้เหมาะสมแก่บุคคล ให้เขาปฏิบัติได้จนเกิดผลดีแล้ว พระสงฆ์ยังสามารถให้คำแนะนำให้กับประชาชนประกอบพิธีกรรมเพียงพอเหมาะสมพอดี ไม่ใช่จ่ายฟุ่มเฟือยจนเป็นหนี้ ได้รับความเดือดร้อน พิธีกรรมที่มักทำกันอย่างฟุ่มเฟือย

แบบตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ เช่น การบวช ที่นิยมทำกันมักจะยิ่งใหญ่เกินควร มีการทำขวัญ นาค เชิญแขกจำนวนมาก มีการล้หมู ล้วัว ล้ควาย เพื่อเลี้ยงแขก ซึ่งเป็นการได้บาป มากกว่าได้บุญ พระสงฆ์ควรให้คำแนะนำให้จัดแต่เพียงพอเหมาะพอดี การแต่งงาน มักจะจัดกันใหญ่โตเกินควร ค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น เช่น ค่าเช่าสถานที่ในโรงแรมชั้นหนึ่ง ค่าเลี้ยงแขก ที่เชิญมามากเกินไป พระสงฆ์มีโอกาสแนะนำเมื่อเจ้าภาพไปหาฤกษ์ที่วัด ให้จัดแต่พอควร โดยยกตัวอย่างให้เห็นอย่างชัดเจน งานศพ งานศพมักจะจัดกันที่วัด พระสงฆ์มีโอกาสมากที่จะกำหนดการจัดงานศพแบบประหยัดให้เป็นประเพณีอย่างที่หลายวัดปฏิบัติกันอยู่ พิธีกรรม อื่นๆ ก็เช่นเดียวกัน พระสงฆ์สามารถแนะนำให้จัดอย่างประหยัด เพื่อไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น

2.3.2 ให้บริการชุมชนในด้านต่างๆ

พระสงฆ์สามารถเป็นผู้นำให้คำปรึกษาที่ถูกต้องธรรมนองคลองธรรม แก่ชุมชนในด้านต่างๆ

พระสงฆ์มีบทบาทในการให้คำแนะนำคนในชุมชนให้พึ่งตนเอง เช่น เมื่อผลผลิตทางการเกษตรราคาตกก็ให้รวมกลุ่มกันจัดหาทุนมาสร้างสถานที่เก็บ เมื่อผลผลิต มีราคาดีจึงขาย แนะนำให้รวมกลุ่มกันเรียกร้องรัฐบาลในการพยุงราคาผลผลิต จัดระบบ สหกรณ์ เป็นต้น นอกจากนี้ยังช่วยโดยตรงคือ ให้สถานที่ของวัดเป็นที่เก็บผลผลิต ให้ทุน ทรัพย์ช่วยซื้อผลผลิตเป็นการพยุงราคา สร้างโรงสีเพื่อบริการเกษตรกรในราคาที่ยุติธรรม

1) ในด้านการเมือง พระสงฆ์สามารถแนะนำให้ประชาชนเข้าระบอบ การปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอย่างถูกต้อง ในกรณีมีการ เลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ควรแนะนำให้เลือกคนดี มีความสามารถ มีความตั้งใจจริง ไม่ซื่อเสียง ไม่เที่ยวสัญญาว่าจะสร้างสิ่งนั้นสิ่งนี้ให้แก่วัด หมู่บ้าน ตำบลต่างๆ

2) ในด้านการศึกษา พระสงฆ์มีบทบาทในด้านวิชาการมาแต่โบราณ คือ เป็นครูสอนศิลปวิทยาต่างๆ ทั้งด้านวิชาสามัญและวิชาชีพ ในปัจจุบัน พระสงฆ์ยังคง รักษาบทบาททางด้านการศึกษานี้ไว้ คือ การให้การศึกษทั้งในวัด ในโรงเรียน เป็นวิทยากร ในการฝึกอบรมต่างๆ และให้บริการด้านวิชาการเป็นแหล่งค้นคว้าแต่งตำราต่างๆ นอกจากนี้ ยังให้บริการแนะแนวแก่นักเรียนและผู้ปกครองในชุมชนในการศึกษาต่อ รวมทั้งรับอุปการะ เลี้ยงดูนักเรียนที่ขาดแคลนหรือที่มาจากต่างจังหวัดให้มีที่พักพิง

3) ในการประกอบอาชีพ พระสงฆ์มีบทบาทในการส่งเสริมอาชีพ ของคนในชุมชน โดยการให้คำแนะนำปรึกษาเกี่ยวกับอาชีพ ช่วยเหลือทุนทรัพย์ บริการ สถานที่และวัสดุอุปกรณ์เท่าที่จะทำได้แก่ผู้ที่ต้องการประกอบอาชีพที่สุจริต พระสงฆ์ที่มีความรู้ ด้านวิชาชีพก็ให้ความรู้อบรมกับคนในชุมชนได้ นอกจากนี้ยังให้ความร่วมมือกับหน่วยงาน ต่างๆ ในการส่งเสริมอาชีพของประชาชนให้ดีขึ้นทั้งในอาชีพหลักและอาชีพเสริม พระสงฆ์อาจ เป็นผู้นำหรือที่ปรึกษาชุมชนในการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและศิลปวัฒนธรรมได้ดังนี้

4) สภาพแวดล้อมทางบก แนะนำให้ประชาชนใช้ขยะทำปุ๋ยโดยการฝังดิน หรือทิ้งขยะให้เป็นที่รักษาบ้านเรือนบริเวณถนนหนทางให้สะอาด แนะนำไม่ให้ตัดต้นไม้ทำลายป่า แต่ให้ปลูกป่าเพิ่มมากขึ้น

5) สภาพแวดล้อมทางน้ำ แนะนำไม่ให้ประชาชนทิ้งขยะและน้ำโสโครกลงแม่น้ำลำคลอง แนะนำผู้ประกอบการโรงงานอุตสาหกรรมไม่ปล่อยน้ำเสียลงแม่น้ำลำคลอง ถ้ามีผู้ละเมิด แนะนำให้ประชาชนร้องเรียนไปยังเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องผู้มีอำนาจจัดการ

6) สภาพแวดล้อมทางอากาศ แนะนำไม่ให้ประชาชนเผาหญ้าและซังข้าว แต่ใช้ทำเป็นปุ๋ยหมัก แนะนำให้ผู้มีรถตรวจสอบสภาพรถของตนอยู่เสมอ แนะนำผู้ตั้งโรงงานที่มีกลิ่นเหม็น ให้ตั้งอยู่ห่างชุมชนและรู้จักกำจัดกลิ่นเหม็น

7) การอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุ แนะนำให้ประชาชนช่วยกันอนุรักษ์ไม่ขุดเจาะ ไม่ทำลาย ไม่ลักลอบนำไปขาย ช่วยเป็นหูเป็นตา ป้องกันผู้ไม่ประสงค์ดีจะมาลัก มาทำลาย หากพบว่าผู้ใดทำลายโบราณสถาน โบราณวัตถุ ให้แจ้งความต่อเจ้าหน้าที่บ้านเมือง

8) การอนุรักษ์วัฒนธรรมทางประเพณี แนะนำหรือให้คำปรึกษาผู้จัดงานในเทศกาลต่างๆ ฟีนฟูหรืออนุรักษ์ประเพณีอันดีงามไว้ เช่น ประเพณีสารทไฟที่กำลังเสื่อมสูญ ประเพณีสงกรานต์ ที่มีการทำกันผิดๆ วัฒนธรรมด้านการละเล่นของไทย ดนตรีไทย นาฏศิลป์ไทย ก็สามารถแนะนำให้ผู้จัดงาน อนุรักษ์ไว้ได้ทั้งสิ้น

9) ในด้านการพัฒนาชุมชน พระสงฆ์ยังสามารถเป็นผู้นำหรือที่ปรึกษาชุมชนในการพัฒนาท้องถิ่น เช่น การสร้างถนนหนทาง สะพาน สุขศาลา อ่างเก็บน้ำ การนำไฟฟ้าเข้าสู่ตำบล หมู่บ้าน การรวมตัวกันเป็นกลุ่มในการประกอบอาชีพแต่ละอย่าง การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การตั้งสหกรณ์ออมทรัพย์ประจำหมู่บ้าน การพัฒนาด้านจิตใจตามอุดมการณ์แผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ซึ่งมีอุดมการณ์ว่า ไม่เห็นแก่ตัวครอบครัว เป็นสุข ทุกชีวิตปลอดภัย หาทิพย์ได้ ใช้ทิพย์นั้น การพัฒนาใดๆ จะสำเร็จได้ขึ้นอยู่กับการพัฒนาจิตใจ ซึ่งพระสงฆ์สามารถเป็นผู้นำและให้คำปรึกษาได้เป็นอย่างดี

10) ในด้านสาธารณสุข พระสงฆ์เป็นผู้ให้บริการด้านสาธารณสุขแก่ชุมชนได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะประชาชนให้ความเคารพนับถือเลื่อมใส และถือว่าพระสงฆ์เป็นที่พึ่งในยามเดือดร้อนแม้แต่ในเรื่องสุขภาพอนามัย บทบาทของพระสงฆ์ในด้านสาธารณสุข นับเป็นสิ่งที่สำคัญที่จะช่วยให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น ในการให้ความร่วมมือกับหน่วยราชการที่เกี่ยวข้องในการให้ความรู้ด้านสาธารณสุข บริการยารักษาโรค บริการให้การรักษาและให้คำปรึกษาเกี่ยวกับสุขภาพ พระสงฆ์จะร่วมมือโดยการให้ความสะดวกในเรื่องสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ การประชาสัมพันธ์ เป็นตัวอย่างที่ดีในการปฏิบัติตนที่ถูกต้องตามหลักสุขภาพอนามัย ให้สาธุชนูปโภคด้านสาธารณสุข คือ น้ำกินน้ำใช้ที่สะอาด นอกจากนี้ยังมี

พระสงฆ์ที่มีความรู้ความชำนาญด้านยาสมุนไพร ซึ่งสามารถให้การรักษาพยาบาลแก่ชุมชนที่อยู่ห่างไกลได้เป็นอย่างดี

11) ในด้านบริการสังคมอื่นๆ นอกจากบริการด้านต่างๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว พระสงฆ์ยังมีบทบาทที่สำคัญในการให้บริการสังคมด้านอื่นๆ อีกมากมาย เช่น เป็นที่ปรึกษาให้คำแนะนำในการดำเนินชีวิตกับคนในชุมชนเมื่อมีปัญหาต่างๆ รับเลี้ยงเด็กเป็นลูกศิษย์วัดให้การศึกษาอบรมและดูแลความเป็นอยู่ ซึ่งเด็กส่วนใหญ่จะขาดที่พึ่งหรือครอบครัวขาดแคลนไม่สามารถให้การเลี้ยงดูได้ เป็นตุลาการประนีประนอมข้อพิพาทต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน ให้บริการด้านประเพณีพิธีกรรมทางสังคม ได้แก่ บวชพระ แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ เปิดสถานที่ทำการร้านค้า งานศพ งานบุญประเพณีต่างๆ อันเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยทางด้านจิตใจของคนในชุมชนให้เกิดความมั่นใจ มีที่พึ่ง และรู้สึกถึงความ เป็นสิริมงคลเพื่อการดำเนินชีวิตที่สงบสุขและสมบูรณ์มากขึ้น

ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของการปฏิบัติอุโบสถศีล

1. ประวัติความเป็นมาของอุโบสถศีล

คำว่า “อุโบสถศีล” มีความหมายเป็นหลายนัย แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงความหมายตามตำนานการปฏิบัติอุโบสถกรรม ที่อยู่รักษาตามวันเวลาที่กำหนด แต่ถ้าคำเดิมมีกำเนิดมาจากคำว่า “อุปวสเถ” ก็คงเป็นคำที่มีกำเนิดมาจากพิธีกรรมเนื่องในัญญัติที่ปฏิบัติกันมาในชมพูทวีป (อินเดีย) ตั้งแต่สมัยพระเวท เป็นเวลาก่อนพุทธกาล เขาอธิบายว่า เป็นธรรมเนียมของชุมชนที่อยู่ร่วมกันในครั้งโบราณ ย่อมจะกำหนดวันและพิธีกรรมสำหรับชุมนุมปฏิบัติร่วมกันขึ้น เพื่อแสดงถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ในสมัยดังกล่าวนั้นปรากฏว่ากำหนดชุมชนร่วมกัน ปักข์ละ 1 วัน และเดือนละ 2 วัน คือในวันเพ็ญมาส ได้แก่ วันเพ็ญมีพระจันทร์เต็มดวง และในวัน ทุศ(ทรศ) ได้แก่ แรกเห็นดวงจันทร์ คือวันขึ้น 1 ค่ำ ของเดือนใหม่ ซึ่งในวันนั้น คหบดีผู้ครองเรือน ผู้จะปฏิบัติญัตติจะต้องเตรียมตัวล่วงหน้าด้วย การอดอาหารตลอดวัน หรืองดอาหารบางชนิดในบางเวลา ครั้นตกราตรีกาล คหบดีผู้นั้นจะต้องเก็บตัวเฝ้าปฏิบัติดูแลกองไฟบูชาญัตติและอยู่แต่ภายในเคหะของตน เพราะถือกันว่าในวันสำคัญเช่นนี้ เทวดาทั้งหลายจะลงมาอยู่ด้วย จึงเรียกวันศักดิ์สิทธิ์นี้ว่า “อุปวสเถ” แปลว่าวันเทวดามาอยู่ใกล้ (อุป-ใกล้+วส-อยู่) แล้วกลายมาเป็นการจำศีลด้วยการอดอาหาร (อุปวส) (ชนิด อยู่โพธิ์, 2515, หน้า 28- 29)

ในอดีตกาล ครั้งที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ (ผู้บำเพ็ญบารมีธรรมเพื่อตรัสรู้โพธิญาณ) ก็ได้เคยใช้สังฆบาลมีรักษาศีลอุโบสถอย่างเคร่งครัดถึงขั้นเสียชีวิตและได้รับผลแห่งการรักษาอุโบสถนี้ขึ้นมาแล้ว ดังที่พระพุทธองค์ตรัสเป็นเรื่องเล่าไว้ใน อรรถกถาคังคมาลชาดก อัญญาภิชาต (คัมภีร์อรรถกถาชาดก ขยายความพระไตรปิฎก เล่มที่ 27) ดังที่แก้ว

ชิตตะขบ(2550, หน้า 227-229) นำมากล่าวสรุปความว่า

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่พระวิหารเชตวัน ตรัสเรียกพวกคนที่รักษาอุโบสถมาแล้วตรัสว่า “พวกเธอทั้งหลายทำความดีแล้วที่รักษาอุโบสถ พวกเธอผู้รักษาอุโบสถ ควรให้ทาน รักษาศีล ไม่ควรทำความโกรธ ควรเจริญเมตตาภาวนา ควรอยู่จำอุโบสถให้ครบเวลา เพราะว่าบัณฑิตในปางก่อนอาศัยอุโบสถเพียงกึ่งเดือนยังได้ยศใหญ่มาแล้ว” พวกอุบาสกและอุบาสิกาที่รักษาอุโบสถฟังเช่นนั้นแล้วจึงพากันกราบทูลขอให้พระพุทธองค์ตรัสเรื่องนั้นให้ฟังเป็นทีฏฐานาคติ (แบบอย่างแห่งการประพฤติดีที่เห็นชัดเจน) พระพุทธองค์จึงทรงนำนิทานชาดกมาตรัสเล่าว่า

ในอดีตกาล มีเศรษฐีคนหนึ่งมีทรัพย์มาก มีบริวารจิตใจสะอาดชอบทำบุญบริจาคทาน และภรรยา บุตรธิดา บริวารชน แม้กระทั่งคนเลี้ยงโคของเศรษฐีนั้น ล้วนเป็นผู้เข้าจำอุโบสถเดือนละ 6 วัน ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์เกิดในครอบครัวคนยากจนมีอาชีพรับจ้างอยู่อย่างอัตคัดขัดสน วันหนึ่งได้เข้าไปยังบ้านของเศรษฐีนั้นเพื่อขอทำงาน เศรษฐีนั้นบอกเงื่อนไขว่า “ทุกคนในบ้านนี้ล้วนแต่เป็นผู้รักษาศีลอุโบสถ ถ้าเธอรักษาได้ก็ทำงานได้ ด้วยความที่มุ่งแต่จะทำงาน ชายโพธิสัตว์จึงยอมรักษาศีลอุโบสถทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ว่าศีลนั้นคืออะไร มีวิธีการรักษาอย่างไร เมื่อทำงานก็ตั้งใจทำงานแบบถวายชีวิตเป็นคนว่างาย ไม่คำนึงถึงความยากลำบากตื่นก่อนนอนที่หลังเจ้านายเสมอ ต่อมาวันหนึ่งมีมหรสพในเมือง เศรษฐีเรียกสาวใช้มาสั่งว่า “วันนี้เป็นวันอุโบสถ เธอจงหุงอาหารให้คนงานแต่เช้าตรู่ พวกเขารับประทานอาหารแล้วจะได้รักษาอุโบสถ” ฝ่ายชายโพธิสัตว์ตื่นนอนแล้วได้ออกไปทำงานแต่เช้ามืด ไม่มีใครบอกว่าวันนั้นเป็นวันอุโบสถ คนทั้งหมดรับประทานอาหารเช้าแล้วต่างก็รักษาอุโบสถกัน แม้เศรษฐีพร้อมภรรยาและบุตรธิดาก็ได้อธิษฐานอุโบสถ ไปยังที่อยู่ของตน แล้วนั่งนึกถึงศีลอยู่

ชายโพธิสัตว์ทำงานตลอดวัน เมื่อพระอาทิตย์ตกดิน จึงได้กลับมา แม่ครัวนำอาหารไปให้ รู้สึกแปลกใจ จึงถามว่า “วันอื่นๆ เวลานี้มีเสียงดัง วันนี้คนเหล่านั้นไปไหนกันหมด” ครั้นทราบทุกคนสมათานอุโบสถ ต่างอยู่ในที่ของตน จึงคิดว่า “เราคนเดียว ไม่มีศีลในท่ามกลางของผู้มีศีล จะอยู่ได้อย่างไร เราจะอธิษฐานอุโบสถในตอนี้ จะได้หรือไม่หนอ” จึงเข้าไปถามเศรษฐี ได้รับคำตอบว่า “เมื่อรักษาอุโบสถตอนนี้จะได้อุโบสถครั้งเดียว เพราะไม่ได้อธิษฐานแต่เช้า” ชายโพธิสัตว์บอกว่า “ครั้งเดียวก็ได้ครับ” จึงสมათานศีลกับเศรษฐีอธิษฐานอุโบสถ เข้าไปยังที่อยู่ของตนนึกถึงศีล ในปัจฉิมยาม หิวอาหารจนเป็นลม เพราะยังไม่ได้รับประทานอาหารเลยตลอดทั้งวัน เศรษฐีนำเอาสิ่งต่างๆ มาให้ก็ไม่ยอมรับประทานยอมเสียชีวิต แต่ไม่ยอมเสียศีลในขณะที่ใกล้จะสิ้นชีวิต พระเจ้าพาราณสีเสด็จประพาสพระนครมาถึงที่นั้นชายโพธิสัตว์ได้เห็นพระสิริแห่งพระเจ้าแผ่นดิน จึงปรารถนาราชสมบัติ ครั้นเสียชีวิตแล้วได้ถือปฏิสนธิในพระครรภ์อัคมเหสีของพระเจ้าพาราณสีนั้นเพราะผลแห่งอุโบสถกรรมกึ่งหนึ่ง ครั้นประสูติแล้วทรงได้รับการขนานพระนามว่า “อุทัยกุมาร” และได้ครองสิริราชสมบัติในกรุงพาราณสีสืบแทนพระราชบิดาในกาลต่อมา

จากข้อความในพระไตรปิฎกและอรรถกถาที่ยกกล่าวโดยสรุปนี้ ย่อมเป็นเครื่องแสดงว่า อุโบสถนั้นมีปฏิบัติกันมาก่อนแล้ว และเป็นชื่อของวันที่เจ้าลัทธินั้นๆ กำหนดไว้เพื่อความสะดวกในการทำกิจกรรมตามลัทธิของตนด้วยการงดอาหาร ต่อมาพระพุทธองค์เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว จึงทรงบัญญัติอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ 8 พร้อมทั้งสรณคมณ์สืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

2. ความหมายของอุโบสถศีล

อเนก ขำทอง, และปัญญา สละทองตรง (2550, หน้า 185) ได้ให้ความหมายไว้ว่าอุโบสถ หมายถึง เป็นเรื่องของกุศลกรรมสำคัญประการหนึ่งของคฤหัสถ์ แปลว่า การเข้าจำ คือ วันที่กำหนดให้อยู่จำ ศีล นั้นหมายถึง ระเบียบข้อวัตรที่ต้องปฏิบัติ ฉะนั้น อุโบสถศีล จึงหมายถึง ระเบียบข้อวัตรที่ต้องปฏิบัติในการเข้าอยู่จำ

ชมรมธรรมทาน วัดพระพุทธบาท สระบุรี (2546, หน้า 5) ได้ให้ความหมายของอุโบสถศีลว่า อุโบสถศีล มีบทวิเคราะห์ศัพท์ว่า อุปาสิตพโพติ = อุปาสโต แปลว่า สภาวธรรมอันบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการด้วยบุญพึงเข้าไปอาศัยอยู่(รักษา)ชื่อว่า อุปาสิต, อุปกิเลส, อุเสตี ทหตี อุปตาเปตี วาติ = อุปาสโต ความว่าการกระทำที่จำกัดอุปกิเลส 16 เผาอุปกิเลส 16 ทำให้เร่าร้อน หมายความว่า ทำอุปกิเลส 16 ให้หมดสิ้นไป ชื่อว่า อุโบสถศีล

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ ญาณวโร)(2522, หน้า 7) ท่านให้ความหมายของอุโบสถ ว่า เป็นวิถีพิเศษที่เข้าอยู่ (ด้วยความไม่บริโภคน้ำ)

แก้ว ชิตตะขบ (2547, หน้า 239) ได้ให้ความหมายของอุโบสถว่า อุโบสถ แปลว่า การเข้าจำ เป็นเรื่องของกุศลกรรมที่สำคัญประการหนึ่งของคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นอุบายขัดเกลาภิเลสอย่างหยาบให้เบาบาง และเป็นทางแห่งความสงบระงับ อันเป็นความสุขอย่างสูงในพระพุทธศาสนา เพราะฉะนั้น พุทธบริษัทฝ่ายคฤหัสถ์คือ อุบาสกอุบาสิกาจึงนิยมหาโอกาสประพฤติปฏิบัติตามสมควร

สฤษฏี สิทธิเดช (ม.ป.ป., หน้า 3-4) กล่าวไว้ว่า อุโบสถศีล เป็นศีลชั้นสูงของฆราวาส คำว่า “อุโบสถ” นี้ มีความหมาย 6 ประการ คือ

1. เป็นชื่อการประชุมสวดปาฏิโมกข์ของพระสงฆ์ในวันพระขึ้น-แรม 14 ค่ำและแรม 14 ค่ำ เรียกว่า อุโบสถกรรม
2. เป็นชื่อการประพฤติวัตรบางอย่างของลัทธินอกพระพุทธศาสนา เช่น ปฏิญญาณตนอดข้าววันหนึ่งบ้าง หรือ ปฏิญญาณตนบริโภคน้ำฝั้นบ้าง เรียกว่า อุโบสถ
3. เป็นชื่อของช่างตระกูล มีสีกายเป็นสีทอง เรียกว่าช่างตระกูลอุโบสถ
4. เป็นชื่อของโบสถ์ เรียกว่า พระอุโบสถ
5. เป็นชื่อวันสำคัญในพระพุทธศาสนา (วันพระ) เรียกว่า วันอุโบสถ

6. เป็นชื่อของการรักษาศีล 8 ในวันพระขึ้น-แรม 8 ค่ำ 15 ค่ำและแรม 14 ค่ำ (กรณีเดือนขาด) เรียกว่า อุโบสถศีล

อุโบสถศีลมีวันพระเป็นแดนเกิด ศีล 8 ที่สมาทานรักษาในวันพระ เรียกว่า อุโบสถศีล ศีล 8 ที่รักษาในวันอื่นนอก จากวันพระไม่เรียกว่า อุโบสถศีล เรียกว่า ศีล 8 ธรรมดา

อุโบสถศีล มีบทวิเคราะห์ศัพท์ว่า อุปวสิตโพโพติ อุดปสตก แปลว่า สมาวธรรม อันบุคคลทั้งหลายผู้ต้องการด้วยบุญ พึงเข้าไปอาศัยอยู่ (รักษา) ชื่อว่า อุโบสถศีล

อุปกิเลส อุเสติ ทหติ อุปตาเปติ วาติ อุดปสโต ความว่า การกระทำที่กำจัด อุปกิเลส 16 เผาอุปกิเลส 16 ทำให้อุปกิเลส 16 เตือดร้อน หมายความว่า ทำอุปกิเลส 16 ให้หมดสิ้นไป ชื่อว่า อุโบสถ จากบทวิเคราะห์นี้ ชี้ให้เห็นว่า อุโบสถศีลนั้น เป็นมหากุศล ยิ่งใหญ่ และนอกจากนี้ ยังสามารถกำจัดอุปกิเลส 16 ซึ่งเป็นกิเลสกองใหญ่ได้อีกด้วย

จากความเห็นของนักการศึกษาหลายท่าน ผู้วิจัยสรุปความหมายของอุโบสถศีล ได้ว่า อุโบสถศีล คือ วันที่กำหนดให้อยู่จำ เพื่อประพฤติวัตรปฏิบัติธรรมในวันธรรมสวนะ

3. ประเภทของอุโบสถศีล

อเนก ขำทอง และปัญญา สละทองตรง (2550, หน้า 186 - 189) ได้แบ่งอุโบสถ ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. อุโบสถนอกพระพุทธศาสนา ได้แก่ อุโบสถที่เกิดก่อนพุทธกาล มีอุโบสถของ พระมหาชนกโพธิสัตว์ เป็นต้น และยังหมายรวมถึงอุโบสถของพวกนักบวชพวกอื่นที่ไม่ใช่ พระพุทธศาสนาด้วย

2. อุโบสถในพระพุทธศาสนา ได้แก่ อุโบสถที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติ ขึ้นแยกเป็น 2 ประเภท

2.1 อุโบสถของพระภิกษุสงฆ์ ได้แก่ การประชุมกันเพื่อสวดปาฏิโมกข์ ทุกครั้งเดือน

2.2 อุโบสถของอุบาสกอุบาสิกา ได้แก่ อุโบสถที่เรียกว่า อัญญังคิกอุโบสถ อุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ 8 กล่าวคือ ผู้ที่จะเข้ารักษาอุโบสถจะต้องสมาทานศีล 8 แล้ว รักษาไว้ไม่ให้ขาดหรือถูกทำลายตลอดเวลาที่เข้ารักษาอุโบสถศีลอยู่ ศีล 8 ที่สมาทานรักษาในวันอุโบสถนี้ เรียกว่า อุโบสถศีล หรือศีลอุโบสถ

อัญญังคิกอุโบสถ แปลว่า อุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ 8 ในที่นี้ หมายถึงศีล 8 นั้นเอง องค์ 8 หรือศีล 8 นั้นคือ

- 1) ไม่ฆ่าสัตว์เอง และไม่ให้เขาฆ่า
- 2) ไม่ลักเอง และไม่ใช้ให้เขาลักสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้
- 3) ไม่เสพเมถุน
- 4) ไม่พูดปด

5) ไม่เสพสุราเมรัย (สิ่งเสพติดทุกชนิด)

6) ไม่กินอาหารตั้งแต่เที่ยงแล้วไปจนกว่าจะถึงวันใหม่

7) ไม่พ้อนรำขับร้อง ดูการเล่น ลูบไล้ทาที่ตทรวงประดับตกแต่งร่างกายด้วยของหอม เป็นต้น

8) ไม่นั่งนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่

อัฐิจิกอุโบสถ หรืออุโบสถสำหรับอุบาสกอุบาสิกา นั้น ยังแบ่งเป็นประเภทได้อีก 2 ลักษณะ คือ

1. แบ่งตามระยะเวลาที่รักษา หรือเข้าจำอุโบสถได้ 3 ประเภท คือ ปกติอุโบสถ ปาฐกษัตริย์อุโบสถ และปาฐกษัตริย์อุโบสถ

2. แบ่งตามความประพฤติกี่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ได้ 3 ประเภท คือ นิคคัณฐอุโบสถ โคपालอุโบสถ และอริยอุโบสถ

อุโบสถที่แบ่งตามระยะเวลาที่รักษาหรือเข้าจำนั้น ต่างกันดังนี้

1. ปกติอุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่เข้ารักษากันตามปกติเฉพาะวันหนึ่งกับคืนหนึ่งที่อุบาสกอุบาสิการักษากันอยู่ในวันอุโบสถทุกวันนี้ วันที่กำหนดให้เป็นวันรักษาอุโบสถนั้น ยังมีที่มาแตกต่างกันอยู่บ้าง กล่าวคือ ในอุตตรวิมานวัตถุ ท่านแสดงไว้ 6 วัน คือ วันขึ้น – แรม 8 ค่ำ 14 ค่ำ และ 15 ค่ำ ของทุกเดือน

2. ปาฐกษัตริย์อุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่เข้าจำรักษากันเป็นพิเศษกว่าปกติ คือ รักษากันคราวละ 3 วัน จัดเป็นวันรับวันหนึ่ง วันรักษาวันหนึ่ง และวันส่งอีกวันหนึ่ง เช่นจะรักษาอุโบสถวัน 8 ค่ำ ต้องรับและรักษามาตั้งแต่วัน 7 ค่ำ ตลอดจนถึงวัน 9 ค่ำ คือได้อรุณใหม่ของวันที่ 10 ค่ำ นั้นเองจึงหยุดรักษา

3. ปาฐกษัตริย์อุโบสถ ได้แก่ อุโบสถที่ต้องเข้าอยู่รักษาติดต่อกันอย่างน้อย 15 วัน คือ หนึ่งปักษ์ในช่วงฤดูฝน ระยะเวลาในการเข้าอยู่รักษานั้น แบ่งออกเป็น 4 ระดับ คือ

1) อย่างสูง ต้องผู้รักษาอุโบสถ 4 เดือน ตลอดฤดูฝน คือ ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11

2) อย่างสามัญ ต้องอยู่รักษาอุโบสถ 3 เดือน ตลอดพรรษา คือ ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11

3) อย่างกลาง ต้องอยู่รักษาอุโบสถ 1 เดือน นับแต่วันออกพรรษาแรกเป็นต้นไป คือ ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12

4) อย่างต่ำ ต้องอยู่รักษาอุโบสถ 1 ปักษ์ติดต่อกัน นับแต่วันออกพรรษาแรกไป คือ ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงวันแรม 14 ค่ำ เดือน 12

ปาฐกษัตริย์อุโบสถนี้ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า นิพัทธอุโบสถ อุโบสถที่ต้องอยู่รักษาติดต่อกันเป็นระยะยาว

อุโบสถที่แบ่งตามความประพฤติกี่ยิ่งหย่อนกว่ากัน คือ

ผู้ที่เข้าอยู่รักษาอุโบสถถึงแม้ว่าจะสมათานรักษาศีล 8 ข้อเท่ากันก็จริง แต่อาจจะได้รับผลแตกต่างกัน เพราะมีความประพฤติกในการรักษาที่ยิ่งหย่อนกว่ากัน ดังนั้น ท่านจึงจำแนกอุโบสถตามความประพฤติไว้ 3 ประเภท คือ

1. นิคคัณฐอุโบสถ นิคคัณฐอุโบสถนั้น หมายถึง อุโบสถที่ถือตามลัทธิพวกนิครนถ์ นักบวชนอกพระพุทธศาสนา ได้แก่ การถืออุโบสถตั้งเจตนางดเว้นมีขอบเขตจำกัด คือ งดเว้นไม่ละเมิดศีลเฉพาะกับคนบางพวก บางสถานที่ เช่น ศีลข้อที่ 1 งดเว้นจากการฆ่าสัตว์เฉพาะในทางทิศเหนือสัตว์ในทางทิศอื่นไม่งดเว้น หรืองดเว้นไม่ฆ่าสัตว์น้ำฆ่าเฉพาะสัตว์บกเท่านั้น การถืออุโบสถแบบเลือกปฏิบัติเช่นนี้มีอานิสงส์น้อย เพราะกาย วาจา ใจ ยังแปดเปื้อนไปด้วยการทำบาปยังห่างไกลจากการพันทุกข์ จัดเป็นการรักษาอุโบสถอย่างต่ำ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงสรรเสริญ

2. โคपालะอุโบสถ โคपालะอุโบสถนั้น แปลว่า อุโบสถดูจนเลี้ยงโค หมายถึง อุโบสถที่พวกอุบาสกอุบาสิกาถือแล้วสมათานศีลแล้ว ก็เฝ้าคอยระวังรักษาไว้ไม่ให้ขาดเพียงให้พ้นวันหนึ่งกับคืนหนึ่งไปเท่านั้น ไม่ได้ใส่ใจที่จะฝึกฝนอบรมตน ไม่ชวนชวายเป็นการบำเพ็ญกุศลละเลยการฟังธรรม การสวดมนต์และการเจริญภาวนา มัวแต่สนทนากันแต่เรื่องไม่เป็นเรื่อง มีเรื่องการงานและนินทาเป็นต้น พอกลับถึงบ้านแล้วก็หวังแต่จะให้คนอื่นยกย่องตัวเองว่าเป็นคนธมธัมมะโม เข้าวัดจำศีล เหมือนกับคนรับจ้างเลี้ยงโค เมื่อรับโคไปแล้วก็เพียงเพื่อให้วันหนึ่ง ๆ หมดไป เพื่อจะได้รับค่าจ้างในแต่ละวันเท่านั้น คนรับจ้างเลี้ยงโคได้รับแต่ค่าจ้างแต่ไม่มีสิทธิ์เป็นเจ้าของโค ไม่มีสิทธิ์ล้มรสน้ำนมโคฉันใด ผู้ที่รักษาอุโบสถแบบนี้ก็ฉันนั้น ได้เฉพาะการไม่ทำบาปทางกาย วาจา กับการสรรเสริญเยินยอจากคนทั่วไปเท่านั้น แต่เขาจะไม่ได้รับการพัฒนาทางด้านจิตใจ ไม่มีโอกาสได้ล้มรสปีติสุขที่แท้จริงเลย

โคपालะอุโบสถนี้ จัดเป็นอุโบสถอย่างกลาง มีอานิสงส์มากกว่า นิคคัณฐอุโบสถ เพราะเป็นการงดเว้นโดยไม่จำกัดขอบเขตและมีได้เลือกปฏิบัติ

3. อริยอุโบสถนั้น หมายถึง อุโบสถที่พวกอุบาสกอุบาสิกาถือรักษาอย่างประเสริฐ กล่าวคือ เมื่อสมათานรักษาศีลอยู่จำอุโบสถแล้วก็ตั้งใจประกอบกิจกรรมเพื่อชำระจิตใจของตนเองให้สะอาดบริสุทธิ์ ปราศจากเครื่องเศร้าหมอง มีการเจริญภาวนากรรมฐานที่ถูกกับอุปนิสัยของตนๆ หรือสนทนารธรรมได้ถามในข้อธรรมที่ตนสงสัย หรือฟังพระธรรมเทศนา ปาฐกถาธรรม เพื่อบำรุงศรัทธา หิริโอตตัมปะและปัญญา เป็นต้น ให้เจริญยิ่งขึ้นไป ยั่งยืนและคืนให้ผ่านพ้นไปด้วยการระลึกถึงอารมณ์กัมมัฏฐาน คือ อนุสสติ 6 ได้แก่

- 1) พุทธานุสสติ ระลึกถึงคุณความดีของพระพุทธเจ้า
- 2) ธัมมานุสสติ ระลึกถึงคุณความดีของพระธรรม
- 3) สังฆานุสสติ ระลึกถึงคุณความดีของพระสงฆ์
- 4) สีลานุสสติ ระลึกถึงคุณของศีลที่ตนได้รักษา
- 5) จาคานุสสติ ระลึกถึงทานที่ตนได้บริจาคแล้ว

6) เทวดานุสสติ ระลึกถึงคุณความดี มีทาน ศีล เป็นต้น ที่เป็นเหตุ
ให้คนเกิดเป็นเทวดา

การเข้าอยู่รักษาอุโบสถด้วยการปฏิบัติเช่นนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
สรรเสริญ มีผลอันสงฆ์มากมายแก่ผู้ปฏิบัติ จัดเป็นอุโบสถอย่างสูง สามารถนำพาผู้ปฏิบัติ
ให้พ้นจากทุกข์ได้ ในอรรถกถาราชสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตร จำแนกอุโบสถออกเป็น 3
อย่าง ดังที่ชมรมธรรมทาน วัดพระพุทธรบาท สระบุรี, (2546, หน้า 8-9) ได้สรุปไว้ดังนี้

1. ปกติอุโบสถ คือ อุโบสถที่รักษากันเฉพาะวันที่กำหนดไว้ในปัจจุบันมี
กำหนด เอาวันพระคือวัน 8 ค่ำ 14 ค่ำ 15 ค่ำ ขึ้นแรม

2. ปฏิภาครอุโบสถ คือ อุโบสถที่รักษากันครั้งละ 3 วัน โดยถือเอา
วันที่กำหนดไว้ในปกติอุโบสถเป็นหลักแล้วเพิ่มรักษาก่อนกำหนด 1 วัน เรียกว่า วันรับ และ
หลังวันกำหนดอีก 1 วัน เรียกว่า วันส่ง เช่นวัน 8 ค่ำ เป็นวันรักษาอุโบสถปกติ ผู้ที่จะ
รักษาปฏิภาครอุโบสถก็เริ่มรักษาตั้งแต่วันที่ 7 ค่ำไปสิ้นสุดเอาวัน 9 ค่ำ คือรักษาในวัน 7 ค่ำ
8 ค่ำ 9 ค่ำ รวมเป็น 3 วัน 3 ค่ำ

3. ปาฏิหาริย์ปักขอุโบสถ คืออุโบสถที่รักษากันเป็นประจำทุกวันตลอด
พรรษา 3 เดือนอย่างหนึ่ง ถ้าไม่อาจรักษาได้ตลอด 3 เดือน ก็รักษาได้ตลอด 1 เดือน
หลังจากออกพรรษาแล้ว คือรักษาในเขตการแสวงหาภินิหารของภิกษุที่พระพุทธรองค์ทรงอนุญาต
ไว้ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 11 ถึงขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 น้อยอย่างหนึ่ง ถ้ายังไม่อาจรักษาได้
ตลอด 1 เดือน ก็รักษาเพียงครั้งละครั้งเดือนหลังจากออกพรรษาแล้ว คือตั้งแต่แรม 1 ค่ำ
เดือน 11 ถึงสิ้นเดือน 11 อีกอย่างหนึ่ง ทั้ง 3 อย่างนี้เรียกว่า ปาฏิหาริย์ปักขอุโบสถ

4. ความสำคัญของอุโบสถศีล

อุโบสถศีลเป็นศีลระดับสูงที่อุบาสก อุบาสิกาผู้ปฏิบัติจะพึงได้รับอันสงฆ์อย่าง
สูงสุดเช่นกัน การอยู่รักษาอุโบสถ เป็นการอบรมกายและใจ ผีกัดตัดนิสัยและสร้างคุณธรรม
ให้เกิดขึ้นภายในตน มีผลทรงคุณค่ายิ่งกว่าเงินทองของนอกกาย เป็นกุศลกรรมที่ประเสริฐยิ่ง
การรักษาอุโบสถเป็นการสร้างพื้นฐานแห่งคุณธรรมความดีเบื้องต้น สำหรับรองรับคุณธรรม
ชั้นสูงในพระพุทธศาสนา คือ สมာธิและปัญญา เป็นเสมือนพื้นที่นามีสตินดีมีน้ำชุ่มชื้น
เป็นพื้นที่ใช้เพาะปลูกพืชพรรณธัญญาชาติต่างๆให้เติบโตและผลงอกงาม ถ้าพยายามรักษาศีล
คืออุโบสถให้ดีเป็นเบื้องต้นเสียอย่างเดียวแล้ว คุณธรรมเบื้องต้นก็ติดตามมา เพราะศีลเป็นบ่อ
เกิดแห่งสมบัติในโลกนี้และในโลกหน้า ศีลเป็นบันไดทองที่ผู้ปฏิบัติรักษาจะเหยียบย่างขึ้นไปสู่
โลกสวรรค์ เป็นประตูทองช่องทางที่จะดำเนินเข้าสู่พระนิพพาน ผู้ที่รักษาศีลเป็นประจำ หรือผู้
ที่ถึงพร้อมด้วยศีลอุโบสถ ท่านกล่าวเป็นเสมือนผู้ได้ปูพื้น หรือทำทาง หรือสร้างสะพาน ให้กับ
แดนมนุษย์กับแดนสวรรค์ของตนติดต่อเชื่อมถึงกัน เพื่อท่านผู้มีศีลนั้นจะติดต่อไปถึงมาถึงได้
โดยสะดวกสบาย หรือเป็นประหนึ่งได้สร้างบันไดที่ตนเองจะได้ไต่เต้าขึ้นสู่สวรรค์อย่างง่ายดาย
(ธนิต อยุธยา, (2527), อ้างอิงจากเพ็ญนิภา นรินทรกุล ณ อยุธยา, (2546), หน้า 51)

5. องค์ธรรมหรือส่วนประกอบในการล่วงละเมิดอุโบสถศีล

พระไพฑูริย์ ธมฺมวิปฺโล, และคนอื่นๆ (ม.ป.ป., หน้า 283-284) ได้กล่าวถึงองค์ธรรมไว้ดังนี้

1. ปาณาติบาต มื้อองค์ 5 คือ
 - 1.1 สัตว์มีชีวิต
 - 1.2 สำคัญว่าสัตว์มีชีวิต
 - 1.3 จิตคิดจะฆ่า
 - 1.4 พยายามจะฆ่า
 - 1.5 สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น
2. อทินนาทาน มื้อองค์ 5 คือ
 - 2.1 ของมีเจ้าของหวง
 - 2.2 รู้ว่ามีเจ้าของหวง
 - 2.3 จิตคิดจะลัก
 - 2.4 เพียรเพื่อจะลัก
 - 2.5 นำของมาด้วยความเพียรนั้น
3. อพรหมจรรย์ มื้อองค์ 4 คือ
 - 3.1 สิ่งที่พึงล่วงละเมิด
 - 3.2 จิตคิดจะเสพ
 - 3.3 พยายามเข้าถึง
 - 3.4 ยินดี
4. มุสาวาท มื้อองค์ 4 คือ
 - 4.1 เรื่องเท็จ
 - 4.2 จิตคิดจะพูดเท็จ
 - 4.3 ความพยายามเกิดแต่จิตนั้น
 - 4.4 ความเท็จ แล้วผู้อื่นเข้าใจความเท็จนั้น
5. สุราเมระยะมัชชะปะมาทัญฐานา มื้อองค์ 4 คือ
 - 5.1 ของมีนเมา มีสุราเป็นต้น อย่างไม่ใช่ออย่างหนึ่ง
 - 5.2 จิตคิดอยากจะดื่มของมีนเมา
 - 5.3 ความพยายามเกิดแต่จิตนั้น
 - 5.4 ดื่มเข้าไปในลำคอ
6. วิกาลโภชนา มื้อองค์ 4 คือ
 - 6.1 เวลาวิกาล
 - 6.2 ของเป็นยวกาลิกะ (ของที่อนุญาตให้ฉันได้ตั้งแต่เช้าถึงเที่ยงวัน)

6.3 การกลืนกิน

6.4 ความไม่เป็นคนบ้า

7. ตอนที่ 1

7.1 นี้จะตีตะวาทีตะวิสุกะทัสสะนา มืองค์ 3 คือ

7.1.1 มีการพ้อน การรำ

7.1.2 เจตนาไปเพื่อดูหรือฟัง

7.3.3 ดูหรือฟัง

ตอนที่ 2

7.2 มาลาคันธะวิเลปะนะธาระณะมัณฑะนะ วิภูสนัญฐานา มืองค์ 3 คือ

7.2.1 มีดอกไม้และของหอม

7.2.2 ไม่มีเหตุเจ็บตามที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต

7.2.3 ทัดทรง ตกแต่งด้วยจิตคิดจะประดับให้สวยงาม

8. อุจจาสะยะนะมหาสะยะนา มืองค์ 3 คือ

8.1 ที่นั่งที่นอนสูงใหญ่

8.2 รู้ว่าที่นั่งที่นอนสูงใหญ่

8.3 นั่งหรือนอนลง

ธรรมรักษา (อ้างอิงจาก <http://www.dhammadjak.net/>, 20 November 2009) ได้กล่าวถึงเรื่ององค์ของศีล 8 และเกณฑ์วินิจฉัย ว่าขาดหรือไม่ในแต่ละข้อไว้ดังนี้

1. ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป) ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ 5

1.1 ปาโณ สัตว์มีชีวิต

1.2 ปาณสมัญญิตา รู้ว่าสัตว์มีชีวิต

1.3 ฆนจิตตัม จิตคิดจะฆ่า

1.4 อุปกุกโม เพียรเพื่อจะฆ่า

1.5 เตน มรณํ สัตว์ตายด้วยความเพียรนั้น

2. อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมย) ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ 5

2.1 ปรปริคคหิตัม ของมีเจ้าของหวง

2.2 ปรปริคคหิตสมัญญิตา รู้ว่ามีเจ้าของหวง

2.3 เถยยจิตตัม จิตคิดจะลัก

2.4 อุปกุกโม เพียรเพื่อจะลัก

2.5 เตน ทรณํ นำของมาด้วยความเพียรนั้น

3. อพฺรหฺมจฺริยา เวมณี (เว้นจากกรรมอันมิใช่พรหมจรรย์, เว้นจากการประพฤติผิดพรหมจรรย์คือร่วมประเวณี) ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ 2 หรือ 4

3.1 เสวนจิตฺตํ จิตฺตํจะเสพ

3.2 มคฺเคน มคฺคปฺปฏิปาทํ อวิยะเพศถึงกัน

(ตามนัยแห่งฎีกาพรหมชาลสูตรและกัณฑ์ชาตรี)

3.1 อชฺฌจฺรณียวตฺถุ เสพทางทวาร 3 (คือ ปาก ทวารเบา และทวารหนัก)

3.2 ตตฺถ เสวนจิตฺตํ จิตฺตํจะเสพ

3.3 เสวนปฺปโยโค พยายามเสพ

3.4 สาทิยนํ มีความยินดี

(ตามนัยแห่งอรรถกถาขุททกปาฐะ)

4. มุสฺสาวาทา เวมณี (เว้นจากการพูดเท็จ) ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ 4

4.1 อตฺถํ วตฺถุ เรื่องไม่จริง

4.2 วิสฺวาทนจิตฺตํ จิตฺตํจะพูดให้ผิด

4.3 ตชฺโช วายาโม พยายามพูดออกไป

4.4 ปรสฺส ตตฺถตฺถวิชานนํ คนอื่นเข้าใจเนื้อความนั้น

5. สุราเมรยมชฺชปมาทฐฺฐานา เวมณี (เว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นทางแห่งความประมาท) ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ 4

5.1 มทนียํ ของทำให้เมา มีสุรา เป็นต้น

5.2 ปาตฺกมฺยตาจิตฺตํ จิตฺตํจะดื่ม

5.3 ตชฺโช วายาโม ทำความพยายามดื่ม

5.4 ปิตฺตปฺปเวสนํ ดื่มให้ไหลล่องล้าคอเข้าไป

6. วิกาลโภชนา เวมณี (เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล คือ ตั้งแต่เที่ยงแล้วไปจนถึงรุ่งอรุณของวันใหม่) ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ 4

6.1 วิกาโล เวลาตั้งแต่เที่ยงแล้วไปถึงก่อนอรุณขึ้น

6.2 ยาวกาลิกํ ของเคี้ยวของกินสงเคราะห์เข้าในอาหาร

6.3 อชฺโฆหรณปฺปโยโค พยายามกลืนกิน

6.4 เตน อชฺโฆหรณํ กลืนให้ล่องล้าคอเข้าไปด้วยความเพียรนั้น

7. นจฺจคฺติวาทิตฺวิสุทฺถาตฺถสฺสนมาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสฺสนฐฺฐานา เวมณี (เว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้องบรรเลงดนตรี ดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ การตัดทรงดอกไม้มองหอม และเครื่องลูบไล้ ซึ่งใช้เป็นเครื่องประดับตกแต่ง) ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ 3 สองตอน

ตอนที่ 1 การบันเทิง 3

7.1 นจจาทีนิ การเล่นมีพ้อนรำขั้บร้อ้ง เป็นต้น

7.2 ทสสนตถาย คมนิ ไปเพื่อจะดูหรือฟัง

7.3 ทสสนิ ดูหรือฟัง

ตอนที่ 2 การตกแต่ง 3

7.1 มาลาทีนิ อดญตตรา เครื่องประดับตกแต่ง มีดอกไม้และของหอมเป็นต้น

7.2 อดญตตราการณาภาโว ไม่มีเหตุเจ็บไข้ เป็นต้น ที่พระพุทธเจ้าทรง

อนุญาต

7.3 อลงกตภาโว ทัดทรง ตกแต่ง เป็นต้น ด้วยจิตคิดจะประดับให้สวยงาม

8. อจจาสนนมหาสนนา เวรมณี (เว้นจากการนอนที่นอนอันสูงใหญ่ หุหรา พุ่มเฟือย) ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ 3

8.1 อจจาสนนมหาสนนุ ที่นึ่งที่นอนสูงใหญ่

8.2 อจจาสนนมหาสนนสนญิตา รู้ว่าที่นึ่งที่นอนสูงใหญ่

8.3 อภินิสินัน วาอภินิปชชนัน วา นึ่งหรือนอนลงไป

หมายเหตุ ศีล 5 ข้อ 3 ได้แก่

3. กาเมสุ มิจจาจารา เวรมณี (เว้นจากการประพฤตผิดในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งทีผู้่อันรักใคร่หรือหวงแหน) ศีลข้อนี้จะขาดต่อเมื่อล่วงพร้อมด้วยองค์ 4

3.1 อคมนียวตถุ หญิงหรือชายทีไม่ควรละเมิด (หญิง 20 จำพวก)

3.2 ตสุมิ เสวนจิตต จิตคิดจะเสพ

3.3 เสวนปโปโยโค พยายามเสพ

3.4 มคเคน มคคปปฏิปตติอธิวาสนัน ยังอวัยวะเพศให้ถึงกัน

หญิง 20 จำพวก คือ 1. หญิงมีมารดารักษา 2. หญิงมีบิดารักษา 3. หญิงมีมารดาและบิดารักษา 4. หญิงมีพี่ชายหรือน้องชายรักษา 5. หญิงมีพี่สาวหรือน้องสาวรักษา 6. หญิงมีญาติรักษา 7. หญิงมีตระกูลเดียวกันรักษา 8. หญิงประพฤตธรรมร่วมอาจารย์เดียวกันรักษา 9. หญิงมีสามีรักษา 10. หญิงทีถูกสินไหมบังคับ 11. ภรรยาสินไถ่ 12. หญิงสมัครอยูกับชาย 13. หญิงเป็นภรรยาเพราะทรัพย์ 14. หญิงเป็นภรรยาเพราะได้ผ่าน่งห่ม 15. หญิงทีชายสูกขอ 16. หญิงทีชายช่วยปลงภาระ 17. หญิงเป็นทาสีชายได้เป็นภรรยา 18. หญิงรับจ้างชายได้เป็นภรรยา 19. หญิงเฉลยไถ่มาเป็นภรรยา 20. หญิงอยู่กับชายขณะนึ่งคิดวาทายนึ่งเป็นสามีตน (สำหรับชายต้องห้ามสำหรับหญิง ฟิงเทียบกลับเอาตามนึ่ง)

เงื่อนไขในการขาดจากศีล

ศีลแต่ละข้อหรือแต่ละประเภท ทีเรามีเจตนารักษาแล้วจะขาดได้ก็ต่อเมื่อเราละเมิดครอบงงค์ของศีลข้อนึ่งๆ เช่น ระบุไว้ว่าศีลข้อที 1 (ปาณาณ) จะขาดก็ต่อเมื่อละเมิดให้ครบทั้ง 5 องค์ ถ้าละเมิดไม่ครบงงค์ 5 ศีลก็ไมขาด เป็นแต่ศีลทะลุต่างพร้อย หรือเศรำหมองเท่านั้น ศีลแต่ละ

ข้อจะขาดได้ ก็อยู่ที่เรา “จงใจ” หรือ “เจตนา” ล่วง ถ้าล่วงเพราะไม่เจตนาก็ไม่ขาดและไม่ต่างพร้อยด้วย

แก้ว ชิตตะขบ (2550, หน้า 238- 240) ได้กล่าวถึงองค์ธรรมไว้เป็นที่น่าสนใจว่า องค์ธรรมในที่นี้ หมายถึงสิกขาบทหนึ่งๆ ซึ่งเป็นข้อกำหนดให้ศึกษาฝึกฝนปฏิบัติรักษาโดยเจตนาโดยเจตนาละเว้นจากข้อห้ามแต่ละข้อของศีล อุโบสถศีลประกอบด้วยองค์ธรรม 8 สิกขาบท ซึ่งเรียกว่า อัฐฐังคิกอุโบสถ จำแนกตามคำสมาทานดังนี้

1. ปาณาติปาตา เวรมณีสิกขาบท สมาทียามิ. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือเจตนางดเว้นจากการผลาญชีวิตสัตว์ให้ตกตายไป

2. อทินฺนาทนา เวรมณีสิกขาบท สมาทียามิ. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือเจตนางดเว้นจากการถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้

3. อพฺรหฺมจฺริยา เวรมณีสิกขาบท สมาทียามิ. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือเจตนางดเว้นจากการประพฤตินิยิตพรหมจรรย์

4. มุสาวาทา เวรมณีสิกขาบท สมาทียามิ. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือเจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ

5. สุราเมรยมชฺชปมาทภูฏานา เวรมณีสิกขาบท สมาทียามิ. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือเจตนางดเว้นจากน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

6. วิกาลโภชนา เวรมณีสิกขาบท สมาทียามิ. ข้าพเจ้าสมาทานสิกขาบทคือเจตนางดเว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล

7. นจฺจคิตฺวาทิตฺวิสุทฺทสุสนา มาลาคนฺธวิเลปนธารณมณฺฑนวิภูสนภูฏานา เวรมณีสิกขาบท สมาทียามิ. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือเจตนางดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมเครื่องดนตรีต่างๆ และดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล ตลอดจนการลูบทา ทัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้และของหอมเครื่องบำรุงผิวอันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัด

8. อูจฺจาสนนมหาสยนา เวรมณีสิกขาบท สมาทียามิ. ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบทคือเจตนางดเว้นจากการนั่งนอนบนที่นอนอันสูงใหญ่

องค์ธรรมของอุโบสถศีลทั้ง 8 สิกขาบท เมื่อกล่าวโดยใจความภาษาไทยตามที่ท่านพระโบราณจารย์ได้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

- 1) ไม่ฆ่าสัตว์และไม่ใช้ให้คนอื่นฆ่า
- 2) ไม่ลักเองและไม่ใช้ให้คนอื่นลักสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้
- 3) ไม่เสพเมถุน (ไม่ร่วมประเวณี ไม่ร่วมเพศ)
- 4) ไม่พูดปด (ไม่พูดเท็จ)
- 5) ไม่ดื่มสุราเมรัย
- 6) ไม่กินอาหารในเวลาบ่ายและกลางคืน (ไม่กินอาหารหลังเที่ยงวัน)
- 7) ไม่แสดงการรื่นเริงและแต่งตัว (ไม่สนใจสิ่งบันเทิงเริงโลกีย์)

8) ไม่นอนบนที่สูงและที่นอนใหญ่

หรือสรุปเป็นคำคล้องจองเพื่อให้กำหนดจดจำได้ง่าย ดังนี้

เว้นการฆ่า ไม่กล้าโจรกรรม ไม่ทำตามกิจ ไม่ผิดวาจา ไม่หาเหล่าดีม ไม่ลืมเวลากิน ไม่ถวิลบันเทิงเริงกาย ไม่ใช่ที่นอนหรูหราในองค์อุโบสถศีลทั้ง 8 ลิกขาบทนั้น ถ้าทำพร้อมด้วยเจตนา จึงจะขาดจากองค์ศีล ถ้าไม่พร้อมด้วยเจตนา ก็ไม่ขาด การที่ศีลอุโบสถแต่ละสิกขาบทจะขาดนั้นท่านกำหนดเจตนาในการล่วงละเมิดไว้ 2 ทาง คือทางกายและทางวาจา ในสิกขาบทที่ 1 และที่ 2 จะทำเองก็ตาม จะใช้ให้เขาทำก็ตาม ย่อมขาดจากองค์ศีลทั้งนั้น ตั้งแต่สิกขาบทที่ 3 ไปจนถึงสิกขาบทที่ 8 ทำเองจึงจะขาดจากองค์ศีล ถ้าใช้ให้คนอื่นทำไม่ขาด ทำเอง เรียกว่า สาหัตถิกประโยค คือประโยคเกิดจากการทำด้วยมือตนเอง หมายถึงการพยายามทำด้วยมือตนเอง ได้แก่การลงมือฆ่าเอง การลงมือลักทรัพย์เอง ใช้ให้คนอื่นทำ เรียกว่า อาณัตติกประโยค คือประโยคเกิดแต่ใช้ให้คนอื่นทำ หมายถึงการพยายามใช้ให้คนอื่นทำตามคำสั่งได้แก่การใช้ให้ฆ่า การใช้ให้ลักอุบาสกอุบาสิกาผู้มีความสำรวมระวังไม่ล่วงองค์อุโบสถทั้ง 8 ลิกขาบท เรียกว่าผู้มีศีล หรือผู้รักษาอุโบสถศีล ซึ่งเป็นเรื่องทำกายกับวาจาให้บริสุทธิ์เป็นอุบายที่จะกำจัดกิเลสส่วนหยาบ (วิติกัมภกิเลส)

บทบาทของพระสงฆ์กับการนำปฏิบัติอุโบสถศีล

เป็นที่ทราบแล้วว่า รัฐบาลไม่หยุดราชการหยุดโรงเรียนในวันพระแน่ ถ้าหากพระสงฆ์หนึ่งเฉย ไม่มีการรณรงค์โฆษณาประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเห็นคุณค่าของอุโบสถศีล อุโบสถศีลคงจะตายตามแม่คือวันพระไปด้วย พระสงฆ์ระดับเจ้าอาวาสขึ้นไป ถ้ามีเมตตาจิตจะช่วยพัฒนาชาวพุทธให้เป็นชาวพุทธขั้นดีด้วยการรักษาอุโบสถศีลก็อาจจะทำได้ ไม่จำเป็นจะต้องใช้จ่ายเงินทองใดๆ ทั้งสิ้น โดยมีขั้นตอนการดำเนินการย่อยๆ ดังที่สุทธิ สิริเดช (ม.ป.ป., หน้า 36-37) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. ปรับปรุงวัดให้สะอาดสะอาดเป็นรมณีสถาน
2. จัดโบสถ์หรือศาลาให้เรียบร้อย ปลูกด้วยเครื่องปลูกที่เหมาะสม
3. จัดแต่งที่บูชาประจำโบสถ์หรือศาลาให้เป็นคารวะสถาน มีพระประธาน โต๊ะหมู่บูชา เครื่องบูชาเหมาะสมสวยงามเป็นที่น้อมนำมาซึ่งศรัทธาปสาทะของผู้ที่ได้พบเห็น
4. เมื่อวันพระเวียนมาถึง ให้วัดทำการโฆษณาประชาสัมพันธ์ชักชวนพุทธศาสนิกชนให้เข้าวัดบำเพ็ญกุศลด้วยการสมาทานรักษาอุโบสถศีล ฟังเทศน์ และบำเพ็ญจิตภาวนา

ดังนั้นวัดเปรียบเหมือนร้านค้า คนเข้าวัดรักษาอุโบสถศีลเปรียบเหมือนลูกค้า เป็นการแน่นอนเหลือเกิน วัดใดที่มีคนเข้าวัดรักษาอุโบสถศีลในวันพระเป็นจำนวนมาก วัดนั้นย่อมเจริญมั่นคง คนที่เข้าวัดรักษาอุโบสถศีลทุกวันพระย่อมได้ชื่อว่าเป็นชาวพุทธขั้นดี ความดีนั้นย่อมแพร่ขยายไปทำให้สังคมประเทศชาติร่มเย็นเป็นสุข พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง

6. หลักการสมาทาน และการอยู่รักษาอุโบสถ

ชนิด อยู่โพธิ์ (2515, หน้า 71-79) ได้กล่าวถึงหลักการสมาทาน และการอยู่รักษาอุโบสถไว้ว่า ท่านผู้ที่เข้าอยู่รักษาอุโบสถ ควรทำจิตของตนให้แจ่มใสสะอาด ไม่เศร้าหมอง แล้วจึงอธิษฐานองค์อุโบสถและอุปัชฌาย์ ท่านกล่าวว่าอุโบสถที่เราทำจิตให้สะอาดแล้ว อธิษฐานและรักษาเช่นนี้ ย่อมจะมีผลมากมีอาณิสสรมากดังจะ กล่าวถึงผลและอาณิสสต่อไป ด้วยเหตุนี้ท่านจึงแนะนำไว้ว่าท่านผู้จะเข้าอยู่รักษาอุโบสถนั้น ก่อนถึงวันอุโบสถ ถ้าเป็นผู้มีบริวารชนหรือลูกหลาน ก็ควรบอกให้เขาทราบทั่ว ฟุ้งนี้ฉันจักอยู่จำศีลอุโบสถ ขอให้ช่วยจัดทำเรื่องโน้นเรื่องนี้เสียแต่วันนี้ และตรวจตราจัดแจงเรื่องอาหารการเรือนเป็นต้นไว้เสียให้เสร็จเรียบร้อย ครั้นถึงวันอุโบสถ ตั้งแต่เวลารุ่งเช้า ฟุ้ง บ้วนปาก ล้างปาก เสียก่อน เช่นที่กล่าวถึงพระมหาชนกเมื่อเรือแตกว่ายน้ำอยู่ในทะเล 7 วัน ถึงวันอุโบสถ ได้เอาน้ำเค็มบ้วนล้างปากแล้วอธิษฐานอุโบสถ เมื่อล้างปากแล้วเข้าไปหาพระภิกษุ หรือ ภิกษุณี หรืออุบาสก และอุบาสิกาผู้รั้งลักษณะของศีล 10 แล้วเปล่งวาจาสมาทานองค์อุโบสถในสำนักของท่าน โดยกล่าวรวม (เป็นเอกัชฌสมาทาน) ว่า “อุโปสถวเสน อภฺฐสิ กุขาปทานิ สมายามิ - ข้าพเจ้าขอสมาทานสิกขาบท 8 ด้วยสามารถเป็นอุโบสถ” ดังนี้ก็ได้ หรือจะเปล่งวาจาระบุจำแนกเฉพาะสิกขาบทๆ ว่าไปตามบาลีเป็นปัจเจกสมาทาน ตามที่พระภิกษุท่านให้ศีลเช่นกล่าวมาในบทก่อนก็ได้ ถ้าเราไม่รู้ภาษาบาลี จะกล่าวไปเฉพาะบทๆ ในภาษาของเราก็ได้ หรือหาพระภิกษุหรืออุบาสกอุบาสิกาตั้งกล่าวไม่ได้ ก็ควรกล่าวอธิษฐานสมาทานด้วยตนเอง โดยอธิษฐานรวมกันไปว่า “พุทธบัญญัติ ตูโปสถัง อธิฏฐามิ - ข้าพเจ้าขออธิษฐานอุโบสถที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้” ดังนี้ก็ได้ข้อสำคัญท่านกำหนดไว้ว่า การสมาทานองค์อุโบสถนี้ ท่านบอกไว้ชัดเจนว่า “วจีเภท ปน กาทพุโพเยว” แปลว่า ต้องทำวจีเภทโดยเฉพาะหมายความว่า ต้องเปล่งวาจาออกเสียงกล่าวคำสมาทาน ท่านพระภิกษุจารย์จึงอธิบายเน้นความไว้อีกว่า “สพฺพสมทานเน ปน วจีเภท กาทพุโพเยว - แต่ในการสมาทานทุกอย่าง ต้องทำวจีเภทโดยแท้” นับแต่เข้าอยู่รักษาอุโบสถแล้ว ผู้อยู่รักษาอุโบสถไม่ควรจัดแจงการงานประเภทที่เป็นทางเบียดเบียนเดือดร้อนแก่ผู้อื่น ควรให้กาลเวลาล่วงไปด้วยการคำนวณอายุและวัย ครั้นบริโภคอาหารที่บ้านแล้ว จะไปวัดให้เวลาในวันอุโบสถผ่านไปด้วยการฟังธรรม หรือมนสิการกรรมฐานอย่างใดอย่างหนึ่งในอารมณ์กรรมฐาน 38 ประการ หรือจะหาอุบายทำจิตให้ผ่องใสด้วยกรรมฐานที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในอุโบสถสูตรก็ได้

พระพุทธเจ้าทรงตรัสแก่นางวิสาขา ถึงวิธีทำจิตให้ผ่องใสในโอกาสเช่นนี้ ด้วยการระลึกถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ระลึกถึงศีลของตน และระลึกถึงคุณธรรมของเทวดาทิ้งหลาย ตามอุโบสถแบบอริยะ ไว้ดังนี้

อธิบายทำจิตที่หมั่นหมองให้ผ่องใส

1. ดูก่อนวิสาขา การทำจิตที่หมั่นหมองให้ผ่องใสด้วยอุบายความเพียรมีอยู่ ดูก่อนวิสาขาอันการทำจิตที่หมั่นหมองให้ผ่องใสด้วยอุบายความเพียร มีอยู่อย่างไร?

“ดูก่อนวิสาข อริยสาวกในพระศาสนา ระลึกถึงพระตถาคตอยู่ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงเป็นพระอรหันต์ แม้ด้วยประการนี้ ทรงเป็นผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ แม้ด้วยประการนี้ ทรงเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ แม้ด้วยประการนี้ ทรงเป็นผู้ฝึกคนที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม แม้ด้วยประการนี้ ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย แม้ด้วยประการนี้ เมื่ออริยสาวกนั้นระลึกถึงพระตถาคตอยู่ จิตก็ผ่องใส ปราโมทย์ก็บังเกิดขึ้น อุปกิเลสทั้งหลายของจิตก็เสื่อมหายไป ดูก่อนนางวิสาข ข้อนี้ก็เปรียบเหมือนการชำระศีระชะที่สกปรกให้สะอาดด้วยอุบายความเพียร ดูก่อนวิสาข อันการชำระศีระชะที่สกปรกให้สะอาดด้วยอุบายความเพียร มีอยู่อย่างไร? ดูก่อนวิสาข โดยอาศัยกาก (ผลมะขามป้อม ซึ่งมีรสเปรี้ยว) อาศัยดินฝุ่น (แฉมพู) อาศัยน้ำ และอาศัยความพยายามในการขัดสีซักฟอกอันสมควรกันของเรา ย่อมจะชำระศีระชะที่สกปรกให้สะอาดได้ด้วยอุบายความเพียรอย่างนี้ การทำจิตที่หม่นหมองให้ผ่องใสด้วยอุบายความเพียร (ในการระลึกถึงพระตถาคต) ก็ฉนั้น ดูก่อนวิสาข เมื่ออริยสาวกนั้นระลึกถึงพระตถาคตอยู่ จิตก็ผ่องใส ปราโมทย์ก็บังเกิดขึ้น อุปกิเลสทั้งหลายของจิตก็เสื่อมหายไป ดูก่อนวิสาข ท่านกล่าวว่าอริยสาวกผู้นี้อยู่จำอุโบสถของพรหมอยู่ร่วมกับพรหม (คือ พระพุทธเจ้า) และเพราะปรารถนาพรหม จิตของอริยสาวกนั้นย่อมผ่องใส ปราโมทย์ก็บังเกิดขึ้น อุปกิเลสทั้งหลายของจิตก็เสื่อมหายไป ดูก่อนวิสาข การทำจิตที่หม่นหมองให้ผ่องใสด้วยอุบายความเพียร (ในการระลึกถึงพระตถาคต) มีอยู่อย่างนี้

2. ดูก่อนวิสาข การทำจิตที่หม่นหมองให้ผ่องใสด้วยอุบายความเพียร ยังมีอยู่ (อีก) ดูก่อนวิสาข อันการทำจิตที่หม่นหมองให้ผ่องใสด้วยอุบายความเพียร มีอยู่อย่างไร? ดูก่อนวิสาข อริยสาวกในพระศาสนา ระลึกถึงพระธรรมอยู่ว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว เป็นธรรมที่พึงเห็นด้วยตนเอง มีผลไม่จำกัดเวลาเชื่อเชิญคนอื่นมาดูได้ น้อมเข้ามาในตนได้ เป็นธรรมที่วิญญูชนทั้งหลายพึงรู้เฉพาะตัว เมื่ออริยสาวกนั้นระลึกถึงพระธรรมอยู่ จิตใจผ่องใส ปราโมทย์ก็บังเกิดขึ้น อุปกิเลสทั้งหลายของจิตก็เสื่อมหายไป ดูก่อนวิสาข ข้อนี้เปรียบเหมือนการชำระร่างกายที่แปดเปื้อนให้สะอาดด้วยอุบายความเพียร ดูก่อนวิสาข อันการชำระร่างกายที่แปดเปื้อนให้สะอาดด้วยอุบายความเพียรมีอยู่อย่างไร? ดูก่อนวิสาข โดยอาศัยก้อนผงที่ทำจากเปลือกหอย อาศัยผงฝุ่นอาศัสน้ำ และอาศัยความพยายามอันสมควรกันของเรา ย่อมจะชำระร่างกายที่แปดเปื้อนให้สะอาดได้ด้วยอุบายความเพียรอย่างนี้ การทำจิตที่หม่นหมองผ่องใส ด้วยอุบายความเพียร (ในการระลึกถึงพระธรรม) ก็ฉนั้น ดูก่อนวิสาข เมื่ออริยสาวกนั้นระลึกถึงพระธรรมอยู่ จิตใจก็ผ่องใส ปราโมทย์ก็บังเกิดขึ้น อุปกิเลสทั้งหลายของจิตก็เสื่อมหายไป ดูก่อนวิสาข ท่านกล่าวว่าอริยสาวกผู้นี้อยู่จำอุโบสถของพระธรรม อยู่ร่วมกันกับพระธรรม และเพราะปรารถนาพระ (นวลโลกุตตร) ธรรมจิตของพระอริยสาวกนั้นผ่องใส ปราโมทย์ก็บังเกิดขึ้น อุปกิเลสทั้งหลายของจิตก็เสื่อมหายไป ดูก่อนวิสาข การทำจิตที่หม่นหมองให้ผ่องใส ด้วยอุบายความเพียร (ในการระลึกถึงพระธรรม) มีอยู่อย่างนี้

3. ดูก่อนวิสาข การทำจิตที่หม่นหมองให้ผ่องใส ด้วยอุบายความเพียร ยังมีอยู่

(อีก) ดูก่อนวิสาขา อันการทำจิตที่หม่นหมองให้ผ่องใสด้วยอุบายความเพียร มีอยู่อย่างไร? ดูก่อนวิสาขา อริยสาวกในพระศาสนาที่ ระลึกถึง (พระคุณของ) พระ(อริย)สงฆ์อยู่ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติถูก และปฏิบัติชอบ พระสงฆ์นี้คือใคร? คือ พระอริยเจ้า 4 คู่บุรุษ เป็นบุรุษ 8 บุคคล นี่คือพระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ควรแก่ของที่นำมาบูชา ผู้ควรแก่ของต้อนรับ ผู้ควรแก่ทักษิณา และผู้ควรแก่การทำอัญชลี เป็นนาบุญที่ยอดเยี่ยมของโลก เมื่ออริยสาวกนั้นระลึกถึงพระสงฆ์อยู่ จิตใจผ่องใส ปราโมทย์ก็บังเกิดขึ้น อุปกิเลสทั้งหลายของจิตก็เสื่อมหายไป ดูก่อนวิสาขา ข้อนี้ก็เปรียบเทียบการซักฟอกผ้าที่สกปรกให้สะอาดด้วยอุบายความเพียร มีอยู่อย่างไร? ดูก่อนวิสาขา โดยอาศัยความร้อน อาศัยต่าง อาศัยค้อมัย อาศัยน้ำ และอาศัยความพยายาม อันสมควรกันของคนเรา ย่อมจะซักฟอกผ้าที่สกปรกให้สะอาดด้วยอุบายความเพียรอย่างนี้ การทำจิตที่หม่นหมองให้ผ่องใสด้วยอุบายความเพียร (ในการระลึกถึงพระอริยสงฆ์) ก็ฉนั้นนั้น ดูก่อนวิสาขา เมื่ออริยสาวกนั้นระลึกถึงพระสงฆ์อยู่ จิตใจผ่องใส ปราโมทย์ก็บังเกิดขึ้น อุปกิเลสทั้งหลายของจิตก็เสื่อมหายไป ดูก่อนวิสาขา ท่านกล่าวว่า อริยสาวกผู้นี้อยู่อาศัยอุโบสถของพระ (อริย) สงฆ์ อยู่ร่วมกับพระ (อริย) พระสงฆ์ และเพราะปรารถนาพระสงฆ์ จิตของอริยสาวกนั้นผ่องใส ปราโมทย์ก็บังเกิดขึ้น อุปกิเลสทั้งหลายของจิตก็เสื่อมหายไป ดูก่อนวิสาขา การทำจิตที่หม่นหมองให้ผ่องใส ด้วยอุบายความเพียร (ในการระลึกถึงพระสงฆ์) มีอยู่อย่างนี้

7. กิจที่ต้องทำในวันอุโบสถ

อเนก ขำทอง, และปัญญา สละทองตรง (2549, หน้า 205-209) ได้กล่าวถึงกิจที่ผู้รักษาอุโบสถศีลต้องปฏิบัติ คือเมื่อสมათานศีลอุโบสถแล้ว พึงหาโอกาสทำกิจดังต่อไปนี้ เพื่อชำระจิตใจของตนให้ผ่องใส

7.1 ฟังพระธรรมเทศนา

การฟังพระธรรมเทศนา จัดเป็นการบำเพ็ญกุศลอย่างหนึ่ง เรียกว่า “ธัมมัสสวนามัย” บุญสำเร็จด้วยการฟังธรรม การฟังธรรมเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญา ความรู้ เรียกว่า “สุตมยปัญญา” ปัญญาเกิดจากการฟังธรรม ผู้ตั้งใจฟังธรรมเทศนาย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

7.1.1 ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่ได้ฟัง

7.1.2 เรื่องที่เคยฟังแล้วแต่ยังไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจชัด

7.1.3 บรรเทาความสงสัยให้หมดไป

7.1.4 ทำความเห็นผิดให้ถูกต้อง

7.1.5 จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใสเบิกบาน

7.2 การสนทนาธรรม

การสนทนาธรรม คือ การสอบถามแลกเปลี่ยนความรู้กับหัวข้อธรรม หรือแนวทางการปฏิบัติธรรม เพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เกิดความชำนาญบำรุงปฏิภาณ ไหวพริบให้คล่องแคล่ว การสนทนาธรรมนี้ท่านถือเป็นมงคลอันสูงสุด ดังที่ตรัสไว้ในมงคลสูตรว่า “กาเลน ฆมมสากัจฉา เอตมมงคลมุตตมัม การสนทนาธรรมตามกาล เป็นมงคลอันสูงสุด”

7.3 การสวดมนต์

การสวดมนต์ด้วยความพร้อมเพรียงกัน ย่อมได้อานิสงส์ ดังนี้

7.3.1 เพิ่มพูนศรัทธาในพระรัตนตรัย เป็นพลังให้ตั้งตนในการดำรงชีวิตอยู่อย่างมีคุณค่า

7.3.2 เพิ่มพูนปัญญา ที่เกิดจากการพิจารณาไตร่ตรองธรรมะในบทสวดที่เป็นโอวาทของพระพุทธเจ้า ทำให้เราเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริง

7.3.3 เพิ่มพูนสมาธิ ที่สวดมนต์ จิตของผู้สวดย่อมจดจ่ออยู่กับอักขระที่กำลังสวด ทำให้จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่งไม่ฟุ้งซ่าน เป็นอุปายในการทำจิตให้เป็นสมาธิได้เร็ว

7.3.4 ผู้ที่หมั่นสวดมนต์หรือสาธยายข้อธรรมะที่ได้เรียนมา และขณะที่สวดด้วยจิตที่เป็นสมาธิย่อมเกิดความรู้ ความเข้าใจชัดในข้อธรรมที่สวดนั้น น้อมนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ย่อมบรรลุถึงความพ้นทุกข์ได้ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่ม 22. 2539, หน้า 33-34)

7.4 การเจริญภาวนา

ภาวนา หมายถึง การอบรมจิตให้เกิดความสงบและเกิดปัญญา คือความรู้แจ้งแทงตลอดถึงมรรค ผล นิพพาน ยังตนให้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏ การเจริญภาวนา ถือเป็นบารมีที่ยิ่งใหญ่ไพศาลกว่าการบารมีอย่างอื่น เรียกว่า ภาวนามัย บุญสำเร็จจากการภาวนา ผู้เข้าจำอุโบสถต้องหมั่นฝึกอบรมกระทำให้มาก การเจริญภาวนาในทางปฏิบัติแบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ

7.4.1 สมถภาวนา การอบรมใจให้สงบ หมายถึง การทำสมาธิด้วยการบริการกรม โดยใช้สติกำหนดอยู่กับอารมณ์หนึ่งเพียงอย่างเดียว เช่น กำหนดลมหายใจโดยบริการกรมว่า “พุทโธ” เป็นต้น

7.4.2 วิปัสสนาภาวนา การอบรมให้เกิดปัญญา รู้แจ้ง หมายถึง การทำสมาธิโดยการใช้ปัญญาพิจารณา ขั้น 5 ธาตุ 4 อายตนะ 12 เป็นต้น ให้เห็นตามสภาวความเป็นจริง คือ เป็นทุกข์ ไม่เที่ยง เป็นอนัตตา

8. อานิสงส์ของอุโบสถศีล

ธนิต อัญโพรธิ์ (2515, หน้า 103-108) ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของอุโบสถศีลไว้ดังนี้

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสเปรียบเทียบว่า สตรีหรือบุรุษในโลกนี้ที่อยู่รักษาอุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว จะไปเกิดเป็นเทวดา ณ สวรรค์ชั้นใด ๆ ก็ได้สมปรารถนา

และจะได้สวยสมบัติอันยิ่งใหญ่ รุ่งเรือง ไพศาล สามีสมบัติใดในเมืองมนุษย์นี้เทียมเท่าไม่ได้ มีปรากฏพุทธตำราสูตรไว้ในอุโบสถสูตร ดังต่อไปนี้

“ดูก่อนวิสาขา อุโบสถแบบอริยะที่บุคคลอยู่รักษาอย่างนี้แล มีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีผลแพร่หลายมาก

“มีผลมากเพียงไร? มีอานิสงส์มากเพียงไร? มีความรุ่งเรืองมากเพียงไร? มีผลแพร่หลายมากเพียงไร?

“ดูก่อนวิสาขา เปรียบเสมือนท่านผู้สวयราชย์เป็นพระราชามีอิสรภาพและอธิปไตยเหนือมหาชนบทอันสมบูรณ์ด้วยรัตนะ 7 ประการ 16 แฉกแฉกเหล่านี้ คือ อังคะ 1 มคธ 1 กาสี 1 โกศล 1 วัชชี 1 มัลละ 1 เจติ 1 วังสะ 1 กุรุ 1 ปัญจาล 1 มัจฉะ 1 สุรเสน 1 อัสนกะ 1 อวันตี 1 คันธาระ 1 กัมโภช 1 ความเป็นพระราชามีอิสรภาพและอธิปไตยนี้ หากมีค่าเทียมเท่า ส่วนที่ 16 ของอุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 (ที่อยู่จำรักษาตลอดวันหนึ่งและคืนหนึ่งนั้น) ไม่ ชื่อนั้น เป็นเพราะเหตุไร? ดูก่อนวิสาขา 50 ปีในเมืองมนุษย์เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทวดาชาวสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา 30 ราตรี โดยราตรีของชาวเทวดาชาวจาตุมหาราชิกานั้น เป็น 1 เดือน 12 เดือนเป็น 1 ปี 500 ปีทิพย์เป็นประมาณอายุของพวกเทวดาชาวสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ดูก่อนวิสาขา อันสถานที่นี้แลยอมเป็นไปได้ที่สตรีหรือบุรุษคนหนึ่งคนใดในโลกนี้ ผู้อยู่รักษาอุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว ครั้นร่างกายแตกดับภายหลังมรณะ พังไปบังเกิดเป็นสหายของเทวดาทั้งหลายชาวสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ก็คำที่เรา กล่าวว่า เมื่อเปรียบเทียบกับความสุขอันเป็นของทิพย์แล้ว ความเป็นพระราชานในเมืองมนุษย์ก็เป็นของทุกคตะนั้น”

“ดูก่อนวิสาขา 100 ปีในเมืองมนุษย์เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทวดาชาวสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ 30 ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น 1 เดือน 12 เดือนเป็น 1 ปี 1000 ปีทิพย์เป็นประมาณอายุของพวกเทวดาชาวสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ดูก่อนวิสาขา อันสถานที่นี้แลยอมเป็นไปได้ที่สตรีหรือบุรุษคนหนึ่งคนใดในโลกนี้ ผู้อยู่รักษาอุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว ครั้นร่างกายแตกดับภายหลังมรณะ พังไปบังเกิดเป็นสหายของเทวดาทั้งหลายชาวสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก็คำที่เรา กล่าวว่า เมื่อเปรียบเทียบกับความสุขอันเป็นของทิพย์แล้ว ความเป็นพระราชานในเมืองมนุษย์ก็เป็นของทุกคตะนั้น”

“ดูก่อนวิสาขา 200 ปีในเมืองมนุษย์เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทวดาชาวสวรรค์ชั้นยามา 30 ราตรี (ของชาวสวรรค์ชั้นนั้น) เป็น 1 เดือน 12 เดือนเป็น 1 ปี 2000 ปีทิพย์เป็นประมาณอายุของพวกเทวดาชาวสวรรค์ชั้นยามา ดูก่อนวิสาขา อันสถานที่นี้แลยอมเป็นไปได้ที่สตรีหรือบุรุษคนหนึ่งคนใดในโลกนี้ ผู้อยู่รักษาอุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว ครั้นร่างกายแตกดับภายหลังมรณะ พังไปบังเกิดเป็นสหายของเทวดาทั้งหลายชาวสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ก็คำที่เรา กล่าวว่า เมื่อเปรียบเทียบกับความสุขอันเป็นของทิพย์แล้ว ความเป็นพระราชานในเมืองมนุษย์ก็เป็นของทุกคตะนั้น”

“ดูก่อนวิสาข 400 ปีในเมืองมนุษย์เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทวดาชาวสวรรค์ชั้นดุสิต 30 ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น 1 เดือน 12 เดือนเป็น 1 ปี 4000 ปีทิพย์เป็นประมาณอายุของพวกเทวดาชาวสวรรค์ชั้นดุสิต ดูก่อนวิสาข อันสถานที่นี้แลย่อมเป็นไปได้ที่สตรีหรือบุรุษคนหนึ่งคนใดในโลกนี้ ผู้อนุรักษ์อุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว ครั้นร่างกายแตกดับภายหลังมรณะพึงไปบังเกิดเป็นสหายของเทวดาทั้งหลายชาวสวรรค์ชั้นดุสิต ก็คำที่เรากล่าวว่ามีเมื่อเปรียบเทียบกับความสุขอันเป็นของทิพย์แล้ว ความเป็นพระราชานในเมืองมนุษย์ก็เป็นของทุกคตะนั้น”

“ดูก่อนวิสาข 800 ปีในเมืองมนุษย์เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทวดาชาวสวรรค์ชั้นนิมมานรดี 30 ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น 1 เดือน 12 เดือนเป็น 1 ปี 8000 ปีทิพย์เป็นประมาณอายุของพวกเทวดาชาวสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ดูก่อนวิสาข อันสถานที่นี้แลย่อมเป็นไปได้ที่สตรีหรือบุรุษคนหนึ่งคนใดในโลกนี้ ผู้อนุรักษ์อุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว ครั้นร่างกายแตกดับภายหลังมรณะพึงไปบังเกิดเป็นสหายของเทวดาทั้งหลายชาวสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ก็คำที่เรากล่าวว่ามีเมื่อเปรียบเทียบกับความสุขอันเป็นของทิพย์แล้ว ความเป็นพระราชานในเมืองมนุษย์ก็เป็นของทุกคตะนั้น”

“ดูก่อนวิสาข 1,600 ปีในเมืองมนุษย์เท่ากับคืนและวันหนึ่งของเทวดาชาวสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี 30 ราตรี โดยราตรีนั้นเป็น 1 เดือน 12 เดือนเป็น 1 ปี 16,000 ปีทิพย์เป็นประมาณอายุของพวกเทวดาชาวสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ดูก่อนวิสาข อันสถานที่นี้แลย่อมเป็นไปได้ที่สตรีหรือบุรุษคนหนึ่งคนใดในโลกนี้ ผู้อนุรักษ์อุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว ครั้นร่างกายแตกดับภายหลังมรณะพึงไปบังเกิดเป็นสหายของเทวดาทั้งหลายชาวสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ก็คำที่เรากล่าวว่ามีเมื่อเปรียบเทียบกับความสุขอันเป็นของทิพย์แล้ว ความเป็นพระราชานในเมืองมนุษย์ก็เป็นของทุกคตะนั้น”

จนโท จ สุโร จ อุโภ ทุทสสนา

โอภาสยนฺดา อนุยฺนฺติ ยาวตา

ตโมนุทา เต ปน อนุตฺตลิกฺขคา

นภ ปภาสฺนฺติ ทิสาวีโรจนา,

ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ งามนำดูทั้งสองดวงส่องสว่าง กำจัดความมืด ลอยคว้างไปตามท้องฟ้าสงนภากาศให้สว่างไสวไปทั่วทุกทิศ ตลอดเนื้อที่เพียงใด

เอตมฺหิ ยํ วิชฺชติ อนุตฺเร ธนํ

มฺตา มณฺเฑพฺริยญฺจ ภทฺทกํ

สิงฺคิสฺสูณฺณ อถวาปี กาญจนํ

ยํ ชาตฺรูปํ หฎฺถกนฺติ วุจฺจติ.

อันว่าทรัพย์นี้ใด (เป็นต้นว่า) แก้วมุกดา แก้วมณีไพฑูรย์และแก้วภัททกะ ทองสิงคี่ อีกทั้งทองคำกาญจนา และทองคำที่เรียกว่าหฎถกะ บรรดามีอยู่ในระหว่างเนื้อที่เพียงนั้น

อภฺรฺงฺคฺเปตฺตสฺส อฺโปสฺตสฺส
 กฺลฺลมฺปิ เต นานฺภวฺนฺติ โสฬฺสิ
 จนฺทปฺปภา ตารตฺถนา ว สพฺเพ.

(ทรัพย์ทั้งหลายเหล่านั้น) หาเทียมถึงแม้เพียงส่วนหนึ่งแห่งเสี้ยวที่ 16 ของอุโบสถ ประกอบด้วยองค์ 8 ไม่ เช่นเดียวกับหมู่ดาวทั้งมวลรวมกัน หามีแสงเท่าเทียมเสี้ยวที่ 16 แห่งรัศมีของพระจันทร์ (ดวงเดียว) ไม่

ตสฺมา หิ นารี จ นโร จ สีลฺวา

อภฺรฺงฺคฺเปตฺ อฺปวสฺสุโปสฺถ

ปญฺญานี กตฺวาน สฺขุทฺรฺยานี

อนินฺทิตานี สคฺคมฺเปนฺติ ฐานํ.

เพราะฉะนั้นแล หญิงก็ดี ชายก็ดี ผู้มีศีล อยู่จำรักษาอุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 แล้ว ทำบุญทั้งหลายมีสุขเป็นผลกำไร ไม่มีผู้ใดนิทาได้ ย่อมเข้าถึงสถานสวรรค์

พระศรีรัตนโมลี (ชัชวาลย์ ปญฺญาสิริ) (2546, หน้า 38-41) ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของอุโบสถศีลว่า ศีลทุกประเภทที่บุคคลรักษาด้วยจิตศรัทธา จะด้วยการสมาทาน หรือการงดเว้น เฉพาะหน้าก็ตาม ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความเจริญแผ่ไพศาลมาก เพราะศีลนั้น สามารถสร้างสรรค์ สร้างความเสมอภาค และสร้างความปลอดภัยให้แก่มนุษย์ได้

1. ศีลสร้างสวรรค์แก่มนุษย์

ศีลนั้น สามารถสร้างสวรรค์แก่มนุษย์ได้ ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสแก่นางวิสาขา ในวิสาขาสูตฺร อภฺรฺงฺคฺนิบาต อังคฺตฺตฺรนิกายว

ดูก่อนวิสาขา อุโบสถประกอบด้วยองค์ 8 ประการ อันบุคคลเข้าจำแล้ว ย่อมมีอานิสงส์มาก มีผลมาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความเจริญแผ่ไพศาลมาก ดูก่อนวิสาขา การที่สตรี หรือบุรุษบางคนในโลกนี้ เข้าจำอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการ หลังจากเขา แดกการทำลายชั้นแล้ว ฟังได้อยู่ร่วมกับชาวสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ข้อนั้นย่อมเป็นไปได้นั่นเอง

2. ศีลนั้นสร้างความเสมอภาคแก่มนุษย์ได้

ศีลนั้นสร้างความเสมอภาคแก่มนุษย์ได้ ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสกับอุบาสกชื่อว่า วาเสฏฺฐะ ในอภฺรฺงฺคฺนิบาต อังคฺตฺตฺรนิกาย ว

ดูก่อนวาเสฏฐะ แม้ถ้ากษัตริย์ทั้งหลาย พราหมณ์ทั้งหลาย แพศย์ทั้งหลาย และคหบดีทั้งหลาย ฟังเข้าจำอุโบสถศีลอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการ การเข้าจำนั้น ฟังเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่กษัตริย์ แก่พราหมณ์ แก่แพศย์ และแก่คหบดีทั้งหลาย เหล่านั้น ชั่วกาลนาน

3. ศิลสร้างความปลอดภัยแก่มนุษย์

ศิลปินสร้างความปลอดภัยแก่มนุษย์ได้ ดังที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ใน อภิสันทุตตร ในอัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย มีใจความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในศาสนานี้ ละปาณาติบาต เป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต ละอทินนาทาน เป็นผู้เว้นจากอทินนาทาน ละกาเมสุมิฉฉาจาร เว้นขาดจากกาเมสุมิฉฉาจาร ละมุสาวาท เป็นผู้เว้นขาดจากมุสาวาท ละสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน เป็นผู้เว้นจากสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน ชื่อว่า เขาได้ให้ความไม่มียกย ความไม่มีเวรและความไม่เบียดเบียน แก่สัตว์ทั้งหลาย หาประมาณมิได้ ตัวเขาเองก็ย่อมมีส่วน (ได้รับ) ความไม่มียกย ความไม่มีเวร และความไม่ถูกเบียดเบียนด้วย

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทานทั้งห้านี้ เป็นมหาทาน รู้กันว่าเป็นเลิศ (กว่าทานทั้งหลาย) รู้กันมานาน รู้กันว่าเป็นวงศ์ (ของอริยะ) เป็นของเก่า อันสมณพราหมณ์ผู้เป็นวิญญูชน ไม่คัดค้านไม่ลบหลู่

อนึ่ง แม้บุคคลผู้อำนวยความสะดวก และให้การสนับสนุนผู้รักษาศีลด้วยการให้อาหารเป็นต้น ก็ย่อมได้ผล ได้อันสงส์ ได้ความรุ่งเรือง และความเจริญแผ่ไพศาล มากเช่นเดียวกัน ดังเรื่องของปุโรหิตคนหนึ่ง

เล่ากันมาว่า ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ ได้เป็นพระเจ้ากรุงพาราณสี เป็นผู้ไม่ประมาทในการบริจจาคทาน รักษาศีล และอุโบสถกรรม ทรงชักชวนอำมาตย์เป็นต้น ให้บำเพ็ญกุศลเช่นนั้น คนทั้งหมดได้ทำตาม แต่มีปุโรหิตคนหนึ่งที่ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งผู้พิพากษา เป็นผู้หากินบนหลังคน ด้วยการกินสินบน จึงไม่สมทานศีล

ในวันอุโบสถวันหนึ่ง ตอนกลางวัน เขารับสินบนทำคดีโก่งแล้วไปเฝ้าพระราชอาชญาตรัสถามว่า อาจารย์ ท่านก็รักษาอุโบสถด้วยหรือ จึงทูลเท็จว่า พระพุทธเจ้าข้า แล้วถวายบังคมลากลับไป อำมาตย์คนหนึ่งท้วงเขาว่า ท่านมิได้รักษาอุโบสถมิใช่หรือ เขาพูดว่า เราบริโภคอาหารในเวลาเท่านั้นไปบ้านแล้ว บ้วนปาก อธิษฐานอุโบสถตอนเย็น จะรักษาศีลตอนกลางคืน เมื่อเป็นเช่นนี้ อุโบสถกรรมกึ่งหนึ่งจะมีแก่เรา ครั้นไปถึงเรือนแล้ว ได้ทำอย่างนั้น

ในวันอุโบสถอีกวันหนึ่ง สตรีผู้หนึ่งคิดว่า จะต้องรักษาอุโบสถกรรมให้ได้ เมื่อเวลาใกล้เข้ามา จึงเริ่มจะบ้วนปาก เขารู้ว่าสตรีนั้นเป็นผู้รักษาอุโบสถ จึงให้ผลมะม่วงแก่เธอ ความดีของเขามีเพียงเท่านี้ ครั้นเขาสิ้นชีวิต ได้เกิดเป็นเวมานิกเปรต ห้อมล้อมด้วยนางเทพกัญญามากมาย เขาเสวยสมบัติเฉพาะในเวลากลางคืน ส่วนกลางวัน ต้องเข้าไปอยู่ในป่ามะม่วง อัดภาพอันเป็นทิวทัศน์หายไป มีร่างกายที่น่าเกลียด ถูกไฟไหม้ลุกโชนทั้งตัว มือของเขามีนิ้วข้างละนิ้ว เล็บนิ้วมือขนาดเท่าจอบเล่มใหญ่ๆ เขาเอาเล็บมือทั้งสองนั้นกรีดเนื้อหลังของตนควักออกมากิน ได้รับความเจ็บปวด ร้องลั่นป่า ได้รับทุกขเวทนาแสนสาหัส เมื่อพระอาทิตย์ตกดินร่างกายนั้นก็หายไป ภายอันเป็นทิวทัศน์เกิดขึ้นแทน กลับสู่วิมานดังเดิม

เขาได้ทิพย์วิมานอันน่ารื่นรมย์ เพราะผลแก่การให้ผลมะม่วงแก่หญิงผู้รักษาอุโบสถ

เขาควักเนื้อหลังของตนเองออกมากิน เพราะผลแห่งการรับสินบนและตัดสินคดีโกง เขามียศใหญ่ ไปที่ไหนมีนางเทพกัญญาห้อมล้อม เพราะผลแห่งการรักษาอุโบสถกรรมกึ่งหนึ่ง ศิลสร้างสรรคิให้แก่มนุษย์ สร้างความเสมอภาคให้แก่มนุษย์ สร้างความปลอดภัยให้แก่มนุษย์ และให้สมบัติที่น่าปรารถนาแก่มนุษย์ ตามที่กล่าวมา จึงควรรักษาศีลให้ดี มิให้ขาด มิให้ต่างพร้อย ดังได้พรรณนามาแล้วข้างต้น

อรพิน วรชรั้ง (2546, หน้า 90- 92) ได้แต่งคำกลอนอุโบสถศีลตั้งที่ชมรมธรรมทาน วัดพระพุทธรบาท เรียบเรียงไว้ดังนี้

ศีลคือข้อส่อเจตน์เว้นจากบาป	จิตเอิบอาบอิมบุญหากคุณถือ
ประกอบกรรงานกุศลให้คนลือ	ไม่เสียชื่อไม่เสียทีที่เป็นคน
ศีลควรถือคู่ธรรมประจำจิต	เว้นสิ่งผิดมุ่งทำกรรมกุศล
มีหิริโอตตัมปะระดับตน	เชื่อในผลแห่งกรรมที่ทำงาน
จงทำดีมีศีลธรรมถึงความสัตย์	พึงขจัดอีกทั้งโลกและโกรธหลง
คติธรรมคำสอนอันยืนยง	ศีลธรรมจะนำส่งให้ทุกนาม
ทั้งประสกลีลาอย่างขาดศีล	อีกทั้งความรู้ตัวกำกับใจ
มีสติตั้งมั่นทุกวันนาม	อีกทั้งความรู้ตัวกำกับใจ
ศีลข้อหนึ่ง พึงเว้นการเช่นฆ่า	มีเมตตากรุณาทุกชีวิตเป็นนิสสัย
อย่าเบียดเบียนบีฑาไม่ว่าใคร	สัตว์น้อยใหญ่ต่างรักตัวและกลัวตาย
ศีลข้อสองของเขาเขาก็หวง	อย่างละลวงละเมียดสิทธิ์คิดมักง่าย
ถือสัมมาอาชีวะไม่อันตราย	ควรซื้อขายหรือขอให้พอดี
ศีลข้อสาม กามคุณวุ่นไม่เว้น	พึงหลีกเลี่ยงลดละเพื่อผละหนี
กามสังวรคือไม่หลงเริงโลกีย์	ไม่ควรมึจิตหมกมุ่นวุ่นเรื่องกาม
ศีลข้อสี่ มีสัจจะประจำจิต	ทุจริตดวงล่อคือข้อห้าม
ปากกับใจกายตรงมั่นคงความ	กระทำตามวาจาที่วาจาอน
ศีลข้อห้า ยาเมาอย่าเข้ามา	ทั้งสุราเมรัยเว้นไกลก่อน
สิ่งเสพติดทั้งมวลควรตัดตอน	เหมือนไฟพอนหากเข้าไปใกล้ไหม้ร้อนรน
ศีลข้อเจ็ด เก็บตัวยามัวเตร	หนังลิเกสังคีตอย่าติดดิน
รสกลิ่นเสียงอย่าเมาเคล้าราคน	ต้องไม่ยินดีใครในสิ่งลวง
ศีลข้อแปด จะนอนนั่งระวังไว้	ที่สูงใหญ่หนุนสำลือยามีห้วง
ที่เลิศหรูดูงามอย่าถามทวง	สิ่งทั้งปวงควรเป็นตามพอดี
คนมีศีลราศีย่อมมีด้วย	เพราะศีลช่วยเสริมสง่าสร้างราศรี
ให้เฟื่องฟูหากผู้ใดใครเร่งมี	ด้วยเหตุนี้ศีลธรรมจึงล้ำคุณ
คนมีศีลจะมีสุขทุกสถาน	แม้ชีพพานยังหวังได้ให้ศีลหนุน
โภคทรัพย์ไม่อับจนเพราะผลบุญ	ศีลคำจุนคนดีมีศีลธรรม

ศาสนิกชนคนชาวพุทธ
ควรเสริมสร้างมงคลกุศลธรรม

พึงยังหยุดอย่าใฝ่ในทางต่ำ
มีศีลนำทุกขณะจะจำเจริญฯ

กิจกรรมการปฏิบัติอุโบสถศีล

อเนก ขำทอง, และปัญญา สละทองตรง (2550, หน้า 190 - 195) ได้กล่าวถึงระเบียบพิธีในการปฏิบัติอุโบสถศีลไว้ ดังนี้ การสมาทานศีลนั้น จำแนกเป็น 2 วิธี คือ

1. สมาทานโดยแยกเป็นข้อๆ เรียกว่าปัจเจกสมาทาน
2. สมาทานโดยรวมกันไม่แยกข้อ เรียกว่า เอกัชฌสมาทาน

การสมาทานทั้ง 2 วิธีนี้ มีข้อแตกต่างกันดังนี้ ผู้ที่สมาทานแยกข้อนั้น เมื่อละเมียดศีลข้อใดก็ขาดเฉพาะศีลข้อนั้นเท่านั้น ไม่ขาดทุกข้อ เปรียบเสมือนมีเหรียญบาทอยู่ 10 เหรียญ ถ้าเหรียญใดเหรียญหนึ่งหายไปก็หายไปเฉพาะเหรียญนั้นเท่านั้น เหรียญอื่นก็ยังเหลืออยู่ ส่วนเอกัชฌสมาทานนั้น ผู้สมาทานต้องสมาทานร่วมกันทั้ง 8 ข้อ และถ้าข้อใดข้อหนึ่งขาดก็ถือว่าขาดหมดทุกข้อเหมือนมีเหรียญสิบบาทอยู่เหรียญเดียว ถ้าหล่นหายก็หายทั้งหมด แต่ปัจจุบันนี้ การสมาทานอุโบสถศีลนั้น ท่านให้สมาทานทั้ง 2 แบบ คือ การสมาทานด้วยปัจเจกสมาทานก่อน แล้วจึงสมาทานด้วยเอกัชฌสมาทาน

ผู้ที่จะเข้าอยู่พึงปฏิบัติดังนี้

1. เมื่อตั้งใจรักษาอุโบสถวันพระใด พึงตื่นแต่มีดก่อนรุ่งอรุณของวันนั้น พอได้เวลารุ่งอรุณของวันนั้น พึงเตรียมตัวให้สะอาดเรียบร้อยตลอดถึงการบ้วนปากแล้วบูชาพระรัตนตรัย เปล่งวาจาอธิษฐานอุโบสถด้วยตนเองก่อนว่า “อิมิ อฏฐุงคสมนุหาคตํ พุทฺธปญฺญุตตํ อุปาถํ, อิมญจ รตติ อิมญจ ทิวสํ สมฺมาเทว อภิกฺขุชิตุ สมมาทียามิ” ความว่า ข้าพเจ้าขอสมาทานอุโบสถพุทธบัญญัติอันประกอบด้วยองค์แปดประการนี้ เพื่อรักษาไว้ให้ดี มิให้ขาดมิให้ทำลายตลอดคืนหนึ่งและวันหนึ่งในเวลาวันนี้” ดังนี้ แล้วรออยู่ด้วยอาการสงบเสงี่ยมตามสมควร รับประทานอาหารเช้าแล้วไปสู่อุโบสถ ณ วัดใดวัดหนึ่ง เพื่อรับสมาทานอุโบสถศีลต่อพระสงฆ์ตามประเพณี

2. โดยปกติวันอุโบสถนั้น เป็นวันธรรมสวนะภายในวัดพระสงฆ์สามเณรย่อมลงประชุมกันในพระอุโบสถหรือศาลาการเปรียญ เป็นต้น หลังจากฉันภัตตาหารเช้าเสร็จแล้ว บางแห่งมีทำบุญตักบาตรที่วัดประจำทุกวันพระ ภิกษุสามเณรลงฉันอาหารบิณฑบาตพร้อมกันทั้งวัด เสร็จภัตตาหารแล้วขึ้นกุฏิทำสรีริกขพสมควร แล้วลงประชุมพร้อมกันอีกครั้งหนึ่งตอนสายประมาณ 9.00 นาฬิกา ต่อหน้าอุบาสกอุบาสิกา แล้วทำวัตรเช้า พอภิกษุสามเณรทำวัตรเสร็จ อุบาสกอุบาสิกาพึงทำวัตรเช้าร่วมกันตามแบบนิยมของวัดนั้นๆ

3. ทำวัตรจบแล้วหัวหน้าอุบาสกหรืออุบาสิกา ก็ตาม พึงคุกเข่าประนมมือประกาศองค์อุโบสถทั้งคำบาลีและคำไทย ดังนี้

คำประกาศของค้อโบสถ

อชช โภนุโต ปกขสส อฏุมมีทิวโส เอวรูปโป โช โภนุโต ทิวโส, พุกุเชน ภควตา ปญญุตตสส ฐมมสสวณสส เจว, ตทตถาย อุปาสกอุปาสกานัน อโปสถสส จ กาลโ โหติ, หนุท มย โภนุโต สพุเพ อธิ สมาคตา, ตสส ภควโต ฐมมานุฐมมปฏิปัตติยา ปุชนตถาย, อิมยญจ รตติ อิมญจ ทิวส อฏฐุงคสมนุหนาคต อโปสถ อูปวสิสสามาติ, กาลปริจเจท กตวา ต ต เวรมณิ อารมณณิ กริตวา, อวิกขิตตจิตตวา หุตวา สกุกจจ อโปสถ สภาทียะยาม, อีทิส หิ อโปสถ สมุปตตานัน อมหากัน ซีวิต มานิรตถกั โหตุ.

คำแปล

ขอประกาศเริ่มเรื่องความที่จะสมาทานรักษาค้อโบสถอันพร้อมไปด้วยองค์แปดประการ ให้สาธุชนที่ได้ตั้งจิตทราบทั่วกันก่อน แต่สมาทาน ณ บัดนี้ ด้วยวันนี้ เป็นวันอัฐมิมิตีที่แปด แห่งปักษ์มาถึงแล้ว ก็แหว่วันเช่นนี้เป็นวันที่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบัญญัติแต่งตั้งไว้ให้ ประชุมกันฟังธรรม และเป็นวันที่จะรักษาค้อโบสถของอุบาสกอุบาสิกาทั้งหลายเพื่อประโยชน์แก่ การฟังธรรมนั้นด้วย เชิญเถิด เราทั้งหลายทั้งปวงที่ได้มาประชุมพร้อมกัน ณ ที่นี้ ฟังกำหนด กาลว่าจะรักษาค้อโบสถตลอดวันหนึ่งกับคืนหนึ่งนี้ แล้วพึงทำความเว้นโทษนั้นๆ เป็นอารมณ (คือ เว้นจากการฆ่า 1 เว้นจากลักขโมยสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ 1 เว้นจากประพฤติกกรรมที่เป็น ข้ำศึกแก่พรหมจรรย์ 1 เว้นจากเจรจาคำเท็จล่อลวงผู้อื่น 1 เว้นจากการดื่มกินสุราเมรัอันเป็น เหตุที่ตั้งแห่งความประมาท 1 เว้นจากการบริโภคอาหารตั้งแต่เวลาที่พระอาทิตย์เที่ยงแล้วไป จนถึงเวลาอรุณขึ้นใหม่ 1 เว้นจากฟ้อนรำขับร้องและประโคมเครื่องดนตรีต่างๆ แต่บรรดาที่เป็น ข้ำศึกแห่งบุญกุศลทั้งสิ้น และตัดทรงประดับตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม เครื่องประดับเครื่องทาเครื่องย้อม ผัดผิวทำกายให้วิจิตรงดงามต่างๆ อันเป็นเหตุที่ตั้งแห่งความ กำหนดยินดี 1 เว้นจากการนั่งนอนเหนือเตียงตั้งม้านี่มีเท้าสูงเกินประมาณ และที่นั่งที่นอน ใหญ่ ภายในมีนุ่นและสำลีเครื่องปูลาดที่วิจิตรด้วยเงินและทองต่างๆ 1) อย่าให้มีจิตฟุ้งซ่าน ส่งไปอื่นพึงสมาทานเออองค์ค้อโบสถทั้งแปดประการโดยเคารพ เพื่อจะบูชาสมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้านั้นด้วยธรรมานุธรรมปฏิบัติ อนึ่ง ซึ่งของเราทั้งหลายที่ได้เป็นอยู่รอดมาถึงวัน อ้อโบสถเช่นนี้จงอย่าได้ล่วงไปเสียเปล่าจากประโยชน์เลย

หมายเหตุ; คำประกาศนี้สำหรับวันพระ 8 คำทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ถ้าเป็นวันพระ 15 คำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ถ้าเป็นวันพระ 15 คำ เปลี่ยนบาลีเฉพาะคำที่ขีดเส้นใต้ ว่า ปณณรสีทิวโส และเปลี่ยนคำไทยที่ขีดเส้นใต้เป็นว่า “วันปณณรสีตติที่สิบห้า” ถ้าเป็นวันพระ 14 คำ เปลี่ยนบาลีตรงนั้นว่า จาตุททสีทิวโส และเปลี่ยนคำ ไทยแห่งเดียวกันว่า “วันจาตุททสีตติที่สิบสี่” สำหรับคำไทยในวงเล็บ จะว่าด้วยก็ได้ ไม่ว่าจะด้วยก็ได้

4. เมื่อหัวหน้าประกาศจบแล้ว พระสงฆ์ผู้แสดงธรรมขึ้นนั่งบนธรรมมาสน์ อุบาสก

อุบาสิกาทุกคน ฟังนึ่งคุกเข่ากราบพร้อมกัน 3 ครั้ง แล้วกล่าวคำอาราธนาอุโบสถพร้อมกัน ว่า
ดังนี้

มยํ ภนฺเต, ติสฺรณฺน สห

อภฺยวํศสมฺมณฺหาคตฺ, อุโปสถํ ยาจาเม (ว่า 3 จบ)

ตอนนี้คอยตั้งใจรับสรณคมน์และศีลโดยเคารพ คือ ประนมมือ

5. ฟังว่าตามคำสั่งที่พระสงฆ์บอกเป็นตอนๆไป คือ

นโม..... (3 จบ)

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ฯลฯ

ตติยมฺปิ สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ

เมื่อพระสงฆ์ว่า “ติสรณคมน์ นิฎฐิตํ” ฟังรับพร้อมกันว่า “อาม ภนฺเต” แล้วท่านจะให้
ศีลต่อไป คอยรับพร้อมกันตามระยะที่ท่านหยุด ดังต่อไปนี้

- (1) ปาณาติปาตา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิมฺมิ.
- (2) อทินฺนาทานา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิมฺมิ.
- (3) อพฺรหฺมจฺริยา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิมฺมิ.
- (4) มุสฺสาวาทา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิมฺมิ.
- (5) สุราเมรยมชฺชปมาทภฺยวณฺนา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิมฺมิ.
- (6) วิกาลโภชนา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิมฺมิ.
- (7) นจฺจคิตฺวาทิตฺวิสุทฺทสฺสนา มาลาคนฺธวิเลปนธารณฺมณฺฑนวิภูสฺนภฺยวณฺนา เวรมณี
สิกฺขาปทํ สมาทิมฺมิ.
- (8) อุจฺจาสมฺมมหาสมฺมา เวรมณีสิกฺขาปทํ สมาทิมฺมิ.

อิมิ อภฺยวํศสมฺมณฺหาคตฺ, พุทฺธปณฺณตฺตํ อุโปสถํ, อิมญจ รตฺตํ อิมญจ ทิวสํ, สมฺม
เทว อภฺริกฺขิตฺุ สมาทิมฺมิ. หยุดรับเพียงเท่านั้น ในการให้ศีลอุโบสถนี้ตลอดถึงคำสมาทานท้าย
ศีล บางวัดให้เฉพาะคำบาลี มิได้แปลให้ บางวัดให้คำแปลด้วยทั้งนี้แล้วสุดแต่นิยมอย่างไร
ตามความเหมาะสมของบุคคลและสถานที่นั้นๆ ถ้าท่านแปลให้ด้วยก็ฟังว่าตามเป็นข้อๆ และ
คำๆ ไปจนจบ ต่อนี้พระสงฆ์จะว่า “อิมานิ อภฺยวณฺ สิกฺขาปทานิ อุโปสถวเสน มนสิกริตฺวา
สาธุกํ อปฺปมาเทน รกฺขิตฺวา” ฟังรับพร้อมกัน เมื่อท่านกล่าวจบคำนี้ว่า “อาม ภนฺเต”
แล้วพระสงฆ์จะว่าอานิสงส์ศีลต่อไป ดังนี้

สีเลนํ สุคฺติ ยนฺติ สีเลนํ โภคสมฺปทา

สีเลนํ นิพฺพุติ ยนฺติ ตสฺมา สีลํ วิโสธเย ฯ

พอท่านว่าจบ ฟังกราบพร้อมกัน 3 ครั้ง ต่อนี้นั่งราบพับเพียบและประนมมือรับฟัง
ธรรมซึ่งท่านได้แสดงต่อไป

6. เมื่อพระแสดงธรรมจบแล้วทุกคนฟังให้สาธุการและสวดประกาศตนพร้อมกัน ดังนี้

สาธุ สาธุ สาธุ

อหิ พุทฺธณฺจ ฐมฺมณฺจ	สงฺฆณฺจ สรณฺ คโต
อุปาสกตฺตํ เทเสสิ	ภิกฺขุสงฺฆสฺส สมฺมุขา
เอตํ เม สรณฺ เขมํ	เอตํ สรณฺมุตฺตมํ
เอตํ สรณฺมาคมฺม	สพฺพทฺฤขา ปมฺุจฺเจ
ยถาพลํ จเรยยาหํ	สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสณฺ
ทฺฤขนิสฺสรณฺสเสว	ภาคิ อสฺสํ อนาคเต ๗

หมายเหตุ: คำสวดประกาศข้างต้นนี้ถ้าผู้กล่าวเป็นผู้หญิง ฟังเปลี่ยนคำที่ขีดเส้นไว้ ดังนี้
คโต เปลี่ยนเป็น คตา,

อุปาสกตฺตํ เปลี่ยนเป็น อุปาสิกตฺตํ
ภาคิ อสฺสํ เปลี่ยนเป็น ภาคินิสฺสํ

นอกนั้นว่าเหมือนกัน

เมื่อสวดประกาศนี้แล้ว ฟังกราบพร้อมกันอีก 3 ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธีตอนเช้า เพียงเท่านี้

7. ต่อนี้ผู้รักษาอุโบสถพึงรอกอยู่ที่วัด ด้วยการนั่งสนทนาธรรมกันบ้างภาวนากัมมัฏฐานตามสัปปายะของตนบ้าง หรือจะท่องบ่นสวดมนต์และอ่านหนังสือธรรมใดๆ ก็ได้ ถึงเวลาพึงรับประทานอาหารเช้าให้เสร็จก่อนเที่ยง เสร็จแล้วจะพักผ่อนหรือปฏิบัติกิจอะไรที่ปราศจากโทษก็แล้วแต่อัธยาศัย พอได้เวลาบ่ายหรือเย็นจนค่ำ ฟังประชุมกันทำวัตรค้ำตามนิยมของวัดนั้นๆ ในภาคบ่ายถึงเย็นนี้บางแห่งทางวัดจัดให้มีเทศน์โปรดอีกกัณฑ์หนึ่ง ถ้ามีเทศพระผู้เทศน์จะลงมาเทศน์เมื่อจบทำวัตรตอนเย็นนี้ หัวหน้าฟังนั่งคุกเข่ากราบพระ 3 ครั้ง กล่าววาทะ อารานาธรรมพิเศษโดยเฉพาะ ว่าๆดังนี้

จาดุทฺทสิ ปณฺณรสิ	ยา จ ปกฺขสฺส อฏฺฐมํ
กาลา พุทฺเธณ ปญฺญตฺตา	สทฺฐมฺมสฺวนสฺสิเม
อฏฺฐมํ โข อยฺนทานิ	สมฺปตฺตา อภิลกฺขิตา
เตนายํ ปริสา ฐมฺมํ	โสตุ อีช สมาคตา
สาธุ อโยโย ภิกฺขุสงฺโฆ	กโรตุ ฐมฺมสฺเทศฺนํ
อโยจฺจ ปริสา สพฺพา	อฏฺฐสิทฺถวา สุณาตุ ตฺนฺตํ

หมายเหตุ: คาถาอารานาธรรมนี้ ใช้เฉพาะวันพระ 8 ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ถ้าเป็นวันพระ 15 ค่ำ เปลี่ยนคำที่ขีดเส้นใต้ไว้เป็นว่า “ปณฺณรสิ” ถ้าเป็น 14 ค่ำเปลี่ยนคำนั้นเป็นว่า “จาดุทฺทสิ” นอกนั้นเหมือนกัน

8. เมื่ออารานาจบแล้ว พระจะขึ้นแสดงธรรม ฟังนั่งฟังธรรมโดยความเคารพอย่าพิธีตอนเช้า พอเทศน์จบ ทุกคนพึงให้สาธุการและสวดประกาศตนพร้อมกัน อย่างเดียวกับที่ว่าท้ายเทศน์ในภาคเช้าและสวดประกาศต่อท้ายติดต่อกันไปอีกว่า

กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา
 พุทฺเธ กุภมมํ ปกตํ มยา ยํ
 พุทฺโธ ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยฺนตุ
 กาลนฺตเร สํวริตุ ว พุทฺเธ ฯ
 กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา
 พุทฺเธ กุภมมํ ปกตํ มยา ยํ
 ธมฺโม ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยฺนตุ
 กาลนฺตเร สํวริตุ ว ธมฺเม ฯ
 กาเยน วาจา ย ว เจตสา วา
 พุทฺเธ กุภมมํ ปกตํ มยา ยํ
 สงฺโฆ ปฏิคฺคณฺหตุ อจฺจยฺนตุ
 กาลนฺตเร สํวริตุ ว สงฺเฆ ฯ

9. ถ้าไม่มีเทศน์กัณฑ์เย็นนี้ พอทำวัตรจบ ผู้ประสงค์จะไปพักนอนที่บ้าน ฟังขึ้นไปลาหัวหน้าสงฆ์บนกุฏิ หรือหัวหน้าสงฆ์จะลงมารับลาในที่ประชุม ก็แล้วแต่ธรรมเนียมของวัดนั้นๆ ส่วนผู้ประสงค์จะค้างที่วัดไม่กลับบ้านก็ไม่ต้องลา แต่ถ้ามีเทศน์ด้วยดังกล่าว ผู้จะกลับบ้านฟังบอกลาต่อพระผู้เทศน์ เมื่อสวดประกาศตอนท้ายเทศน์จบลงแล้วได้ทันที คำลากลับบ้าน ฟังว่าดังนี้

หนุททานิ มยํ ภาณุเต, อาปฺจุจาม
 พหุกิจฺจา มยํ พหุกรณียา.

พระสงฆ์ผู้รับลา จะเป็นในที่ประชุมฟังเทศน์ หรือบนกุฏิก็ตาม ฟังกล่าวคำว่า “ยสฺส ทานิ ตุมฺहे กาลํ มณฺญฺญถ” ผู้ลาฟังรับพร้อมกันว่า “สาธุ ภาณุเต” แล้วกราบลาพร้อมกัน 3 ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธีฯ

บุญกิริยาวัตถุ 3

1. ทานมัย

1.1 ความหมายของทาน

ปราโมช น้อยวัฒน์ (2551, หน้า 12) ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่า ทาน แปลว่า การให้ การบริจาค การเสียสละก็ได้ จะต้องประกอบด้วยธรรม 3 อย่าง คือ 1) ต้องมีจาคเจตนา คือมีจิตคิดจะให้ ดังมีคำวิเคราะห์ศัพท์ว่า "ทียติ เอเตนาติ ทานํ" เจตนาที่เป็นเหตุแห่งการให้นั้นสำเร็จลงชื่อว่า ทาน การให้ทานจึงขาดเจตนาไม่ได้ 2) ต้องมีไทยธรรม คือมีวัตถุที่จะพึงให้ ดังมีคำวิเคราะห์ศัพท์ว่า "ทาทพฺพนฺติ ทานํ" สิ่งของอันพึงให้ชื่อว่าทาน และ 3) ต้องมีวิริติ คือวัตถุที่พึงเว้น เช่น เว้นไม่ฆ่าสัตว์ ให้ชีวิตแก่สัตว์ เป็นการให้อย่างยอดเยี่ยมก็ชื่อว่า ทาน ดังนั้น ทานจึงเป็นได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ถ้าหมายถึงวัตถุที่ให้ก็

เป็นรูปธรรม ถ้าหมายถึงเจตนาที่ให้และวิริตติความงดเว้นก็เป็นนามธรรม

พระสมชาย ฐานวุฑฺโฒ (2544, หน้า 128) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ทานแปลว่าการให้ หมายถึง การสละสิ่งของของตน เพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นด้วยความเต็มใจ

ปาน จันทรานุกร (2544, หน้า 1) ได้ให้ความหมายของทานไว้ว่า ทานคือ การให้การอ้อเพื่อเผื่อแผ่ การบริจาค การเสียสละ ทานเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจคน เรียกว่า สังคหัตถุ ทานเป็นบารมีของพระโพธิสัตว์ เรียกว่า ทานบารมี ทานเป็นธรรมะของพระราชา เรียกว่า ทศพิชราชธรรม ฯลฯ ทานเป็นบุญคือ เป็นการชำระล้างโลภะออกจากจิตใจ ทานคือ การให้ที่เรียกว่าให้ทาน ต้องประกอบด้วยเจตนา 3 กาล คือ เจตนาก่อนให้ เจตนาในขณะที่ให้ เจตนาหลังจากที่ให้แล้ว อาการที่ให้ก็มี 3 คือ ทาสทาน การให้แก่ทาส หรือคนใช้ 1 สหายทาน การให้แก่เพื่อนหรือมิตรสหาย 1 อธิปัตทาน การให้แก่ผู้ใหญ่หรือครูบาอาจารย์ 1

1.2 สาเหตุของการให้ทาน

พระไพฑูลย์ ฐมฺมวิบุโลและคนอื่นๆ(ม.ป.ป.,หน้า 361) ได้รวบรวมจาก พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ฉบับมหาจุฬาราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2525 ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต พระไตรปิฎกเล่มที่ 37 หน้า 472 เรื่องปฐมทานสูตร หมวดทานวรรค กล่าวถึงสาเหตุของการให้ทาน 8 ประการ ดังนี้

- 1) ให้เพราะหวังได้
- 2) ให้เพราะกลัว
- 3) ให้เพราะเขาให้เราแล้ว เราควรตอบ
- 4) ให้เพราะคิดว่า เขาจะมาตอบแทนเรา
- 5) ให้เพราะคิดว่า ทานเป็นสิ่งที่ดี
- 6) ให้เพื่อเป็นการอนุเคราะห์
- 7) ให้เพราะอยากได้ชื่อเสียง
- 8) ให้เพื่อฝึกฝนใจตัวเองให้ดีงาม

นอกจากนี้ยังมีในเรื่องทานวัตถุสูตร หมวดทานวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 37 หน้า 475 กล่าวไว้ 8 ประการ ดังนี้

- 1) ให้เพราะรัก
- 2) ให้เพราะโกรธ
- 3) ให้เพราะหลง
- 4) ให้เพราะกลัว
- 5) ให้เพราะบรรพบุรุษทำมาเป็นประจำ
- 6) ให้เพราะคิดว่า ตายแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์
- 7) ให้เพราะคิดว่า ให้แล้วจิตใจเลื่อมใสเบิกบาน
- 8) ให้เพื่อประดับปรุงแต่งจิตใจ

1.3 ประเภทของทาน

พระสมชาย ฐานวุฑโฒ (2544, หน้า 128-129) ได้กล่าวถึงประเภทของทานไว้ 3 ประเภท ดังนี้

- 1) อามิสทาน คือการให้วัตถุสิ่งของเป็นทาน
- 2) ธรรมทานหรือวิทยาทาน คือการให้ความรู้เป็นทาน ถ้าเป็นความรู้ทางโลก เช่น ให้ศิลปวิทยาการต่างๆ เรียกว่า วิทยาทาน หากเป็นความรู้ทางธรรม เช่น สอนให้ละชั่ว ประพฤติดี ทำใจให้ผ่องใส เรียกว่า ธรรมทาน
- 3) อภัยทาน คือการสละอารมณ์โกรธเป็นทานให้อภัย ไม่จองเวร สละอารมณ์โกรธพยายามให้ขาดออกจากใจ

ดังนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่าการให้ธรรมะเป็นทาน ถือว่าเป็นการให้ทานที่ได้บุญสูงสุด มีคุณค่ากว่าการให้ทานทั้งปวง เพราะทำให้ผู้รับมีปัญญา รู้เท่าทันโลก เท่าทันกิเลส สามารถนำไปใช้ได้ไม่รู้จักจบสิ้น ทั้งชาตินี้และชาติต่อไป ส่วนทานชนิดอื่นๆ ผู้รับได้รับแล้วซ้าก็หมดสิ้นไป ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า "สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ แปลว่าการให้ธรรมทาน ชนะการให้ทั้งปวง"

พระอาจารย์มานพ อุปสโม (2550, หน้า 69) ได้กล่าวถึงประเภทของการให้ทานไว้ 3 ประการ ดังนี้

- 1) ทานบารมี เป็นการให้ทานทั่วไป
- 2) ทานอุปบารมี เป็นการให้ทานที่สูงขึ้นไปอีก ให้สิ่งของที่ให้ได้ยาก มีการให้บุุตรธิดาเป็นทาน
- 3) ทานปรมัตถบารมี เป็นการให้ทานอย่างยอดเยี่ยม คือให้ชีวิตเป็นทานที่พระพุทธเจ้าบำเพ็ญทานปรมัตถบารมี ทรงเสียสละอวัยวะให้เป็นทาน ทรงเสียสละชีวิตให้ชีวิตเป็นทาน

ปาน จันทธานุตร (2544, หน้า 1-25) ได้แยกประเภทของทานไว้ดังนี้

- 1) การตักบาตร คือการเอาข้าวสุกกับแกงและหรือขนมใส่ในบาตรพระนั่นเอง
- 2) อุทิศ คือการแผ่ส่วนกุศลให้จะทำให้เจาะจงกับบอกชื่อนามสกุลออกมาตรงๆ หรือจะแผ่ให้แก่สัตว์ทั่วไปก็ได้ วิธีอุทิศหรือแผ่มี 2 อย่างคือ กรวดน้ำและสวด
- 3) แผ่เมตตา เมตตาแปลว่า ความมีไมตรีคือ ปรารถนาดีต่อผู้อื่น
- 4) คำถวายข้าวพระพุทธ
- 5) ไบปวารณา
- 6) การกราบ
- 7) การถวายผ้าอาบน้ำฝน
- 8) การถวายผ้าจํานำพรรษา (วัสสาวาสิกะจีวรานิ) คือผ้าที่ภิกษุจะรับได้

ต่อเมื่อจำพรรษาแล้ว

- 9) ถวายผ้าอัจเจกจีวร คือผ้าจำนำพรรษานั้นเอง
- 10) คำถวายกระทงลอยประทีป
- 11) ถวายน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย
- 12) การถวายสังฆทาน
- 13) คำถวายข้าวสงฆ์
- 14) ถวายมตกภัต คืออาหารที่ทายกถวายเพื่ออุทิศถึงผู้ตาย
- 15) ถวายสลากภัต ได้แก่อาหารที่ถวายพระโดยจับสลาก
- 16) ทักษิณานุปาทาน
- 17) พิธีศราทธพรต คือปฏิบัติด้วยความเชื่อว่าทำอย่างนั้นอย่างนี้ผลจะไปถึงผู้ตาย (ศราทธศรัทธา, พรตวัตร หรือการปฏิบัติ)
- 18) การทอดผ้าป่า
- 19) การทอดกฐิน

1.4 องค์ประกอบของทาน

ปราโมช น้อยวัฒน์ (2551, หน้า 34) ได้กล่าวถึงการให้ทานที่จะให้ได้านิสงส์มาก ทานนั้นจะต้องประกอบด้วยองค์ 6 ดังนี้คือผู้ให้ซึ่งได้แก่ ทายก นั้นต้องประกอบด้วยองค์ 3 ได้แก่ มีเจตนาครบ 3 กาล คือจะต้องมีบุพพเจตนา มีเจตนาก่อนทำ มุญจเจตนา เจตนาที่กำลังทำและอปฺรเจตนาเจตนาภายหลังที่ทำแล้ว ส่วนปฏิคาหก คือ ผู้รับประกอบด้วยองค์ 3 หมายถึงผู้ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ได้แก่ ปฏิคาหก ผู้สิ้นอาสวะ เป็นพระขีณาสพ เป็นปฏิคาหกอย่างสูงย่อมได้านิสงส์มากที่สุดแม้ทานที่ให้กับพระอนาคามีพระสกทาคามีพระโสดาบัน แม้ให้แก่สามเณรผู้บวชใหม่ในวันนั้น เพื่อความพ้นทุกข์ก็ได้านิสงส์รองๆ ลงมา แต่ในสมัยนี้ ทานที่ประกอบด้วยองค์ 6 นั้นหาได้ยาก คือผู้ให้นั้นมีเจตนาครบ 3 กาลได้ แต่ว่าผู้รับที่จะมีคุณธรรมอย่างนั้นไม่สามารถจะหาได้ คือผู้ที่ท่านเป็นพระอรหันต์หรือว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอรหันต์ เราไม่สามารถรู้ได้ นอกจากนี้ท่านยังประกอบด้วยสัมปทา 4 อย่าง ได้แก่

- 1) วัตถุสัมปทา คือถึงพร้อมด้วยปฏิคาหกผู้รับจะต้องเป็นพระอนาคามีหรือพระอรหันต์
- 2) ปัจจัยสัมปทา คือถึงพร้อมด้วยปัจจัยซึ่งได้แก่ วัตถุทานที่ให้จะต้องเป็นวัตถุที่ได้มาโดยบริสุทธิ์
- 3) เจตนาสัมปทา คือมีเจตนาครบ 3 กาล ประกอบด้วยปัญญาด้วย คือมีเจตนาก่อนให้ กำลังให้และเมื่อให้แล้วนึกถึงบุญที่ทำแล้วด้วยทำให้ได้เจตนาครบ 3 กาล
- 4) คุณาติเรกสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยคุณธรรมอันพิเศษของปฏิคาหก คือผู้รับทานนั้นจะต้องเป็นพระอนาคามีหรือพระอรหันต์ที่ออกจากนิโรธสมบัติ

เท่านั้น

ดังนั้น ถ้าหากบุคคลใดทำกุศลที่ถึงพร้อมด้วยสัมปทา 4 อย่างนี้ จะทำให้ได้อานิสงส์ ทั้งในปัจจุบัน อนาคตและโลกเบื้องหน้า

1.5 อานิสงส์ของท่าน

จงจรัส แจ่มจันทร์, และสุพน ทิมอ้า(2552, หน้า 37) ได้กล่าวถึงผลของการ ให้ทาน คือ จะเป็นคนโอบอ้อมอารี มีจิตใจเผื่อแผ่ซึ่งเป็นลักษณะของคนที่จะเจริญรุ่งเรืองในชีวิต เป็นที่รักของบุคคลทั่วไป ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก”

2. ศีลมัย

2.1 ความหมายของศีล

วิทย์ วิศทเวทย์, และเสฐียรพงษ์ วรรณปก(2542, หน้า 68) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ศีล แปลตามศัพท์ว่า “ปกติ” หมายถึง คนที่มีจิตเป็นปกติ ไม่ถูกรบกวนด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง อันจะชักนำไปประพฤติชั่ว คนเราเมื่อมีจิตเป็นปกติจะทำอะไรไม่ว่าทางกาย วาจาหรือใจก็จะไม่ทำ ไม่พูดหรือไม่คิดสิ่งที่เป็นทุจริต แต่ถ้ามีความโลภ ความโกรธ ความหลง อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในใจ จิตก็ไม่ปกติ เมื่อศีลทางใจไม่มีจะทำอะไรทางกาย ทางวาจา ก็เป็นทุจริตไปด้วย แต่เนื่องจากใจเป็นสิ่งที่อยู่ข้างใน ไม่มีใครรู้เห็นรู้ได้แต่ตัวเอง จึงมุ่งให้คนรักษาศีลทางกาย วาจา ซึ่งเป็นสิ่งที่อาจสังเกตได้ก่อน แม้ว่าใจจะยังไม่เป็นศีล แต่ถ้ากายไม่ทำชั่ว วาจาไม่พูดชั่ว ก็ดีกว่าไม่มีศีลเลย ถ้าทำศีลทางใจได้ช่วยให้สงบจากความโลภ ความโกรธ ความหลง นั่นก็นับเป็นศีลโดยแท้ ฉะนั้น โดยทั่วไปจึงเรียกเจตนาที่จะรักษากาย และวาจาให้เป็นปกติ เว้นจากความประพฤติชั่ว อันจะทำให้เป็นคนรู้จักรักษาระเบียบวินัย เลี้ยงชีวิตด้วยความสุจริตว่า “ศีล”

สำลี รักสุทธี (2543, หน้า 10) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ศีล หมายถึง สิ่งที่ไม่ควรประพฤติปฏิบัติ สิ่งที่ควรงดเว้น ควรละเว้นไม่ปฏิบัติ เมื่อเราไม่ประพฤติปฏิบัติก็จะทำให้เกิดความสงบ ร่มเย็นเป็นสุข มีความปรกติเย็นสบายตามมา

พระมหาสุวิทย์ วิชูเวสโก (ม.ป.ป., หน้า 175) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ศีล หมายถึงมนุษยธรรมอันมีอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้ทุกชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

ปราโมช น้อยวัฒน์ (ม.ป.ป., หน้า 110 -114) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ศีลที่ชื่อว่า ปรกติ เพราะเป็นความปรกติของกายวาจาจะต้องสงบ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ศีลที่ชื่อว่า เป็นศีระ เพราะศีระมีความสำคัญต่อชีวิตสัตว์อย่างยิ่ง สัตว์ถ้าหากขาดศีระเสียแล้วชีวิตก็ไม่สามารถจะตั้งอยู่ได้ บุคคลที่ขาดศีลอันเป็นคุณธรรมเบื้องต้นเสียแล้ว คุณธรรมเบื้องสูงก็เกิดขึ้นไม่ได้ การมีชีวิตอยู่ก็ไม่มีประโยชน์อะไร เหมือนกับคนที่มีศีระขาดแล้ว ก็ชื่อว่าตายแล้ว เพราะตายจากคุณงามความดี จึงได้เปรียบศีลว่าเป็นเหมือนศีระ ศีลที่ชื่อว่า เป็นยอด เพราะบุคคลที่มีศีลดีแล้วย่อมเป็นที่รักใคร่นับถือของคนทั่วไป เพราะฉะนั้นผู้ที่มีศีลจึงจัดว่าเป็นยอดคน เป็นผู้ที่ทำแต่ความดีก็ถือว่าเป็นยอดของความดี เพราะการมีศีล 5 จะทำให้ผู้นั้น

พ้นจากเวรภัยทั้งปวงศีลจึงชื่อว่าเป็นยอด ศีลที่ชื่อว่า เป็นความเย็น เพราะว่าเป็นคนที่มีศีลย่อมสามารถกำจัดกายวาจาทุจริตได้ การที่กำจัดกายวาจาทุจริตได้จึงทำให้ใจเย็น ไม่เดือดร้อน เพราะว่าการรู้ร้อนของสัตว์ทั้งหลายที่เกิดจากโลภะ โทสะ โมหะ จะระงับดับความร้อนต่างๆ เหล่านี้ได้ก็ต้องดับได้ด้วยศีล ท่านจึงเปรียบศีลว่าเป็นของเย็น ถ้าเราไม่มีศีลแล้วจะทำให้เกิดความร้อนตั้งแต่กายวาจาจนกระทั่งใจได้ เราจะระงับความทุกข์ต่างๆ ได้จึงอาศัยศีลก่อน ศีลท่านจึงจัดว่าเป็นความเย็นสามารถที่จะระงับความร้อนทางกายวาจาใจให้สงบลงได้ ศีลที่ชื่อว่า ตัด เพราะผู้ที่มีศีลแล้วจะตัดบาปอกุศลไม่ให้เกิดขึ้น ศีลที่รักษาอยู่เป็นนิจ ย่อมสามารถตัดผู้รักษานั้นไม่ให้ตกอบายได้ แต่ถ้าบุคคลใดไม่รักษาศีล ศีลนั้นจะตัดบุคคลนั้นไม่ให้ได้เกิดเป็นมนุษย์ แต่ให้เกิดในอบาย เหมือนอย่างหญ้าคาที่มีใบคมย่อมจะตัดฝ่ามือของผู้ที่จุดกระชากหญ้าคานั้นด้วยความประมาททำให้ได้รับความเจ็บปวด คนที่ไม่รักษาศีล ศีลนั้นก็ตัดกายวาจาของคนนั้นให้เป็นทุกข์เดือดร้อน ถ้าคนใดที่มีศีล ศีลนั้นจะตัดบุคคลนี้ไม่ให้ไปสู่วิวคือไม่ให้ตกอบาย ทำให้มีความสุข เพราะฉะนั้นศีลชื่อว่าเป็นธรรมที่ตัดบาปอกุศลไม่ให้เกิดขึ้น และศีลที่ชื่อว่า เกษม เพราะบุคคลที่มีปัญญาตั้งมั่นอยู่ในศีลแล้วมาเจริญสมาธิและปัญญามีความเพียรอยู่ ผู้นั้นก็สามารถที่จะถางรกชัฏคือตัดค้นหาได้ การที่เราทำลายตัดค้นหาได้ขาด ผู้นั้นย่อมเข้าถึงที่พึ่งอันเกษมคือ พระนิพพาน เพราะฉะนั้นศีลก็ได้ชื่อว่าเป็นธรรมอันเกษม เพราะเหตุที่ศีลเป็นสภาวะที่เป็นของจริง มีลักษณะประจำตัว คือธรรมทุกอย่างที่เกิดขึ้นในโลกทั้งหมดจะต้องมีลักษณะประจำตัวของเขาเป็นประจำอยู่ ศีลก็ต้องมีลักษณะประจำตัวของเขาเหมือนกัน

ปาน จันทรานูตร (2544, หน้า 26) ได้ให้ความหมายของศีลไว้ว่า ศีล แปลว่า ปกติ ซึ่งหมายความว่าคนธรรมดาว่าผู้มีศีล เป็นผู้ที่มีปกติ คือมีกาย วาจา ใจ เป็นปกติ เช่น มีกายไม่ช้ำเขา มีวาจาไม่ด่าเขา มีใจไม่โทสะร้ายกาจสั่งกายให้ฆ่าเขาด่าเขา

2.2 วัตถุประสงค์ของศีล

พระมหาสุวิทย์ วิชเวสโก(ม.ป.ป. หน้า 19) ได้กล่าวถึงการรักษาศีล มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

- 1) เพื่อเป็นการป้องกันชีวิตของเรา ในภาพชาติปัจจุบันนี้ มิให้พบกับความทุกข์ ความเดือดร้อนและความเสื่อมเสีย อันเนื่องมาจากการเบียดเบียนผู้อื่น
- 2) เพื่อเป็นการป้องกันชีวิตของเรา ในภาพชาติต่อไปไม่ให้พบกับความทุกข์ ความเดือดร้อนและความเสื่อมเสียอันเนื่องมาจากการเบียดเบียนผู้อื่น
- 3) เพื่อให้เกิดความสุข ความดีงามในการดำเนินชีวิต
- 4) เพื่อให้เกิดความสงบร่มเย็น และความดีงามแก่ครอบครัว และสังคม
- 5) เพื่อที่จะนำไปสู่คุณธรรมที่สูงขึ้นไป ได้แก่สมาธิ และปัญญา อันจะทำให้บรรลุผลนิพพานได้

2.3 ความสำคัญของศีล

พระอาจารย์มานพ อุปสโม (2550, หน้า 32) ได้ให้สำคัญของศีลว่า ชีวิตของคนเรานี้ได้มายากและ ได้อดีตภาพร่างกายเกิดมาเป็นมนุษย์นี้ยาก พระพุทธเจ้าท่านแสดงว่า กิจโน มนุสสะ ปฏิลลาโภ การเกิดมาเป็นมนุษย์นี้เกิดยาก เพราะการเกิดมาเป็นมนุษย์ต้องอาศัยการทำความดี มีการรักษาศีล มีการให้ทาน ต้องทำบุญทำกุศล ผลของบุญจึงส่งมาเกิดเป็นมนุษย์ ต้องมีมนุษยธรรม ธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์ ได้แก่ ศีลห้า และคุณธรรมต่างๆ มีเมตตากรุณา เป็นต้น เราจึงได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ศีลทำให้เราเป็นมนุษย์ ถ้าเราขาดศีลไม่มีศีล ไม่เคยรักษาศีลสิทธิที่จะเกิดมาเป็นมนุษย์ก็ไม่มี จะมาอยู่ในสถานที่นี้ก็ไม่ได้ จะต้องไปเกิดในสถานที่อื่น

สำลี รักสุทธี (2543, หน้า 13-14) ได้สรุปความสำคัญของศีลไว้ ดังนี้

1. ศีล มีความสำคัญต่อการควบคุมกาย วาจา และใจของคนให้เรียบร้อย สงบร่มเย็น และเป็นสุข
2. ศีล มีความสำคัญต่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม หากคนในสังคม กลุ่มคนขาดศีล กลุ่มคนนั้นๆ ก็ไม่น่าอยู่จะมีปัญหาตามมาตามมา
3. ศีล เป็นระบบการควบคุมและขัดเกลาพฤติกรรมในการดำเนินชีวิตมีผลต่อกิจกรรม พิธีกรรม พฤติกรรม ความเป็นไปของผู้คนในสังคม
4. ศีล มีความสำคัญและเป็นหัวใจในการปฏิบัติธรรมอันสำคัญยิ่ง ตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะศีลคือ สิ่งที่จะต้องมาก่อนอันดับแรกในการศึกษาและปฏิบัติธรรมในศาสนาพุทธ คือ เริ่มจาก ศีล สมาธิ ปัญญา ถ้าไม่มีศีลก็จะไม่มีสมาธิและจะเกิดปัญญาเกิดไม่ได้
5. ศีล มีความสำคัญต่อความเป็นมนุษย์ของคน คนกับมนุษย์จะมีความเหมือนกันเพียงร่างกายแต่แตกต่างกันที่มีศีล คนถ้าไม่มีศีลก็จะไม่แตกต่างจากสัตว์ทั่วๆ ไป อาจร้ายกว่าสัตว์ด้วยซ้ำ ศีลจะทำให้คนเป็นมนุษย์ได้ เพราะมนุษย์ แปลว่า ผู้มีจิตใจสูง คนที่ไม่มีศีลเป็นคนจิตใจต่ำจะเป็นมนุษย์ไม่ได้ คนที่จะเป็นมนุษย์ได้จะต้องเป็นคนมีศีลธรรมควบคุมกำกับจิตใจตลอดเวลา หลักมนุษยธรรมคือธรรมอันทำให้คนเป็นมนุษย์ก็คือ ศีลนั่นเอง เข้าใจอย่างนี้แล้วจะพอแยกแยะออกได้ว่า ใครคือคนธรรมดาๆ ใครคือมนุษย์ ขอให้สำรวจตนเองว่ามีความเป็นมนุษย์บ้างไหม โดยเอาศีลแต่ละข้อๆ ไปจับตรวจสอบดู

ปาน จันทรานูตร(2544, หน้า 26-27) ได้ให้ความสำคัญของศีลไว้ดังนี้ ศีลมีความสำคัญมาก แม้จะทำทาน เช่น ถวายสังฆทานก็ต้องรับศีลก่อน จะทำกรรมฐานเจริญสมาธิและวิปัสสนาก็ต้องรับศีลคือ มีศีลก่อน ศีลเป็นเครื่องวัดภาวะหรือความสำคัญของคน เช่น แม้จะเป็นพ่อแม่ ถ้าลูกบวชเป็นพระพ่อแม่ก็ต้องเคารพลูกผู้มีศีลสูง ดังนี้ เป็นต้น อันสตรีไม่มีศีลก็สิ้นสวย บุรุษตัวไม่มีศีลก็สิ้นศรี เหล่านี้เป็นเครื่องวัดหรือดูคนทั้งนั้น

2.4 ประเภทของศีล

พระมหาสุวิทย์ วิชเวสโก(ม.ป.ป., หน้า 21-22) ได้กล่าวถึงประเภทของศีล

ดังนี้

2.4.1 คีล 5 (เบญจคีล นิจคีล จุลคีล) เป็นคีลพื้นฐานอันสำคัญยิ่ง เพราะการที่เราจะรักษาความเป็นปกติของมนุษย์เอาไว้ได้นั้น จะต้องรักษาคีล 5 เป็นอย่างน้อย

2.4.2 คีล 8 (อุโบสถคีล มัชฌิมคีล) เป็นคีลที่รักษาในวันอุโบสถ (วันพระ) หรือในโอกาสพิเศษตามที่ต้องการ เพื่อเป็นการยกระดับจิตใจให้ประณีตยิ่งขึ้น

2.4.3 ปาฏิหาริย์คีล (มหาคีล) เป็นคีลสำหรับผู้ที่มุ่งสู่ความบริสุทธิ์ และความสงบสุขของชีวิต เช่น พระภิกษุในพระพุทธศาสนา เพราะเป็นการเกื้อกูลต่อการทำกัมมิจิตใจให้สูงยิ่งขึ้นไป มี 4 ประการ คือ

1) ปาฏิโมกข์สังวรคีล คือการสำรวจในพระปาฏิโมกข์ (คีล 227 ข้อ) ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ คีลข้อนี้สำเร็จได้ด้วยศรัทธา

2) อินทรีย์สังวรคีล คือการสำรวจในอินทรีย์ 6 อันประกอบด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กล่าวคือ ไม่ให้ยินดียินร้ายในการเห็นรูปฟังเสียง ได้กลิ่นลิ้มรส การถูกต้องสัมผัส หรือในการรับรู้อารมณ์ต่างๆ ด้วยใจ หมายความว่า สรรวมระวังไม่ให้บาปอกุศลครอบงำ คีลข้อนี้สำเร็จได้ด้วยสติ

3) อาชีวนิสังวรคีล คือการเลี้ยงชีพโดยทางที่ชอบธรรม บริสุทธิ์ไม่หลอกลวงผู้อื่น คีลข้อนี้สำเร็จได้ด้วยวิริยะ

4) ปัจจัยสันนิสิตคีล พ คือการพิจารณาปัจจัยสี่ อันได้แก่ อาหาร ที่อยู่ อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค ก่อนที่จะบริโภค เพื่อใช้สอนปัจจัยสี่ ด้วยการพิจารณาให้เกิดประโยชน์และมีคุณค่าอย่างแท้จริง คีลข้อนี้สำเร็จได้ด้วยปัญญา

ดังนั้น ปาฏิหาริย์คีล ทั้ง 4 ประการนี้ เป็นคุณธรรมที่จะช่วยประคับประคองชีวิตของบรรพชิตให้มีความหมัดจดผ่องใสและร่มเย็นเป็นสุขในทุกเวลา

ปาน จันทรานุกร (2544, หน้า 27-28) ได้แยกประเภทของคีลไว้ดังนี้

คีล 5 คีลไม่ฆ่า ไม่ลัก ไม่ประพฤติผิดในกาม ไม่พูดโกหก ไม่เสพยาเสพติด คีล 8 มีข้อปฏิบัติ 8 ข้อ เบื้องต้นเหมือนกับคีล 5 แต่เปลี่ยนข้อ 3 เป็นปฏิบัติเคร่งครัดขึ้น เว้นเพศสัมพันธ์เลยและเพิ่มข้อ 6 ไม่รับประทานอาหารเลยเที่ยงไปจนวันรุ่งขึ้น เพิ่มข้อ 7 เป็นเว้นการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการเล่นอันขัดต่อศีลธรรมกับเว้นการตัดทรงดอกไม้ประพรมของหอมใช้เครื่องลูบไล้ตกแต่งร่างกาย และใช้เสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวอันแพรวพราว และเพิ่มข้อ 8 เป็นการนั่ง นอน บนที่หนึ่งที่นอนอันสูงใหญ่

อุโบสถคีล มีข้อปฏิบัติเช่นเดียวกับคีล 8 แต่มีการปฏิบัติต่างกันอยู่บ้าง คีล 10 ของสามเณร คีล 227 ของพระภิกษุ คีล 331 คีลของนางภิกษุณี (เดี๋ยวนี้นางภิกษุณีไม่มีแล้ว)

ปาฏิหาริย์คีล 4 คือ ปาฏิโมกข์สังวรคีล อินทรีย์สังวรคีล อาชีวนิสังวรคีล และปัจจัยสันนิสิตคีล

ศีลในองค์มรรคคือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ซึ่งเป็นเจตสิกเป็นเรื่องราวจิตใจ ศีลในองค์มรรคเช่น สมวาจา ต่างจากศีลในกรรมบถคือ วชิสุจิริต เพราะในองค์มรรคหมายเอารากของศีลคือ เจตนา คือความคิดที่จะพูดเช่นนั้น ส่วนวชิสุจิริตนั้นหมายเอาการพูดออกมาจริงๆ สมมากมมุนต และสัมมาอาชีวะ ก็เช่นเดียวกันเป็นเรื่องของเจตนาคือ ความคิดที่จะทำมาหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบที่ถูก ทั้ง 3 คือ สมมาวาจา สมมากมมุนต สมมา อาชีวะ จึงเรียกว่า วิรติเจตสิก แปลว่า เรื่องเจตนา คือความคิดที่จะงดเว้น

2.5 องค์ประกอบของศีล

หลักการของศีลหรือองค์ประกอบที่จะทำให้ศีลบริบูรณ์ บริสุทธิมีดังที่สารีริกสูตร (2543, หน้า 48-50) ได้กล่าวไว้ว่า สังวรศีล หรือตั้งตนอยู่ในจรรยา 15 มีดังนี้

1) สังวร คือ ให้อภัยศีล ยึดมั่นในศีล ไม่ละเมิดศีล ไม่หลีกเลียงบิดเบือนศีล ไม่ประมาทศีลแม้ข้อใดข้อหนึ่ง ไม่ทำศีลให้ต่างพร้อย ไม่ทำศีลให้พรองจากตน ไม่ทำตนให้พ้นจากศีล ต้องรู้เท่าทัน เห็น เข้าใจในสิ่งดีสิ่งชั่ว แยกแยะบาป บุญ กุศล คุณโทษ ประโยชน์ไม่ใช่ประโยชน์ชัดเจนรักษาศีล 5 ให้เป็นนิจศีลจริงๆ

2) สारวมอินทรีย์ หลักการของศีลอีกประการหนึ่งก็คือการสำรวมอินทรีย์ ระมัดระวังตนให้รู้ตัวทั่วพร้อม ในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสในการกิน การเดินทางนั่ง การนอน ที่จะมี จะเกิด ความโกรธ ความโลภ ความหลง สิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้นจากการกระทำนั้นๆ

3) โภชนะมัตตัญญูตา ให้รู้จักประมาณตน รู้ตนให้พร้อม พอเหมาะพอควรที่จะกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ที่มีจะเกิดขึ้นในการพูด ในอาหารการกิน การใช้จ่ายใช้สอยปัจจัยต่างๆ

4) ชาคริโยคะ พิจารณาควบคุม ระวังในการทำหน้าที่ พึงประพฤติปฏิบัติตน ให้อยู่ในการสังวรศีล สำรวมอินทรีย์ โภชนะมัตตัญญูตา ทั้งสามข้อให้ได้ถูกต้องตรงจริง และทำให้ดียิ่งๆ ขึ้น เพิ่มพูนขึ้น

5) ศรัทธา เชื่อมั่นในหลักธรรมคำสั่งสอน ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ปฏิบัติตนรู้ตนเชื่อมั่นในตนว่า ปฏิบัติตนอยู่ในทางที่ถูกต้องดีงามเป็นสัมมาแล้วจริงมีผลเกิดแล้ว เห็นผลแล้ว ได้แล้ว เป็นแล้วในตอนี้ พากเพียรตั้งใจประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลยิ่งขึ้นๆ

6) หิริ มีความละอายแก่ใจตนเอง เมื่อรู้ว่าตนได้กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นทางกาย วาจาใจ ทางใดทางหนึ่งก็ดี ที่ไม่ถูกไม่ควรแล้ว รู้ผิดละอายตนเอง และจะไม่ทำสิ่งที่ผิดนี้ให้เกิดขึ้นอีกเลยให้ได้จริงๆ

7) โอตตัปปะ เกรงกลัวต่อบาปกรรม ที่ตนได้กระทำสิ่งที่ไม่ถูกไม่ควร ไม่ดีไม่งาม ที่เกิดขึ้นนั้นๆ ระวังควบคุมตนไม่ให้เกิดขึ้นอีก ทำผิดแล้วไม่ผิดอีก

8) พหุสัจจะ เห็นอยู่ รู้อยู่ เข้าใจอยู่ ในผลการปฏิบัติที่ถูกตรงบริสุทธิ์แท้ พูดจริงทำจริง มีความซื่อสัตย์ ตั้งใจทำจริงให้ยิ่งๆ ขึ้นอีก อันเป็นสัจธรรมแท้ของชาวพุทธ

9) วิริยะ พากเพียรประพฤติปฏิบัติ ขยันขันแข็งกระทำตนให้ดีให้ได้ยิ่งๆ ขึ้น

ไปอีก เพียรรักษาศีลไม่ลดละความพยายามไม่เลิก

10) สติ ควบคุมให้รู้ตัวทั่วพร้อม พิจารณารู้อยู่เห็นอยู่ในอารมณ์ที่เกิดทาง ทวารทั้งทวารนอก 6 ทวารใน 6

11) ปัญญา รู้แจ้งชัดในทุกสิ่งที่เกิดที่มีที่ถูกต้องควรได้ยิ่งๆ ขึ้นปล่อยจิตวาง จิต ทำจิตให้สงบเย็น เกิดมานทั้ง 4 ที่ตนแล้ว มีในตนแล้ว

12) ปฐมฌาน เข้าสู่ความระงับ จิตสงบ พ้นนิวรณ์ 5 ใจปลอดโปร่งคิด รู้อยู่ในอารมณ์เดียว (วิตก) มีวิจารณ์ อ่านอยู่ในอารมณ์นั้น จิตเบิกบาน เป็นหนึ่ง เป็นอิสระ ปราศจากมลทิน

13) ทุตติฌาน ระงับวิตกวิจารณ์ มีปีติสุขอยู่จิตไม่คิดอะไรวางวิตกวิจารณ์ จิตเบิกบาน เสวยปีติสุขอยู่

14) สติฌาน ระงับปีติ มีสติสัมปชัญญะ คุมกำกับตนเอง รู้ตนเองชัดเจนนั้นจิตสงบเสวยสุขอยู่รู้เห็นอยู่

15) จตุตถฌาน ระงับสุขเป็นอุเบกขา เจยวางสุข ผ่องใส สงบบริสุทธิ์ เป็นเอกัคตจิต จิตเป็นหนึ่ง ที่ประกอบด้วยโพธิปักขิยธรรม 37

นี่คือลำดับจรณะของการเข้าสู่ศีลตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูงสุดยอด เป็นอริศีล อริจิตจนเข้าสู่ชั้นบรมธรรมคือความหลุดพ้นในที่สุด จากจรณะ 15 ชั้นนี้คงจะพอเห็นได้ว่าศีล ไม่ใช่เรื่องธรรมดา ไม่ใช่สิ่งที่ควรมองข้ามเสียแล้ว หากแต่เป็นสิ่งควรสำรวมระวัง รักษาให้มี ให้เกิดขึ้นให้ได้ ตนเองจึงจะมีความสุข ความสงบ ปราศจากความชั่วร้ายต่อไป

2.6 อานิสงส์ของศีล

ชมรมธรรมทาน วัดพระพุทธรบาท สระบุรี (2546, หน้า 81-85) ได้กล่าวถึง อานิสงส์ของศีลไว้ดังนี้

2.6.1 สีเลน สุขติง ยันติ. คำว่า สุขติ นี้หมายถึงความเป็นอยู่อย่างปกติ สุข ผู้รักษาศีลจะได้รับอานิสงส์คือความไม่มีเวร ความไม่มีภัย ความไม่ถูกเบียดเบียน ในพระ สุตตันตปิฎก ปุณฺณยาสันทสฺสูตร อังคตตรนิกาย อฎฺฐกนินบาต พระพุทธองค์ตรัสว่าศีล 5 เป็นต้น เป็น มหาทาน คือล้ำเลิศกว่าทานธรรมดา เพราะศีลข้อปาณาติบาตเป็นต้นนั้น เป็นการให้ ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วน แห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนหาประมาณมิได้เช่นกัน นี่เป็นอานิสงส์ หรือเป็นห้วงบุญห้วงกุศลเป็นประโยชน์ของการรักษาศีล คนมีศีลย่อมเป็นคนมีเกียรติ มีชีวิตที่ สมบูรณ์ เป็นคนมีชื่อเสียงหอมอยู่เสมอ และชื่อเสียงนั้นหอมทั้งตามลมและทวนลม หอมทั้งใน เวลาที่มีชีวิตอยู่และละโลกนี้ไปแล้ว เป็นที่ชื่นชมรักใคร่ของคนทั่วไปและเป็นที่เสียตายอาลัยรักใน เวลาที่ตายจากไป จึงได้ชื่อว่าเป็นปกติสุขทั้งอยู่และไป คนมีศีลนั้นจะทำให้เป็นผู้ปกติสุขทั้ง ในโลกนี้และโลกหน้า เมื่ออยู่ก็มีเกียรติความดีแผ่ไป ลูกหลานเครือญาติก็พลอยได้รับเกียรติ อันนี้ไปด้วย นี่จะเห็นได้ว่า บุคคลที่มีศีลแล้วจะไปที่ไหนก็เป็นสุข ความอยู่อย่างผาสุกนี้แหละ

ที่เรียกว่าสுகติ จะอยู่จะไปเป็นสுகติทั้งนั้น อยู่ในโลกนี้ก็มีความสุข ไปอยู่โลกหน้าก็เป็นสุขอีก นี่คือความหมายของคำว่า สுகติ

2.6.2 สีเลนะ โภคะสัมปะทา. คำว่า โภคะสัมปะทา คำนี้ หมายถึงความมีอิสรภาพก็ได้ หมายถึงความไม่ประมาทก็ได้ อิสรภาพคำนี้รวมทั้งอิสรภาพทางกายและทางใจ ประเด็นที่มีผู้สงสัยกันมากคือรักษาศีลแล้วทำไมยังไม่รวย ส่วนมากคิดว่ารักษาศีลแล้วจะได้ โภคะสมบัติทันตาเห็น ที่เป็นดังนี้เพราะคนส่วนมากไม่เข้าใจถึงจุดมุ่งหมายของการรักษาศีล ความจริงพระท่านบอกถูกแล้วว่าถ้ามีศีลแล้ว โภคะสมบัติก็จะพอกพูนเพิ่มมากขึ้น เพราะคำว่า โภคะสัมปะทาศัพท์นี้หมายถึงอิสรภาพที่เราได้อยู่ เมื่อเรามีอิสรภาพอยู่ตราบใดเราก็สามารถจะสะสมพอกพูนทรัพย์เพิ่มขึ้นได้โดยลำดับด้วยความเพียร อาศัยปัญญาและความเพียรประกอบด้วยแล้วจะให้รวยเท่าไรก็ได้ท่านไม่ห้าม แต่ต้องมีสุจริตด้วย ตัวสุจริตนี้จะเป็นธรรมชาติรักษาเราให้อยู่เป็นปกติสุข นี่คือความหมายของคำว่า โภคะสัมปะทา ได้แก่ตัวกาลเวลา ตัวโอกาสที่จะทำมาหากินได้สะดวก ไม่เดือดร้อน ความอิสระของเรานั้นเองที่จะทำให้เราทำมาหากินได้อย่างสะดวก ถ้าขาดตัวนี้เสียแล้วเราก็หมดอิสรภาพ เช่น มีคดีต้องถูกติดคุกตะรางอย่างนี้เราก็หมดโอกาสสะสมทรัพย์ โภคะก็เสื่อมทันตาแล้ว มัวคอยแต่วิ่งสู้คดีกัน เลยไม่มีเวลาทำมาหากิน โภคะก็เสื่อมหมด นี่แหละคนขาดศีลจึงทำให้ขาดอิสรภาพจึงมีโทษอย่างนี้ นี่คือความหมายของคำว่า โภคะสัมปะทา อีกนัยหนึ่ง

อีกความหมายหนึ่ง คำว่า โภคะสัมปะทา หมายถึง ความไม่ประมาท ก็คือเมื่อเรามีอิสรภาพแล้ว เราก็ตั้งตนอยู่ด้วยความไม่ประมาท ต้องมีสติ ตั้งตนอยู่ด้วยสุจริตธรรม อยู่เสมอ ความไม่ประมาทนี้จะช่วยรักษาอิสรภาพไว้ให้อีกทางหนึ่งด้วย คือถ้ายังมีความไม่ประมาทอยู่ อิสรภาพก็ยังคงมีอยู่ ยังอยู่เป็นปกติสุขได้ แต่ถ้าประมาทขาดสติเมื่อไร แล้วไปทำผิดเข้าก็จะพบการขาดอิสรภาพนั้นมีโทษนั้นอย่างไร ดูตัวอย่างผู้ต้องขังทั้งหลายก็จะเข้าใจ ทุกคนเรียกร้องหาอิสรภาพอยู่ทุกลมหายใจ อยากออกจากห้องขังไวๆ เพราะฉะนั้น ตัวความไม่ประมาทนี้เองที่จะคอยรักษา โภคะสมบัติไว้ให้ บุคคลที่มีคุณธรรมข้อนี้ก็จะรู้ทางเสื่อมและทางเจริญ คอยปิดทางเสื่อม แล้วเปิดทางเจริญ ป้องกันไว้ทุกทางอย่างนี้ก็จะมีความเจริญก้าวหน้าทั้งทางโลกและทางธรรม แต่ถ้าเป็นคนประมาทแล้วก็จะพบทางเสื่อมคือหมดอิสรภาพอย่างแน่นอน เสื่อมทั้งทรัพย์ทั้งชื่อเสียง กลายเป็นคนล้มละลายได้ นี่เป็นความหมายของ โภคะสัมปะทา อีกนัยหนึ่ง

2.6.3 สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ. คำว่า นิพพุตัง ศัพท์นี้ หมายถึง นิพพาน แปลว่า ดับเย็น, หรือแปลอย่างง่ายๆ ว่าไม่มีปัญหาก็ได้ สิ่งใดที่ไม่มีปัญหาก็ดีทั้งนั้น เรื่องนิพพานเป็นเรื่องดับปัญหา เราในฐานะชาวพุทธก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ จะมีประโยชน์ มากอย่างในชีวิตประจำวันถ้าคนเราไม่มีปัญหาอะไรเราก็สุขใจเย็นใจแล้วที่นี้ คำว่า นิพพาน นั้น คนฟังแล้วก็คิดว่าสูงไป ตัวเองก็มีกิเลสอยู่ยังไม่ถึงหรอก คิดอย่างนี้กันมาก ที่จริงแล้วเราสามารถขมรสของนิพพานได้แม้ในชีวิตประจำวันนี้ทีเดียว คือสัมผัส

นิพพาน ในความหมายว่าดับเย็น เย็นกายเย็นใจ ไม่กังวล มีชีวิตเป็นปกติสุข มีความสมบูรณ์ เพราะทุกอย่างไม่มีปัญหาแล้วมันก็ดับเย็นเท่านั้นเอง เกิดความสุข คำๆ นี้ในสมัยพุทธกาลคนเขานำมาใช้ในชีวิตประจำวันกันเลย เช่น ลูกสาวกำลังหุงข้าวอยู่แม่ถามว่า “ลูกข้าวนิพพานหรือยัง” ลูกสาวตอบว่า “นิพพานแล้วจ้า” นี่หมายถึงข้าวสุกแล้ว เขานิยมเรียกอย่างนี้ เขาใช้เรียกของสุกแล้วเย็นแล้วอย่างแกงนิพพานแล้ว ข้าวนิพพานแล้วเป็นต้น

อีกอย่างหนึ่ง ท่านใช้เรียกผลไม้ที่พัฒนาตนเองจนไม่มีเมล็ดแล้วมีแต่เนื้อล้วนๆ ก็เรียกว่าผลไม้นิพพานแล้วเหมือนกัน คือหมดเชื้อสังขารแล้วไม่มีเมล็ดที่จะไปเกิดเป็นต้นเป็นหน่ออีกต่อไปนั่นเอง จัดว่าเป็นผลไม้ที่พัฒนาสูงสุด เหมือนพระอรหันต์ที่พัฒนาไปจากปุถุชนที่มีกิเลสเช่นกัน มีเป้าหมายไปสู่ความสูงสุด ความสมบูรณ์ เช่นเดียวกันนิพพานคำนี้สมัยก่อนคนเขาเข้าใจความหมายกัน เช่น ตัวอย่างพระนางกิสสาโคตรมีพุทธจาชมเชยเจ้าชายสิทธัตถะ ครั้งหนึ่งว่า “นิพพุตา นุน สามี มาตา, นิพพุตา นุน โส ปิตา, นิพพุตา นุน สานารี, ยัสสายัง อิติโส ปติ” แปลความว่า “หญิงใดได้เป็นมารดาของบุรุษนี้ หญิงนั้นย่อมมีความสุขดับเย็นแน่, ชายใดได้เป็นบิดาของบุรุษนี้ ชายนั้นย่อมมีความสุขดับเย็นแน่, นารีใดได้บุรุษเช่นนี้เป็นสามี นารีนั้นย่อมมีความสุขดับเย็นแน่, นี่คือความหมายที่คนโบราณเขาใช้เรียกคนที่ดีแล้ว สมบูรณ์แล้ว คนที่ได้ยินคำนิพพานๆ ฟังแล้วก็เห็นว่าไกลเกินฝัน เห็นว่าสูงเกินเอื้อม คนสมัยนี้จึงไม่ได้รับประโยชน์จากนิพพาน แม้พระอรหันต์ที่ท่านได้นิพพานแล้วแต่ยังมีชีวิตอยู่ท่าน ก็ได้ ลืมรสนิพพานตั้งแต่ในชีวิตนี้ที่เดียว แล้วท่านก็ดับเย็นได้ ไม่มีปัญหาอะไร แต่ท่านก็ยังต้องกินดื่มนั่งนอนเหมือนคนปกติเราทุกอย่าง เพียงแต่ใจท่านไม่เป็นทุกข์เท่านั้น แต่ในด้านการทำงานแล้ว พระอรหันต์จะเป็นผู้ที่ขยันที่สุดในโลก ท่านไม่มีความเป็นแก่ตัวแล้วจึงทำงานได้มากกว่า ท่านจึงรับทำงานให้กับโลกเป็นครั้งสุดท้าย ท่านรู้คุณของโลกซึ่งเป็นดุจโรงเรียนหลังใหญ่ที่ให้ประสบการณ์ชีวิตแก่ท่าน จึงต้องรีบตอบแทนคุณให้แก่โลกด้วยการทำงานอย่างทุ่มเทก่อนเข้าสู่นิพพานคือความดับเย็นไม่เหลือเชื้อให้เกิดอีก เหมือนไฟดับนับไม่ได้ว่าไปอยู่ที่ตรงไหน ชีวิตท่านจึงดับเย็นเพราะเริ่มมาจากศีล ฉะนั้น การรักษาศีลจึงทำให้เราได้ประโยชน์ในชีวิตสืบต่อกันเป็นขั้นตอนถึง 3 ขั้น ดังกล่าว

จงจรัส แจ่มจันทร์, และสุพน ทิมอ่ำ(2552, หน้า 38) ได้กล่าวถึงผลของการที่ได้อธิษฐานศีล คือ สามารถกำจัดเสียซึ่งความโหดร้ายทารุณ หยาบคายทางกาย วาจา ปิดทางที่ตนจะทำชั่ว ซึ่งจะทำให้เป็นคนที่มีความสะอาดทั้งกาย วาจา และใจ ตัดเวร ภัย ไม่มีมลทินโทษ ทำให้เป็นคนมีระเบียบวินัย มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต

3. กาวนามัย

3.1 ความหมายของกาวนา

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), (2542, หน้า 30) กาวนา คือการพัฒนาชีวิต โดยเฉพาะในที่นี้หมายถึง การพัฒนาชีวิตด้านใน คือจิตใจและปัญญา และที่เน้นเป็นพิเศษสำหรับกาวนาในบุญกิริยาวัตถุนี้ พระพุทธเจ้าทรงหมายถึงการเจริญเมตตาจิต ซึ่งเป็นฐานของ

ทานและศีล เพราะเมตตาหรือความมีน้ำใจไมตรีต่อกันนี้ เป็นคุณสมบัติที่แท้จริงในตัวของมนุษย์ ที่จะรักษาสันติภาพไว้ในสังคม และทำให้โลกมีความร่มเย็นเป็นสุข

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช, 2548) (อ้างถึงใน วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี <http://th.wikipedia.org/> 20 November 2009) ภาวนา แปลว่า การเจริญ การอบรม การทำให้มีให้เป็นขึ้น หมายถึง การทำจิตใจให้สงบและทำปัญญาให้เกิดขึ้น ด้วยการฝึกฝนอบรมจิตไปตามแบบที่ท่านกำหนดไว้ ซึ่งเรียกชื่อไปต่างๆ เช่น การบำเพ็ญกรรมฐาน การทำสมาธิ การเจริญภาวนา การเจริญจิตตภาวนา

คณะศิษย์พระครูภาวนานวัตร (บำเรอ ชุตินฺธโร), (2549, หน้า 19) คำว่า ภาวนา แปลว่า ทำให้จิตเป็นขึ้นซึ่งสมาธิ บริกรรมภาวนาจึงแปลว่า “กำหนดใจให้มีขึ้นซึ่งสมาธิ”

3.2 ความสำคัญของภาวนา

เมธีโน ภิกขุ(วิโมกข์), (2548, คำนิยมของประเวศ วะสี) ได้ให้ความสำคัญของภาวนาไว้ว่า การเจริญสติ คือทางอันเอก หรือเอกะมัคโค ตามคำของบรมศาสดา เป็นภูมิปัญญาอันประเสริฐที่ตกทอดมากกว่า 2500 ปี ถ้าผู้ใดปฏิบัติยอมประสพผลได้ด้วยตนเอง คือ ประสพความเป็นอิสระ หลุดพ้นจากความบีบคั้น เข้าถึงความจริง ประสพความงาม เกิดความสุขอันประณีต และเกิดความรักอันไพศาลต่อเพื่อนมนุษย์ และธรรมชาติทั้งมวล เป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

พระอาจารย์มานพ อุปสโม (2550, หน้า 32) ได้กล่าวถึงความสำคัญของการปฏิบัติธรรม เจริญภาวนาไว้ดังนี้ ที่ต้องมาปฏิบัติธรรมก็เพราะว่า ชีวิตของคนเรานี้ได้มายาก และได้อัตตภาพร่างกายเกิดมาเป็นมนุษย์นี้ยาก พระพุทธเจ้าท่านแสดงว่า กิจโจ มนุสสะ ปฏิลลาโก การเกิดมาเป็นมนุษย์นี้เกิดยาก เพราะการเกิดมาเป็นมนุษย์ต้องอาศัยการกระทำ ความดี มีการรักษาศีล มีการให้ทาน ต้องทำบุญทำกุศล ผลของบุญจึงส่งมาเกิดเป็นมนุษย์ ต้องมีมนุษยธรรม ธรรมที่ทำให้คนเป็นมนุษย์ ได้แก่ศีลห้า และคุณธรรมต่างๆ มีเมตตา กรุณา เป็นต้น เราจึงได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ศีลทำให้เราเป็นมนุษย์ ถ้าเราขาดศีลไม่มีศีล ไม่เคยรักษาศีลสิทธิที่จะเกิดมาเป็นมนุษย์ก็ไม่มี จะมาอยู่ในสถานที่นี้ก็ได้ จะต้องไปเกิดในสถานที่อื่น

3.3 จุดมุ่งหมายของการเจริญภาวนา

พระอาจารย์มานพ อุปสโม(2550, หน้า 59) ได้กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของภาวนาไว้ว่า พระพุทธเจ้าท่านต้องการให้เรามีปัญญา ต้องการให้เราเจริญสติเพื่ออบรมจิตให้เกิดปัญญา การมาปฏิบัติธรรมจุด มุ่งหมายก็คือ การเข้าถึงความรู้สึกของตัวเอง เอาความรู้สึกจริงของตัวเรามาสังเกตดู

3.4 วิธีการเจริญภาวนา

3.4.1 การสวดมนต์

วิชัย ธรรมเจริญ (2543, หน้า 202- 205) ได้กล่าวถึงการสวดมนต์ไว้ดังนี้

การทำวัตร คือ การทำกิจวัตรของภิกษุสามเณร และอุบาสก อุบาสิกา เป็นการทำกิจที่ต้องทำประจำจนเป็นวัตรปฏิบัติ เรียกสั้นๆ ว่า “ทำวัตร” พระภิกษุสามเณรและอุบาสก อุบาสิกา ผู้เข้าวัตรรักษาศีลอุโบสถเป็นประจำแล้ว มีหน้าที่ต้องปฏิบัติประจำอย่างหนึ่ง ก็คือ ทำวัตร โดยทำประจำวันละ 2 เวลา คือ เช้ากับเย็น กิจที่ต้องทำในการทำวัตร คือ สวดบูชาพระรัตนตรัย สวดพิจารณาปัจจัยที่บริโภคนิเวศน์ทุกวัน สวดเจริญกรรมฐานตามควร และสวดอนุโมทนาทานของทนาย ตลอดจนสวดแผ่เมตตาส่วนกุศล ซึ่งกำหนดเป็นแบบแผนนิยมไว้เฉพาะแต่ละวัด หรือเป็นบทสวดสามัญทั่วไป

การสวดมนต์ คือ การสวดบทพระพุทธรูปมนต์ต่างๆ ที่เป็นส่วนพระสูตรก็มี เป็นส่วนพระปริตรก็มี ที่เป็นส่วนพระคาถาอันนิยมกำหนดให้นำมาสวดประกอบในการสวดมนต์เป็นประจำก็มีนอกเหนือจากบทสวดทำวัตร เมื่อเรียกรวมการสวดทั้งสองนี้เข้าด้วยกันก็เรียกว่า “ทำวัตรสวดมนต์” การทำวัตรสวดมนต์นี้ ถือว่าเป็นอุบายสงบจิตไม่คิดฟุ้งซ่าน ได้ชั่วขณะที่สวด จิตที่สงบแล้วแม้เพียงเวลาเล็กน้อยก็มีผลทำให้เยือกเย็นไปได้นาน เหมือนถ่านไฟที่ลุกโตน เมื่อจุ่มน้ำสนิท กว่าจะติดไฟคุ้ขึ้นมาใหม่ได้ต้องใช้เวลาช้านาน การทำวัตรสวดมนต์มี 3 แบบ ดังนี้

แบบทำวัตรสวดมนต์สำหรับภิกษุสามเณร

ทำวัตรเช้า ภิกษุสามเณรประชุมพร้อมกันที่หอสวดมนต์หรือที่โรงอุโบสถ(ตามสัญญาณระฆังกำหนดเวลา แต่โดยทั่วไปจะกำหนดในช่วงระหว่างเวลา 08.00-09.00 น.) ทุกรูปครองผ้าเรียบร้อย เมื่อพร้อมกันแล้วปฏิบัติกิจดังนี้

1. หัวหน้าลุกขึ้น จุดธูปเทียนหน้าที่บูชา ภิกษุสามเณรทั้งหมดลุกขึ้นยืนตรงประนมมือ หรือนั่งคุกเข่าประนมมือ แล้วว่าคำบูชาสักการะ หัวหน้านำว่า โย โส ภควา อรหํ สมมาสมพุทฺโธ...

2. จบบูชาสักการะแล้ว ทุกรูปนั่งคุกเข่า(กรณียืนประนมมือ)แล้วนำกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย อรหํ สมมาสมพุทฺโธ ภควา...

3. นำว่า นโม...

4. นำสวดบท พุทฺธาภิกฺขุติ.. ธมฺมาภิกฺขุติ.. สงฺฆาภิกฺขุติ

5. ต่อไปให้นั่งราบพับเพียบ แล้วนำสวดบท รตนตตยปฺปณามคาถา และบท สํเวคปริกิตตณปาฐุ ต่อกัน

6. จบสวดมนต์แล้ว นำบทธว่า ตงฺขณิกปจฺจเวกฺขณปาฐุ

7. แล้วนำสวดบท ปตฺติทานคาถา (ยา เทวตา...)

ทำวัตรเย็น ในวันปกติ จะกำหนดเวลาเย็น หรือเวลาค่ำเมื่อถึงเวลาที่กำหนดก็จะมีระฆังสัญญาณ ภิภษสามเณรลงประชุมกันในที่ที่กำหนดนั้นๆ ทุกรูปครองผ้าเรียบร้อย เมื่อพร้อมกันแล้วพึงปฏิบัติกิจวัตร ดังนี้

1. เมื่อหัวหน้าจุดธูปเทียนหน้าที่บูชา แล้วปฏิบัติเช่นเดียวกันกับทำวัตรเช้า
2. จบบูชาสักการะแล้วปฏิบัติเช่นเดียวกับทำวัตรเช้า
3. นำว่า นโม... แล้วต่อด้วยบท พุทธานุสสติ
4. นำสวดบท พุทธาภิกษิตี แล้วกราบลงขอขมาโทษพระพุทธรูป
5. นำสวดบท ฐมมานุสสติ
6. นำสวดบท ฐมมาภิกษิตี แล้วกราบลงขอขมาโทษพระธรรม
7. นำสวดบท สงฆานุสสติ
8. นำสวดบท สงฆาภิกษิตี แล้วกราบลงขอขมาโทษพระสงฆ์
9. ต่อจากนี้ทุกรูปนั่งราบพับเพียบ แล้วสวดมนต์บทต่างๆ จะเป็นบทสวดเจ็ด

ตำนาน สิบสองตำนาน วันละบทสองบทหรือมากกว่าก็ได้

10. จบสวดมนต์แล้ว นำว่าบท อตีตปัจจุเวกขณปาฐ
11. สุดท้าย นำว่าบท อุทฺทิสนาธิฐฐานคาถา (อิมินา ปุณฺณกมุเมน...)

แบบทำวัตรสวดมนต์สำหรับอุบาสกอุบาสิกา

แบบสวดและระเบียบการสวดมนต์สำหรับอุบาสกอุบาสิกามีนิยมโดยเฉพาะ ซึ่งเหมือนกับพิธีกรรมในวันธรรมสวนะ วันธรรมสวนะ คือ วันกำหนดประชุมฟังธรรม ที่เรียกเป็นคำสามัญว่า “วันพระ” เป็นประเพณีนิยมของพุทธบริษัทที่ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ 4 วัน ในเดือนหนึ่งๆ คือ วัน 8 ค่ำ วัน 14 ค่ำ หรือ 15 ค่ำ ของปักษ์ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม นับโดยจันทรคติ และในวันทั้ง 4 นี้ นิยมเป็นวันรักษาปรกติอุโบสถสำหรับฆราวาส ระเบียบพิธีการปฏิบัติมีดังนี้

1. ในวันธรรมสวนะตอนเช้า เวลาประมาณ 09.00 น. ภิภษสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ประชุมพร้อมกันในสถานที่ที่กำหนดแสดงธรรม เช่นโรงอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญภายในวัด โดยการจัดให้นั่งกันตามที่เป็นสัดส่วนเรียบร้อย มีพระพุทธรูปและที่บูชาประดิษฐานอยู่เบื้องหน้า

2. เมื่อพร้อมกันแล้ว ภิภษสามเณรเริ่มทำวัตรเช้าตามแบบนิยมทั่วไป คือ

- 2.1 นำบูชาพระรัตนตรัย (อรหํ สมมาสมพุทฺโธ ภควา...)
- 2.2 สวด ปุพฺพภาคนมการ (นะโม...)
- 2.3 สวด พุทธาภิกษิตี (โย โส ตถาคโต...)
- 2.4 สวด ฐมมาภิกษิตี (โย โส สุวากุขาโต..)
- 2.5 สวด สงฆาภิกษิตี (โย โส สุปฺปิปนโน..)

- 2.6 สวด รตนตตยปณามคาถา และ สัมเวคปริกิตตตนาปาฐ ต่อ (พุทฺโธ สุ
 สุตฺโธ...)
3. เมื่อภิกษุสามเณรทำวัตรจบแล้ว อุบาสกอุบาสิกา เริ่มทำวัตรเข้าร่วมกันตาม
 ธรรมเนียมนิยมของวัดนั้นๆ
4. เสร็จพิธีทำวัตร หัวหน้าอุบาสกหรืออุบาสิกาประกาศอุโบสถ พระธรรมกถึก
 ขึ้นธรรมมาสน์
5. เมื่อจบการประกาศอุโบสถแล้ว อุบาสกอุบาสิกาทั้งหมดคุกเข่าประนมมือกล่าว
 คำอาราธนาอุโบสถศีลพร้อมกัน พระธรรมกถึกให้ศีล 8
6. ต่อจากรับศีลแล้ว หัวหน้าอุบาสกหรืออุบาสิกาอาราธนาธรรม (พฺรหฺมา จ โลกา
 ธิปตี สหฺมปติ...)

7. เมื่อเทศน์จบแล้ว หัวหน้านำกล่าวสาธุการและสวดประกาศตนพร้อมกัน ดังนี้

สาธุ สาธุ สาธุ

อหิ พุทฺธมฺจ รมฺมณฺจ	สงฺฆมฺจ สรณํ คโต
อุปาสกตฺตํ เทเสสิ	ภิกฺขุสงฺฆสฺส สมฺมุขา
เอตํ เม สรณํ เขมํ	เอตํ สรณมฺตฺตมํ
เอตํ สรณมาคฺคม	สพฺพพุทฺธา ปมฺุจฺเจ
ยถาพลํ จเรยฺยํ	สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
พุทฺทนิสฺสรณสฺเสว	ภาคิ อสฺสํ อนาคเต ๗

หมายเหตุ ถ้าผู้กล่าวเป็นผู้หญิง ให้เปลี่ยนคำที่เป็นตัวเน้นไว้ ดังนี้

คโต เปลี่ยนเป็น คตา

อุปาสกตฺตํ เปลี่ยนเป็น อุปาสิกตฺตํ

ภาคิ อสฺสํ เปลี่ยนเป็น ภาคินิสฺสํ

เมื่อสวดประกาศนี้แล้ว ฟังกราบพร้อมกันอีก 3 ครั้ง เป็นอันเสร็จพิธีตอนเช้า

แบบสวดมนต์ไหว้พระสำหรับนักเรียน

ระเบียบการสวดมนต์ไหว้พระสำหรับนักเรียน กระทรวงศึกษาธิการกำหนดเป็น
 แบบปฏิบัติไว้โดยเฉพาะ และได้มีคำสั่งให้ใช้ในโรงเรียนต่างๆ ทั่วราชอาณาจักร

3.4.2 ฟังธรรม

3.4.3 นั่งสมาธิ

คณะศิษย์พระครูภาวนานวัตร (ป่าเรอ ชุตินฺธโร), (2549, หน้า 27) ได้
 กล่าวถึงวิธีการนั่งสมาธิว่า จงนั่งขัดสมาธิ(เสหมาต) เอาเท้าขวาทับเท้าซ้าย มือขวาทับมือซ้าย
 วางมือที่ทับกันนั้นไว้บนขาหรือบนตักวางให้สบายๆ ไม่ต้องเกร็ง เอานิ้วชี้ขวาจรดหัวแม่มือ
 ซ้ายหัวแม่มือห่างกัน 2 องคุลี ตั้งตัวให้ตรง นี่เป็นแบบการนั่งกรรมฐานของสำนักวัดปากน้ำ

3.4.4 เติงกรรม

3.4.5 แผ่เมตตา

3.5 อาหิสงส์ของการเจริญภาวนา

คณะศิษย์พระครูภาวนานวัตร (บำเรอ ชุตินธโร), (2549, หน้า 20) ได้กล่าวไว้ว่า มีประโยชน์สำหรับประคองใจที่เข้าไปตั้งอยู่ที่ตั้งใจ(กรรมฐาน) นั้นแล้ว ไม่ให้คิดเรื่องนั้นเรื่องนี้อีก ใจของเรานั้นมีสภาพ 2 อย่างคือ 1. สงใจออกไปจากตัวใกล้บ้างไกลบ้าง 2. ไม่ได้ตั้งใจไปที่อื่นแต่เอาเรื่องต่างๆมาคิด แม้บางครั้งไม่ตั้งใจคิดก็ไปเที่ยงแ่สมาคิด เราใช้กรรมภาวนานี้ปิดความคิดนั้นๆจากใจเสีย ใจก็คิดอะไรไม่ได้ที่นี้เราส่งไปที่อื่นก็ไม่ได้เหมือนตริกอยู่ที่นิมิต คิดก็ไม่ได้ ไม่มีช่องจะคิด เพราะภาวนาอยู่แทนที่เสียแล้วก็มืออยู่อย่างเดียวคือ สงบเข้าๆ ในที่สุดก็หยุดได้ด้วยเครื่องมือหรืออุบายเหล่านี้

จงจรัส แจ่มจันทร์, และสุพน ทิมอ้า(2552, หน้า 38) ได้กล่าวถึงผลของการภาวนาไว้ดังนี้

1. เป็นคนฉลาดเฉลียว
2. มีวิชาความรู้
3. ไม่มมงาย
4. จิตใจสงบ รอบคอบ เยือกเย็น

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยและพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาการปฏิบัติอุโบสถศีล เป็นการวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องร่วมมือกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องของทุกฝ่ายและเพื่อก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมมุ่งเน้นสู่การพัฒนาที่สอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่ต้องการองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหา เพื่อพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุโบสถศีล ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. องค์ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

เป็นความพยายามของนักวิชาการและนักพัฒนาในการสังเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของงานวิจัยส่วนหนึ่งกับงานพัฒนาอีกส่วนหนึ่ง และพยายามเชื่อมโยงสาระสำคัญของการพัฒนาและการวิจัยออกมาเป็นการวิจัยแบบมีส่วนร่วมหรือการวิจัยและพัฒนา (Research and Development : R&D) การวิจัยแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นการวิจัยและพัฒนา รูปแบบหนึ่งที่ทำกับชุมชนและมีการเชื่อมโยงส่วนที่เป็นการศึกษา (research) กับส่วนที่เป็นการพัฒนาหรือแก้ปัญหา

2. แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

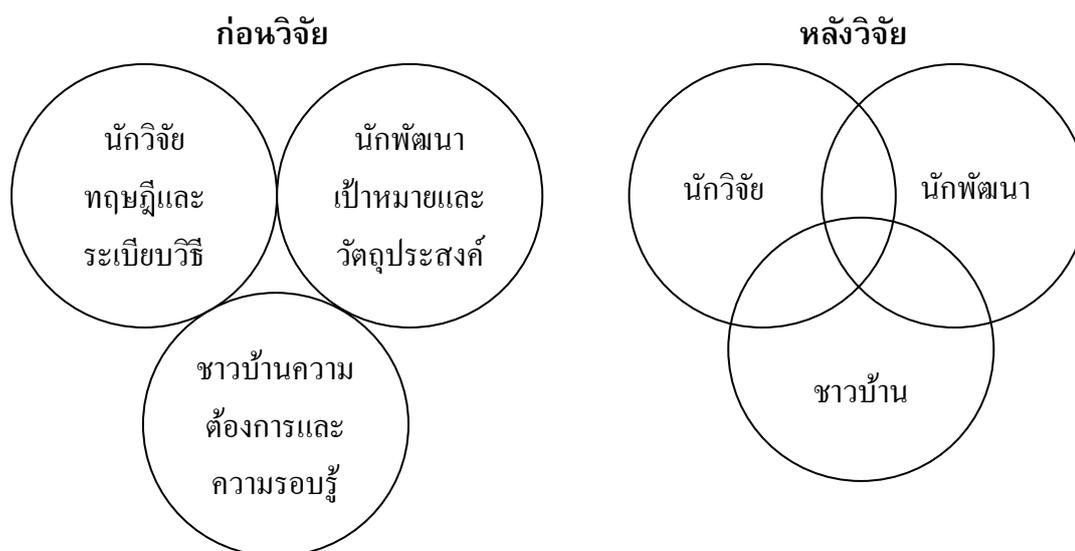
การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือกระบวนการที่ผู้คนจำนวนหนึ่งในองค์กร

หรือชุมชนผู้เข้ามาร่วมศึกษาปัญหา โดยการทำร่วมกับนักวิจัยผ่านกระบวนการวิจัยตั้งแต่ต้นจนกระทั่งเสร็จสิ้นการเสนอผล และอภิปรายผลการวิจัย เป็นการเริ่มต้นของคนที่อยู่กับปัญหา (problems people) ค้นหาปัญหาที่ตัวเองมีอยู่ร่วมกับนักวิชาการจึงเป็นกระบวนการที่คนในองค์กรหรือชุมชนมิใช่ผู้ถูกกระทำ แต่เป็นผู้กระทำที่มีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและมีอำนาจร่วมกันในการวิจัย (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตติสาร, 2545, หน้า 20)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางวิจัยที่แตกต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติหรือทางสังคมศาสตร์ เพราะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา และการทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความคิดเห็นของชาวบ้านอันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและเกิดการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

3. ปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เชื่อในปรัชญาว่า ชาวบ้านเป็นผู้ที่อยู่กับข้อมูลอยู่กับความจริง เป็นผู้ที่รู้ดีเท่ากับนักวิจัยหรืออาจจะรู้มากกว่านักวิจัย การเลือกปฏิบัติใดๆก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงต้องเริ่มจากชาวบ้านไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัยหรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียว และผู้ที่เกี่ยวข้องฝ่ายต่างๆ ทั้งชาวบ้าน นักวิจัยและนักพัฒนาควรมีบทบาทในการร่วมกำหนดปัญหาและเลือกแนวทางในการปฏิบัติ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาบทบาททั้งสามฝ่ายต่างก็มีความเท่าเทียมกัน การวิจัยลักษณะนี้จึงเป็นการเรียนรู้ผสมผสานระหว่างความรู้เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีวิจัยเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของนักพัฒนารวมทั้งความต้องการกับความรอบรู้ของชาวบ้าน ดังภาพ

ภาพ 2 เปรียบเทียบโลกทัศน์ของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย
ที่มา : (สิทธิณัฐ ประพุทธนิตติสาร, 2545 หน้า 23)

จากภาพก่อนวิจัย วงกลมแต่ละวงแสดงถึงโลกทัศน์หรือวิธีมองปัญหาของคนแต่ละกลุ่มที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการวิจัย โลกทัศน์ของแต่ละฝ่ายต่างกันไปตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือ หลังจากเข้าสู่กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคนทั้งสามกลุ่มจะมี “โลกทัศน์ร่วม” เข้าใจร่วมกันในการพัฒนาซึ่งเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาความรู้ความเข้าใจ ที่ได้จากการวิจัยและพัฒนาไปพร้อมๆกัน ในลักษณะการศึกษาชุมชนเพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาคือ ค่อยๆศึกษาไปแล้วทำกิจกรรมไป กลุ่มประชากรผู้ถูกวิจัยเปลี่ยนบทบาทไปเป็นผู้ร่วมวิจัยโดยมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการ นับตั้งแต่การเริ่มตัดสินใจว่าควรศึกษาวิจัยในชุมชนนั้นหรือไม่ การประเมินเหตุการณ์หลักสูตรและข้อมูลเพื่อกำหนดปัญหาการวิจัย การเลือกกระบวนการแก้ปัญหา การสร้างเครื่องมือ การเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์และเสนอสิ่งที่ค้นพบ

นอกจากนี้ สิทธิณัฐ ประพุทธนิตินสาร (2545, หน้า 23) ได้เสนอปรัชญาแนวคิดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสรุปได้ดังนี้ 1) การมีส่วนร่วมเป็นสิทธิ (right) เป็นเอกสิทธิ (privilege) เป็นการทำงานเป็นกลุ่ม เป็นกระบวนการบริหารการพัฒนาชนบทและเป็นเครื่องมือชี้วัดการพัฒนาชนบท 2) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่มีชีวิต (dynamic and organic process) เริ่มต้นจากสถานภาพจริงในปัจจุบันมุ่งไปถึงจุดที่ควรจะไปได้ ในอนาคตควรจะมีลักษณะที่มีความยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ไม่กำหนดเวลาและกิจกรรมล่วงหน้าได้ เชื่อว่าผู้ด้อยโอกาสมีความสามารถที่จะร่วมทำงานได้จะต้องเริ่มจากคนที่รู้สึก (feel) ต่อปัญหาหรือความต้องการของตนไปสู่ความคิด (think) การกระทำซึ่งยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (transformation) ทั้งในตัวเองและชุมชนทั้งในด้านสติปัญญา จิตใจ และมิติด้านกายภาพสิ่งแวดล้อมอื่น ๆ 3) กระบวนการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่ประกอบไปด้วยการแสวงหาความรู้และการกระทำ จะดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุด ตราบเท่าที่ผู้ด้อยโอกาสยังสามารถรวมกลุ่มกันได้ และคำนึงถึงภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าภูมิปัญญาของนักวิชาการ 4) การวิจัยแบบมีส่วนร่วม เกิดจากการประยุกต์ศาสตร์ในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น จากการสั่งการจากหน่วยงานเหนือมาเป็นชุมชนหรือชาวบ้าน ผู้ได้รับการพัฒนาเป็นศูนย์กลางการดำเนินการด้วยความเชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่แก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้ ถ้าเขารู้และเข้าใจเป้าหมายการพัฒนาตนเองของชุมชน การวิจัยลักษณะนี้เป็นการจุดพลังให้ชุมชนอันเกิดจากการทำงานร่วมกัน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน นอกจากนี้ยังเป็นการทำงานร่วมกันระหว่างผู้วิจัยกับสมาชิกในชุมชน ทำการศึกษาชุมชน เน้นการวิเคราะห์ชุมชนเพื่อค้นหาศักยภาพ ปัญหาแนวทางแก้ปัญหาด้วยการวางแผน การปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ประเมินงาน เป็นระยะเพื่อปรับเปลี่ยนแผนการดำเนินงานให้สามารถบรรลุเป้าหมายได้ 5) เป้าหมายสุดท้ายของการวิจัยคือ การเปลี่ยนแปลงสังคมอย่างถาวรจากถอนโคน เพื่อพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เพราะฉะนั้นจึงต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างแข็งขันและเต็มที่ตลอดกระบวนการของการวิจัย ตั้งแต่การทำความเข้าใจและนิยามปัญหาของการวิจัย การเลือกวิธีการแก้ไข

ปัญหา การวิเคราะห์ข้อมูลต่างๆ การทำกิจกรรมที่จะตามมาจากผลการวิจัย และยังต้องให้กลุ่มคนไร้อำนาจต่อรอง (powerless group) เข้ามามีส่วนร่วมในการวิจัยด้วย ทั้งนี้เพื่อจะก่อให้เกิดจิตสำนึกในหมู่ประชาชน เกิดความหวงแหนทรัพยากรต่างๆของตนและมุ่งไปสู่การพึ่งพาตนเอง นักวิจัยภายนอกเป็นเพียงผู้อำนวยการความสะดวกและเป็นผู้ร่วมเรียนรู้ตลอดกระบวนการวิจัยเท่านั้น 6) หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

4. หลักการการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

4.1 ให้ความสำคัญ และเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าความรู้พื้นบ้านตลอดจนระบบการสร้างความรู้และกำเนิดความรู้ในวิธีอื่นที่แตกต่างไปจากของนักวิชาการยังเป็นสิ่งที่ปฏิบัติและยอมรับกันแพร่หลายในหมู่คนชาวบ้านคนยากจน เพื่อเป็นหนทางแก้ปัญหาในการดำรงชีวิต

4.2 ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมยกระดับและพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเองของเขา ให้สามารถวิเคราะห์สังเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง ซึ่งเป็นการนำเอาศักยภาพเหล่านี้มาใช้ประโยชน์

4.3 ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้านและคนยากจน โดยให้สามารถได้รับความรู้ที่เกิดขึ้นในระบบสังคมของเขาและสามารถที่จะทำความเข้าใจ แปลความหมาย ตลอดจนนำไปใช้ได้เหมาะสม

4.4 สนใจในปริทัศน์ของชาวบ้าน โดยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะช่วยเปิดเผยให้เห็นคำถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน เช่น การถูกกีดกันหรือแปลกแยกจากพื้นดินหรือทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ การต้องดิ้นรนต่อสู้กับแรงงานบีบคั้นจาก ผู้มีอิทธิพล ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นคำถามที่นักวิจัยรูปแบบเก่าไม่มีใครคิดถึง และไม่เคยเป็นจุดเน้นในการค้นหาความรู้มาก่อน

4.5 ปลดปล่อยความคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะช่วย ให้ชาวบ้านและคนยากจนสามารถใช้ความคิด ความเห็นของตนอย่างเสรีภาพในการมองสภาพการณ์และปัญหาของตนเอง สามารถใช้วิจารณ์ญาณในการวิเคราะห์ วิเคราะห์ตรวจสอบสภาพเท็จจริงต่างๆ สามารถยืนหยัดต่อต้านพลังอิทธิพล จากภายนอกหรือจากอำนาจกดขี่ของผู้มีอำนาจ (พันททิพย์ งามสูตร, 2545, หน้า 62)

5. ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

สิทธิณัฐ ประพุทธินิติสาร (2546, หน้า 30-31) อ้างจากปารีชาติ วลัยเสถียร (2545, หน้า 82) สรุปขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 5 ขั้นตอน เป็นขั้นตอนที่ผสมผสานแนวความคิดจัดการชุมชน และการเรียนรู้ปัญหาของชุมชนเข้าด้วยกัน ดังนี้

5.1 ระยะก่อนทำวิจัย (pre-research phase) ได้แก่

5.1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน

- 5.1.2 การบูรณาการ ตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
- 5.1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
- 5.1.4 การแพร่แนวคิด PAR แก่ชุมชน
- 5.2 ระยะของการทำวิจัย (research phase)
 - 5.2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาาร่วมกับชุมชน
 - 5.2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
 - 5.2.3 การวิเคราะห์
 - 5.2.4 การออกแบบการวิจัยและเก็บข้อมูล
 - 5.2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
 - 5.2.6 การนำเสนอข้อมูล
- 5.3 ระยะการจัดทำแผน (planing phase)
 - 5.3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น
 - 5.3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
 - 5.3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน
 - 5.3.4 การแสวงหางบประมาณละหน่วยงานสนับสนุน
 - 5.3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล
- 5.4 ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (implementation phase)
 - 5.4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
 - 5.4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติอาสาสมัคร
- 5.5 ระยะติดตามผลและประเมินผลการปฏิบัติงาน (monitoring and evaluation phase)
 - 5.5.1 จัดตั้งทีมงานติดตามผล และประเมินผลการปฏิบัติงานของหมู่บ้าน
ขึ้นมาติดตามการดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ
 - 5.5.2 เสนอผลการประเมินต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

6. วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

เทคนิคการเข้าสู่ชุมชนเป็นการเข้าไปที่มีเป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนเป็นการเข้าสู่ชุมชนของนักวิจัยเพื่อวิจัยชุมชนโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันรวดเร็วและรื่นรมย์ การเข้าสู่ชุมชนจึงต้องมีเทคนิคที่เหมาะสมนักวิจัยจึงจะทำงานวิจัยให้สำเร็จได้ตามเป้าหมายที่วางไว้ การเข้าสู่ชุมชนสามารถแบ่งออกได้ 3 ขั้นตอนดังที่สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (2546, หน้า 13-20) ไว้ดังนี้

6.1 การเตรียมตัวเข้าสู่ชุมชน

นักวิจัยที่ดีต้องมีการเตรียมตัวก่อนเข้าสู่ชุมชนวิจัยอย่างน้อยต้องเตรียมใน 3 เรื่องสำคัญ คือ

6.1.1 ความรู้เรื่องมนุษย์สัมพันธ์ (human relations) เป็นความรู้ที่ช่วยให้คนอยู่ร่วมกันและทำงานร่วมกันอย่างมีความสุข มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล (rational animals) และรู้ความเป็นเหตุเป็นผล (law of cause effect) มนุษย์มีความสัมพันธ์กันระหว่างคนกับคน องค์กรกับองค์กร กลุ่มกับกลุ่ม แนวทางการศึกษามนุษย์สัมพันธ์ เริ่มที่

- 1) เข้าใจตนเอง
- 2) เข้าใจผู้อื่น
- 3) เข้าใจสังคม
- 4) เข้าใจงาน
- 5) เข้าใจหลักการและวิธีการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ที่ดี

หลักการสำคัญในการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ คือ รักผู้อื่น คิดดีดี พูดดีดี ทำดีดี มีประโยชน์ เกื้อกูลกัน เอาใจเขามาใส่ใจเรา ผู้วิจัยต้องฝึกฝนตนเอง ยิ้มง่าย ทักทายผู้อื่นด้วยไมตรีและจริงใจ เป็นต้น

โดยสรุปเทคนิคการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ของนักวิจัยก่อนเข้าสู่ชุมชน คือ เทคนิคการเยี่ยมเยือน “วิสาสาปรมาญาติ” ความคุ้นเคยเป็นญาติอย่างยิ่ง กับเทคนิคการร่วมกิจกรรมของชุมชน ร่วมทุกข์ร่วมสุขกับชุมชน

6.1.2 ความรู้เรื่องระเบียบวิธีวิจัย

1) ปัญหาการวิจัย(research problem) เป็นโจทย์หรือปัญหาการวิจัยที่มาจากชุมชนนักวิจัยเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกกระบวนการ (Facilitator) ซึ่งเรียกว่าวิทยากรกระบวนการ นักวิจัยเข้าไปร่วมเรียนรู้หรือร่วมคิดร่วมทำกับชุมชน (interactive learning through action) ปัญหาการวิจัยคือปัญหาของชุมชนที่ได้จากการเรียนรู้ร่วมกัน ปัญหาของชุมชนต้องมองเป็นองค์รวม (Holistic) ทั้งปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรม เช่น ปัญหาความยากจนดูเหมือนเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ แต่มีความเชื่อมโยงกับปัญหาสังคม การเมืองและวัฒนธรรม การกำหนดปัญหาการวิจัยร่วมกัน อาจใช้วิธีการ AIC (Appreciation-Influence-Control) FSC (Future-Search-Conference) ก็ได้

2) วัตถุประสงค์ของการวิจัย เป็นโจทย์ย่อยๆที่แตกออกจากปัญหาการวิจัย วัตถุประสงค์เขียนเป็นคำถามหรือประโยคบอกเล่าก็ได้ ถ้าเขียนเป็นคำถามจะช่วยชี้แนวทางในการแสวงหาคำตอบ เช่น เพื่อศึกษาว่าชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้อย่างไร เพื่อศึกษาระดับเศรษฐกิจของชุมชนด้านการมีงานทำรายได้และความรักสามัคคีหรือจะเขียนเชิงเปรียบเทียบหรือหาความสัมพันธ์ของตัวแปรที่ศึกษา หรือหาสมการพยากรณ์ได้

3) ประชากรและกลุ่มตัวอย่างประชากร คือสิ่งที่เราทำการศึกษา อาจเป็นคน สิ่งของ เป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ได้ ถ้ามีขนาดใหญ่หรือปริมาณมากต้องมีการสุ่มเพื่อเลือกตัวแทนของประชากรการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การเลือกคนที่ให้ข้อมูล (key information) เป็นตัวแทนกลุ่มก็ได้ เช่น ตัวแทนการศึกษา ศาสนา สาธารณสุข

องค์การบริหารส่วนตำบล ประเด็นสำคัญของการเลือกผู้ที่จะเข้าทำการวิจัย คือผู้ที่มีส่วนได้เสีย (steak holder) ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาที่ศึกษา เช่น ศึกษาเรื่องราวทำห้วยโชน นักวิจัยและชุมชนต้องร่วมกันพิจารณาว่าใครบ้างที่มีส่วนได้เสียเกี่ยวกับการทำห้วยโชน อาจมีผู้ผลิตจำหน่าย- ผู้บริโภค เป็นผู้มีส่วนได้เสีย เป็นต้น

4) เครื่องมือและการเก็บรวบรวมข้อมูล เครื่องมือควรมีหลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องสมบูรณ์แบบ เช่น แบบบันทึกการสังเกต แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และแบบทดสอบ เป็นต้น การจะใช้เครื่องมือชนิดใดขึ้นอยู่กับข้อมูลที่ต้องการเก็บ นักวิจัยควรมีการสร้างเครื่องมือร่วมกับชุมชน เมื่อได้เครื่องมือที่ชุมชนยอมรับว่ามีคุณภาพแล้ว ต่อมาเป็นขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล สิ่งสำคัญที่นักวิจัยต้องคำนึงคือ ตัวนักวิจัยและเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

5) การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัย คือผู้มีส่วนได้เสียในชุมชนและนอกชุมชนมาร่วมกันวิเคราะห์ สังเคราะห์ และวิธีการนำเสนอผลการวิจัยตลอดถึงการนำผลการวิจัยไปใช้แก้ปัญหา

6) สรุปผลการวิจัยและการอภิปรายผล นักวิจัยร่วมกันสรุปผลว่าการวิจัยครั้งนี้ได้คำตอบอะไรบ้าง และทำไมคำตอบจึงเป็นเช่นนั้น

7) ข้อเสนอแนะ ข้อเสนอแนะโดยทั่วไปมีสองลักษณะ คือเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้และเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป

6.1.3 ความรู้เรื่องวิทยาการกระบวนการ (facilitator) วิทยาการกระบวนการทำหน้าที่สำคัญอย่างน้อย 7 ประการ คือ

- 1) ผู้จัดการ
- 2) ผู้ประสานงาน
- 3) ผู้สังเกต
- 4) ผู้กระตุ้น
- 5) ผู้สร้างบรรยากาศ
- 6) ผู้เอื้ออำนวยให้เกิดการสื่อสารทางราบ
- 7) ผู้ร่วมเรียนรู้ร่วมกัน

6.2 การปฏิบัติตัวเมื่ออยู่ในชุมชน

6.2.1 นักวิจัยต้องเรียนรู้เพื่อการปรับตัว เช่น

- 1) ค่านิยมของชุมชน
- 2) สิ่งที่ต้องห้ามในชุมชน

6.2.2 นักวิจัยเป็นผู้เรียนรู้ไม่ทำตัวเป็นผู้รู้คงไว้ซึ่งความเป็นคนนอกชุมชน

(out-sider)

- 1) เรียนรู้ภาษาถิ่น

- 2) เรียนรู้วัฒนธรรมการกินอยู่ของชุมชน
- 3) เรียนรู้กิจกรรมของชุมชนในรอบ 1 ปี
- 4) เรียนรู้การใช้ชีวิตในชุมชน

6.3. การออกจากชุมชน

การออกจากชุมชนดูเหมือนจะเป็นเทคนิคที่ทำได้ง่าย และนักวิจัยมักจะประมาทรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เมื่องานวิจัยเสร็จก็ออกไปจากชุมชนโดยไม่มีเทคนิคที่เหมาะสมสำหรับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันจากการทำงานร่วมกัน จากปัญหาที่เกิดขึ้นจริงในชุมชน นำผลการเรียนรู้มาใช้แก้ปัญหาที่ร่วมกัน เมื่อมีปัญหาใหม่เกิดขึ้นก็ร่วมกันวิจัยเรียนรู้ร่วมกันรอบใหม่ นักวิจัยกับชุมชนจึงไม่แยกจากกัน มีการสร้างสานสัมพันธ์กันอย่างดี การออกจากชุมชนจึงต้องออกแบบวัฒนธรรมไทย “ไปลามาไหว้” โดยกล่าวลาในที่ประชุมของหมู่บ้าน การออกไปจากชุมชนจะนิมนต์และสง่างาม

เทคนิคการเข้าสู่ชุมชนจึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ของนักวิจัย ศาสตร์ คือ องค์ความรู้ด้านต่างๆ เช่น ความรู้เรื่อง คน ธรรมชาติ กลุ่มคน วัฒนธรรม ความรู้ทางระเบียบวิธีวิจัยและความรู้การเป็นวิทยากรกระบวนการเป็นต้น องค์ความรู้เหล่านี้นักวิจัยต้องเรียนรู้ ส่วนศิลป์ คือความสามารถในการนำองค์ความรู้เหล่านั้น ไปใช้ได้ดีมีประสิทธิภาพ ในสถานการณ์จริงของชุมชน

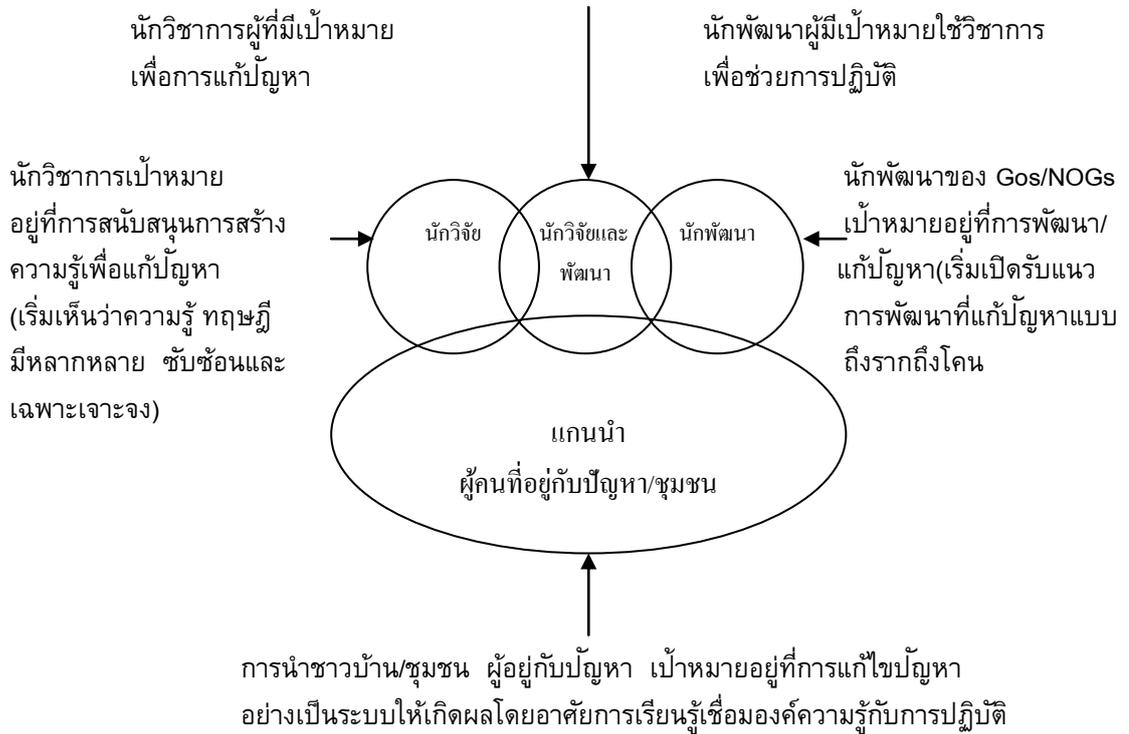
7. บทบาทของนักวิจัยในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

7.1 ต้องตระหนักในข้อจำกัดของตนเอง มีความรู้สึกที่ไม่รู้ นอกจากนี้ยังต้องตระหนักในระบบคุณค่าของตนเอง เมื่อต้องสัมพันธ์กับค่านิยมของประชาชนในท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปจากตนเอง

7.2 ยอมรับความไม่รู้ และพยายามเรียนรู้จากคนในชุมชน โดยผ่านมิตรภาพ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน

7.3 หลังจากที่ได้ข้อมูลพอสมควรแล้ว หรือเข้าใจปัญหาของท้องถิ่นต้องร่วมกันกับชาวบ้านหาทางออกหรือการแก้ไขปัญหาซึ่งขั้นตอนนี้เป็นงานหนัก และมักเกี่ยวพันกับความขัดแย้งอันเกิดจากโครงสร้างอำนาจท้องถิ่น แต่การก้าวเดินอย่างมีจังหวะ ปลุกกระตุ้นให้ชาวบ้านตระหนักและเปิดใจกว้างออก จะช่วยให้ชาวบ้านได้เรียนรู้และเห็นทางออกที่ไม่จำเป็นต้องมีการปะทะหรือนำไปสู่ความขัดแย้งเสมอไป นอกจากนี้การแก้ไขปัญหาโดยชาวบ้านมีส่วนร่วมเป็นระบบการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาไปด้วย

7.4 คนนอกที่เข้าไปเรียนรู้ในชุมชนหรือชนบท ต้องเตรียมเรียนรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ความขัดแย้งของชนชั้นนำในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาที่อำนาจภายนอกอิทธิพลของเขาต่อนโยบายและการปฏิบัติในการพัฒนา ดังภาพ 3

ภาพ 3 วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (จุดประสงค์อยู่ที่การแก้ปัญหาแบบยั่งยืน)
 ที่มา : (สิทธิณัฐ ประพุทธินิติสาร, 2545, หน้า 45)

จะเห็นได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งนักวิจัยนักพัฒนาหรือนักวิจัยและพัฒนาร่วมกับแกนนำผู้คนที่อยู่กับปัญหาในชุมชนเป็นหุ้นส่วนมีการผสมผสานระหว่างจุดแข็งของแต่ละหุ้นส่วนเข้าด้วยกันอย่างเลือกสรรและกลมกลืนคือ 1) นักวิชาการแข็งในด้านทฤษฎีวิเคราะห์แต่ไม่รู้จักปฏิบัติไม่มีหน้าที่ปฏิบัติ 2) นักปฏิบัติแข็งในด้านทฤษฎีมีทรัพยากรแต่ไม่รู้จักวิเคราะห์และวิเคราะห์สู้นักวิชาการไม่ได้ 3) แกนนำผู้อยู่กับปัญหารู้ปัญหาดีแต่การวิเคราะห์และศักยภาพในการระดมทรัพยากรมีน้อยกว่านักปฏิบัติ

เพราะฉะนั้น การวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ผลของกระบวนการเรียนรู้จะทำให้ทุกฝ่ายที่เป็นหุ้นส่วนได้รับ (take) และได้ให้ (give) จะเห็นได้ว่าการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) จัดเป็นกลไกสำคัญในกระบวนการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับสภาพสังคมในปัจจุบันที่ต้องการองค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการแก้ปัญหาคือการพัฒนาผู้นำการปฏิบัติอุปถัมภ์ของคณะสงฆ์ตำบลบ้านโป่ง อำเภอนองโตนุ จังหวัดสระบุรี

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พิชญ์รัชต์ บุญช่วย (2550) ได้วิจัยการศึกษากระบวนการสร้างภาวนา 4 โดยใช้หลักไตรสิกขา โดยผู้วิจัยเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับผู้ปฏิบัติธรรม เพื่อหาประสบการณ์ของตนและวิเคราะห์ประสบการณ์ของผู้ร่วมปฏิบัติ จึงสามารถสะท้อนสภาวะ ความหมายและสาระของการฝึกอบรมในพระพุทธศาสนาอย่างมีน้ำหนักจากมุมมองของผู้เข้ารับการฝึกอบรมที่เชื่อกันว่า การฝึกอบรมตามลำดับขั้นตอนไตรสิกขาอย่างต่อเนื่องนั้น ย่อมนำไปสู่การหลุดพ้นทุกข์และเกิดอานิสงส์เป็นคุณสมบัติที่พัฒนาแล้วใน 4 ด้าน คือ กาย ศีล จิต และปัญญาการศึกษาภาคปริยัติมุ่งความสนใจไปที่การศึกษาค้นคว้าหลักไตรสิกขา และภาวนา 4 จากพระไตรปิฎกและวรรณกรรมชั้นรองลงมา แล้วแสดงหลักฐานอ้างอิงไว้ ผลการศึกษาพบว่า ไตรสิกขาเป็นระบบการศึกษาที่เน้นการฝึกอบรมตนเองอย่างมีขั้นตอน เพื่อนำไปสู่การพ้นทุกข์ ในภาคปฏิบัติ องค์ธรรมคือไตรสิกขาจะทำงานไปพร้อมๆกัน

สุธรรมมา วรนาวิน (2551) ได้ศึกษาผลของการปฏิบัติสมาธิที่มีต่อความฉลาดทางอารมณ์ :กรณีศึกษาผู้ปฏิบัติธรรมโครงการเฉลิมพระเกียรติตามรอยเบื้องพระยุคลบาทวัดโสมนัสวิหาร ผลการวิจัยพบว่าการปฏิบัติสมาธิตามหลักพุทธศาสนาด้วยการพัฒนาสติอย่างต่อเนื่องบนฐานทั้ง 4 คือ กาย เวทนา จิต ธรรมนั้นส่งผลให้เกิดคุณลักษณะ 4 ประการ คือ พัฒนากาย พัฒนาพฤติกรรม พัฒนาจิต และพัฒนาปัญญาซึ่งเป็นการพัฒนาทั้งความฉลาดทางอารมณ์ และการพัฒนาความฉลาดทางปัญญาไปพร้อมๆกัน อย่างไรก็ตามพุทธศาสนาเน้นการพัฒนาจิตมาเป็นอันดับต้น โดยการพัฒนากาย และพฤติกรรมเป็นการพัฒนาการทางสังคม ก่อให้เกิดความฉลาดทางอารมณ์ ด้านดีการพัฒนาปัญญา ก่อให้เกิดความฉลาดทางอารมณ์ ด้านเก่งการพัฒนาจิต เป็นการพัฒนาการทางอารมณ์ ก่อให้เกิดความฉลาดทางอารมณ์ ด้านสุข การวิจัยกึ่งทดลอง(Quasi Experimental Research) กลุ่มตัวอย่างคือผู้ปฏิบัติธรรมโครงการเฉลิมพระเกียรติตามรอยเบื้องพระยุคลบาทวัดโสมนัสวิหาร จากการวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติพบว่า หลังการปฏิบัติสมาธิตามโครงการนี้จะเห็น ความฉลาดทางอารมณ์ของผู้รับการฝึกอบรมเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงว่าการปฏิบัติสมาธิสามารถนำมาใช้เพื่อเพิ่มระดับความฉลาดทางอารมณ์ได้ และจากการสัมภาษณ์ผู้รับการอบรมมีความพอใจ ประทับใจ เข้าใจและได้รับประสบการณ์ที่ดีเกี่ยวกับธรรม และการฝึก จะนำกลับไปใช้ในชีวิตประจำวัน และอยากกลับมารับการอบรมอีกครั้งเมื่อมีโอกาส สรุปได้ว่าการปฏิบัติสมาธิตามหลักพุทธศาสนาสามารถก่อให้เกิดความฉลาดทางอารมณ์ ทั้งด้านดี เก่ง และ สุข ตามที่เป็นที่ ต้องการของบุคคล

นันทวรรณ อิศรานวัฒน์ชัย (2551) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรมนี้ พบว่า บทบาทผู้นำที่ดีตามแนวคิดทฤษฎีตะวันตก ต้อง ประกอบด้วยบทบาทพื้นฐานสำคัญ 4 ประการ คือ (1) การกำหนดทิศทาง (pathfinding) เป็นการกำหนดทิศทางขององค์กรให้เป็นไปตามวิสัยทัศน์ที่ได้วางไว้ (2) การจัดการระบบการ

ทำงาน (alignment) (3) การมอบอำนาจ (empowerment) เป็นการมอบหมายอำนาจ ความรับผิดชอบให้แก่บุคคลที่เหมาะสม เพื่อให้การทำงาน เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ (4) แบบอย่างการเป็นผู้นำ (modeling) สำหรับภาวะผู้นำที่ดี ตามหลักพุทธธรรม ผู้นำที่ดีจะต้องยึดหลัก “ธรรม” เช่น พรหมวิหาร 4 ธรรมาธิปไตย พละ 4 และสัปปุริสธรรม 7 เป็นต้น เป็นคุณธรรมสำคัญสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จที่วางไว้ และนำพาหมู่คณะสังคมไปสู่ความสงบสุขและมั่นคงตลอดไป รูปแบบผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ที่เกิดจากการประยุกต์ของภาวะผู้นำตามแนวคิดตะวันตก และหลักพุทธธรรม ย่อมประกอบด้วยหลักการ 3 ประการ คือ หลักการครองตน ครองคน และครองงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาดน การพัฒนาคน และการพัฒนาระบบงาน ให้มีคุณภาพที่สมบูรณ์แบบ ทั้ง 2 ด้าน คือ (1) คุณภาพด้านความสามารถ เพื่อให้ผู้นำเกิดการพัฒนาดน พัฒนาคน และพัฒนาองค์กร ให้เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ปรับปรุงคุณภาพความเป็นผู้นำ คุณภาพบุคลากรในองค์กรและคุณภาพขององค์กร ให้มีความเหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์อยู่เสมอ (2) คุณภาพด้านจิตใจ เพื่อให้เกิดการยกระดับจิตใจของผู้นำให้มีคุณธรรมจริยธรรม เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลัก เพื่อให้สามารถนำพาหมู่คณะ องค์กร และสังคมไปสู่ความเจริญก้าวหน้า ที่ยั่งยืนและมั่นคงตลอดไป

พระมหารุ่งเรือง รุกขิตฺตมโฆ (2550) ในการศึกษาวิจัยผลการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน : ศึกษากรณีเยาวชนผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ณ ศูนย์ปฏิบัติธรรมสวนเวฬุวัน อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่า เยาวชนมีปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานต่างกัน เช่น บางคนขาดความศรัทธาในการปฏิบัติ บางคนไม่เคยรู้มาก่อนว่าการปฏิบัติธรรมคืออะไร และทำไปเพื่อประโยชน์อะไร จึงไม่รู้เป้าหมายของการปฏิบัติธรรม ระยะเวลาในการปฏิบัติธรรมมีน้อยเกินไปทำให้การปฏิบัติธรรมไม่ต่อเนื่องและส่วนใหญ่ไม่ต้องการปฏิบัติเคร่งครัดเกินไป จึงควรมีกิจกรรมอื่นมาช่วยเสริมในการปฏิบัติธรรมเพื่อให้เยาวชนมีความรู้สึกผ่อนคลายไม่เครียดเป็นต้น จากการติดตามผลการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเยาวชนหลังจากสิ้นสุดแต่ละโครงการปรากฏว่า เยาวชนเกิดการพัฒนาพฤติกรรมอันพึงประสงค์ขึ้น แต่เมื่อเวลาผ่านไปประมาณ 10-20 วันแล้วนั้นพฤติกรรมแบบเด็กๆ ก็ย้อนกลับมาสู่วิถีชีวิตเหมือนแต่ก่อนอีกครั้ง แสดงว่าการปฏิบัติธรรมสามารถขัดเกลาพฤติกรรมหยาบได้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ซึ่งแนวทางแก้ไขจะต้องมีการปฏิบัติให้ต่อเนื่องโดยนโยบายกระทรวงศึกษาธิการและผู้บริหารสถานศึกษาควรจัดการศึกษาตามแนวทางของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และส่งเสริมให้มีการปฏิบัติธรรมให้กับเยาวชนต่อไปตลอดถึงการสร้างบรรยากาศแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติธรรมในโรงเรียนด้วย มีกิจกรรมปฏิบัติธรรมร่วมกันก่อนเข้าห้องเรียน ซึ่งเป็นกระบวนการขัดเกลาจิตใจก่อนที่จะเรียนรู้วิชาการต่างๆ ตลอดถึงส่งเสริมให้นักเรียนเข้ามาปฏิบัติธรรมในช่วงปิดภาคเรียน หรือในวันหยุดราชการ

โสภณ ขำทัพ (2550) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการปฏิบัติอานาปานสติกับพฤติกรรมการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนรางวัลพระราชทานจังหวัดนนทบุรี พบว่าในพระพุทธศาสนามีวิธีปฏิบัติกรรมฐานอยู่ 2 วิธี วิธีแรก คือ การปฏิบัติสมถกัมมัฏฐานซึ่งเป็นการอบรมจิตให้สงบจนเกิดสมาธิ เพราะอานาปานสติเป็นวิธีปฏิบัติวิธีหนึ่งในการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน 40 โดยวิธีนี้เป็นการพัฒนาจิตด้วยลมหายใจเข้าออกของแต่ละบุคคล และอานาปานสติภาวนานี้เป็นได้ทั้งในสมถกัมมัฏฐานและวิปัสสนากัมมัฏฐาน ส่วนการปฏิบัติ อานาปานสติภาวนานี้เป็นที่นิยมกันในปัจจุบัน เพราะเป็นวิธีเจริญสมาธิที่ปฏิบัติได้สะดวก และไม่กระทบกระเทือนต่อสุขภาพผลที่ได้รับคือเสริมสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิต โดยเน้นหลักสันโดษ คือให้พึงพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่และไม่ทะยานอยากในสิ่งที่เกินความจำเป็นซึ่งก่อให้เกิดสมาธิหรือมีสติสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ทำให้เป็นคนมีวินัย เข้มแข็ง มั่นคง มีประสิทธิภาพในการทำงานมีความรับผิดชอบในหน้าที่การงานของตน และสร้างความรักและเมตตาให้เกิด แก่มนุษย์ชาติอันส่งผลให้สังคมสงบสุข ส่วนวิธีที่ 1 คือ การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งผล ที่ได้รับคือ การรู้แจ้งสภาวะธรรมตามความเป็นจริงด้วยปัญญาหรือในที่สุดได้บรรลุพระนิพพานในส่วนการวิจัยเชิงสำรวจผลการวิจัยที่สำคัญมีดังนี้ 1) ด้านข้อมูลทางสถานภาพของผู้บริหารโรงเรียนรางวัลพระราชทาน ซึ่งมี 7 ด้าน ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา ประสบการณ์ในการทำงาน ตำแหน่งหน้าที่ในโรงเรียน สังกัดของโรงเรียน และขนาดของโรงเรียนที่ต่างกัน ส่งผลให้การปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนไม่แตกต่างกัน 2) ด้านระดับพฤติกรรมที่แสดงออกของผู้บริหารโรงเรียนรางวัลพระราชทาน ซึ่งมี 4 ด้าน ได้แก่ วิถีชีวิตแบบพุทธ ความเชื่อ ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท ความเข้าใจในหลักการพัฒนาจิตด้วยอานาปานสติและคุณธรรมของผู้บริหารโรงเรียนตามแนวพุทธปรัชญามีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติงานของผู้บริหารโรงเรียนเป็นอย่างยิ่ง

กิริติ กมรประเทืองกร(2551)ได้ศึกษาวิจัยคุณค่าของการสวดมนต์ที่มีต่อพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย กรณีศึกษา พุทธศาสนิกชนวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร พบว่า 1) ความหมายของการสวดมนต์หรือการสาธยายธรรม คือ การสาธยายพระพุทธพจน์เพื่อทรงจำให้ขึ้นใจด้วยตนเอง และเพื่อเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนแก่ชนทั้งหลาย ส่วนความสำคัญของการสวดมนต์ คือสวดธรรมเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา และสวดพระปริตรเพื่อคุ้มครองป้องกันอันตรายนั่นเอง 2) คุณค่าของการสวดมนต์ที่มีต่อพุทธศาสนิกชนในสังคมไทย ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ คือ มีคุณค่าของการสวดมนต์ โดยรวมอยู่ระดับดีมาก ส่วนข้อเปรียบเทียบโดยรวม ระหว่างชายและหญิงที่มาสวดมนต์มีคุณค่าของการสวดมนต์ที่ไม่แตกต่างกัน

พระมหาอนงค์ กตปุญญ (2551) ได้ศึกษาเปรียบเทียบการให้ทานสมัยพุทธกาลกับปัจจุบัน :ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลเมืองเก่า อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น พบว่าจุดประสงค์การให้ทานในปัจจุบันของชาวพุทธตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองจังหวัดขอนแก่น เหมือนกันกับสมัยพุทธกาล คือ ให้ทานเพื่อบูชาคุณ ให้แก่ผู้ที่มีอุปการะคุณแก่ตน ให้แก่คนที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์

กับตน ให้เพื่ออนุเคราะห์ และให้เพื่อตัดความตระหนี่ แต่ที่แตกต่าง คือ มีบางส่วนให้ทานยังมุ่งผลประโยชน์ตอบแทนลักษณะของการให้ทานในสมัยพุทธกาลเหมือนกันกับปัจจุบัน คือ วัตถุประสงค์ที่ให้ ได้แก่ ปัจจัย 4 คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร เสนาสนะ เกสัช และทานวัตถุ 10 ประการ วิธีการให้มีลักษณะดังนี้ ให้ทานด้วยศรัทธา ให้ทานโดยเคารพอ่อนน้อม ให้ทานตามกาล ให้ด้วยจิตอนุเคราะห์ ให้ทานไม่กระทบกระทั่งตนและคนอื่น ถวายเป็นสังฆทาน ถวายเป็นบุคลิกทาน ให้ของที่ไม่เป็นเดน ถวายไทยธรรมด้วยมือตนเอง มีความตั้งใจก่อนที่จะทำทาน ทำจิตให้เป็นกุศล เชื่อว่าการทำบุญให้ทานทำให้มีความสุข ความอึดใจในปัจจุบัน แสวงหาไทยธรรมสิ่งของที่ควรให้ทาน ไทยธรรมเป็นของบริสุทธิ์ ได้มาโดยชอบธรรม ให้ของที่สะอาด ให้ของที่ประณีต เลือกสิ่งให้ ให้เป็นนิത്യ กำลังให้ก็ทำจิตให้ผ่องใส ครั้นให้แล้วก็ดีใจประเภทของการให้ทานมี 2 ชนิดเหมือนกัน คือ 1) อามิสทาน การให้วัตถุสิ่งของต่างๆ มีให้ข้าว น้ำ ยา รักษาโรค 2) ธรรมทาน คือ การให้ธรรมเป็นทาน ได้แก่การแนะนำสั่งสอนอบรมให้รู้จักวิธีการดำเนินชีวิตรูปแบบและวิธีปฏิบัติในการให้ทานของชาวพุทธตำบลเมืองเก่า คือการทำตามคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา และทำตามวัฒนธรรมประเพณีพื้นบ้านโบราณที่ได้ปฏิบัติสืบทอดเป็นมรดกต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ ฮีตสิบสอง ซึ่งเป็นลักษณะเด่นที่มีความแตกต่างจากสมัยพุทธกาล ที่ชาวอีสานได้ยึดถือเป็นแบบแผนในการทำบุญให้ทาน ที่นิยมปฏิบัติประจำมีดังนี้ บุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญเข้าจี บุญสงกรานต์ บุญบั้งไฟ บุญซำฮะ บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก ส่วนบุญพระเวส บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษาบุญกฐินเป็นรูปแบบการทำบุญตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ที่สอดแทรกอยู่ในวัฒนธรรมพื้นบ้านชาวตำบลเมืองเก่าได้อย่างกลมกลืนเหมาะสม

อภิชาติ พรสี (2551, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบเทศนาวิธีตามแนวอนุพุทธพิกถาในสังคมไทยปัจจุบันครั้งนี้ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การแสดงธรรมตามแนวอนุพุทธพิกถาโดยทั่วไปเป็นการแสดงธรรมโดยพิสดาร (อธิบายหัวข้อธรรม) มิได้ประสงค์ให้ผู้ฟังบรรลุธรรมในทันที แต่สำหรับซักฟอกจิตใจของผู้ที่ยังไม่พร้อม ให้เป็นจิตที่เหมาะสมพร้อมจะเข้าใจอริยสัจ 4 แต่บางครั้งมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้ฟังบรรลุธรรมทันที ในบางครั้งมีเป้าหมายเพียงเพื่อให้ผู้ฟังเห็นโทษของกามคุณแล้วออกบวชการแสดงอนุพุทธพิกถา เป็นวิธีเทศนาธรรมแบบอนุศาสน์ปาฏิหาริย์ คือ สั่งสอนให้เข้าใจเรื่องต่างๆตามความเป็นจริง ไม่มีผู้ใดทราบได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงอนุพุทธพิกถาไว้อย่างไร นอกจากมีวิธีแสดงไปตามลำดับหัวข้อแล้วอาจแสดงไม่ครบหรืออาจไม่แสดงตามลำดับยุคพุทธกาล ไม่มีปัญหาและอุปสรรคในการแสดงอนุพุทธพิกถา ผู้แสดงคือพระพุทธเจ้าที่ทรงรู้แจ้งธรรม จึงเลือกผู้ที่สามารถจะบรรลุธรรมได้ ส่วนผู้แสดงที่เป็นพระสาวก จะแสดงธรรมแตกต่างกันไปตามลำดับภูมิธรรมของแต่ละบุคคล ในยุคปัจจุบันมีปัญหาและอุปสรรคในการแสดงอนุพุทธพิกถา เพราะผู้แสดงส่วนใหญ่ยังไม่บรรลุธรรม การสอนธรรมอาจผิดเพี้ยนไปจากความจริง ผู้ฟังธรรมอยู่ในสังคมบริโภคนิยมติดอยู่ในกามคุณ โอกาสที่จะบรรลุเป็นไปได้อาก รูปแบบใหม่ของอนุพุทธพิกถาต้องคำนึงถึง

สภาพสังคมที่เปลี่ยนไปเป็นสังคมบริโภคนิยม ผู้แสดงคือพระสงฆ์ยังมีข้อบกพร่องอนุฝักฝัก ในรูปแบบใหม่ ต้องเปลี่ยนจากการพึ่งธรรมชาติเพื่อให้บรรลุธรรม เป็นการลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง หากยังไม่บรรลุก็จะเกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมในปัจจุบัน และส่งผลถึงในอนาคตเพื่อขัดเกลาจิตใจให้เหมาะแก่การเข้าใจอริยสัจธรรม เปรียบเหมือนผ้าขาวที่ถูกซักฟอกแล้ว พร้อมรับน้ำ ย้อมได้

จิตติรัตน์ รัชใจตรง (2549, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการใช้อานาปานสติภาวนาเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต ของเสถียรธรรมสถาน ผลการวิจัยพบว่า อานาปานสติภาวนาหรืออานาปานสติสมาธิ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญมากกว่าวิธีเจริญสมาธิอื่นๆ อานาปานสติเมื่อทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ซึ่งพระอรหันตศาสดาท่านได้ขยายความอานาปานสติเป็นยอดแห่งกรรมฐาน เป็นภูมิธรรมแห่งมโนสิกขาของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพุทธบุตรที่เป็นมหาบุรุษเท่านั้น การศึกษาผู้ที่เข้าฝึกการใช้อานาปานสติภาวนาเพื่อพัฒนาชีวิตของเสถียรธรรมสถาน ฝึกสอนโดยแม่ชีศันสนีย์ เสถียรสุต การเปรียบเทียบคะแนนของพฤติกรรมก่อนและหลังการฝึกปฏิบัติอานาปานสติภาวนา เมื่อได้รับการฝึกอานาปานสติภาวนา จะสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น ในเกือบทุกด้าน เช่น คะแนนการดำเนินชีวิตภายในครอบครัวของผู้ปฏิบัติ ก่อนการปฏิบัติ = 4.03 หลังการปฏิบัติ = 4.56 คะแนนกลุ่มพฤติกรรมการให้อภัยผู้อื่น ที่ทำร้ายร่างกายหรือด่าว่าเสียดสีทางวาจา ก่อนการปฏิบัติ = 2.80 หลังการปฏิบัติ = 4.08 เป็นต้น ซึ่งแสดงให้เห็นชัดเจนว่า หลังจากได้รับการฝึกปฏิบัติอานาปานสติภาวนา ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตดีขึ้น ผลงานวิจัยครั้งนี้ทำให้ทราบว่า ในฐานะที่เราเป็นพุทธศาสนิกชน สมควรอย่างยิ่งที่จะต้องปฏิบัติตนตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้ให้ถึงพร้อมทั้งการศึกษาด้านปริยัติ ปฏิบัติ และรับผลจากการปฏิบัติเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต อันจะนำมาซึ่งความสุขต่อตนเอง ครอบครัว สังคมและมวลมนุษยชาติ

จุฬารัตน์ เขาประเสริฐ (2549, บทคัดย่อ) ได้ประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการบำบัดโรคจิต ผลการวิจัยพบว่า ปัญหาความสำคัญของโรคจิตเภท เป็นโรคที่มีสาเหตุมาจากความบกพร่องของการทำหน้าที่ของจิตใจและอารมณ์ ที่พบมากที่สุดในการบรรเทาโรคจิตทั้งหมด เป็นโรคจิตที่ก่อปัญหาแก่มวลมนุษยชาติ ส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของผู้ป่วย ครอบครัว ชุมชน สังคม การสาธารณสุข และเศรษฐกิจระดับประเทศ การบำบัดโรคจิตเภทอาจใช้วิธีการหลัก 3 ประการผสมผสานกัน คือ (1) การรักษาทางกาย เช่น รักษาด้วยยา ช็อกไฟฟ้า (2) การรักษาทางจิตใจ เช่น การทำจิตบำบัด และ(3) การรักษาทางสังคม เช่น ครอบครัวบำบัด นิเวศน์บำบัดวิธีการรักษาโรคทางใจในพระพุทธศาสนา คือ การใช้โยนิโสมนสิการ เป็นการพิจารณาหาเหตุผล พร้อมกับการรู้จักแก้ปัญหาดำเนินชีวิตให้ถูกต้อง การใช้สมาธิบำบัด เช่น อานาปานสติการเจริญสติปัฏฐาน การเจริญเมตตา การคบหากัลยาณมิตร เพื่อสงบระงับนิวรณ์ กิเลสจนทำให้เกิดปีติสุข การประยุกต์ใช้พุทธธรรมในการบำบัดโรคจิตเภท สามารถทำได้กับ

ผู้ป่วยที่มีอาการดีขึ้น หรือสามารถรับรู้ข้อมูลได้ หลักพุทธธรรมที่จิตแพทย์นักจิตวิทยาคลินิก นักสังคมสงเคราะห์ สามารถเลือกมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมกับอาการของผู้ป่วยได้ดี คือ นักจิตวิทยาคลินิกมุ่งรักษาทางจิตใจของผู้ป่วยจิตเภท รวมทั้งครอบครัวบำบัดหรือนักสังคม บำบัด รวมทั้งหลักพุทธธรรม เช่น โยนิโสมนสิการ พุทธลีลาในการสอนปมาณิก 4 จริต 6 ที่พระพุทธองค์ทรงใช้บำบัดโรคทางใจแก่สาวก ซึ่งสอดคล้องกับการรักษาของจิตแพทย์ตาม แนวจิตบำบัด ในยุคปัจจุบัน เช่น การทำจิตบำบัดแบบประคับประคอง(Supportive therapy) การทำจิตบำบัดตามแนวซาเทียร์(Satir therapy) และการทำจิตบำบัดแบบ Cognitive behavior therapy (CBT) พระมหาสมชาย สิริจนฺโท (2548, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาพุทธธรรม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ) บทสรุปการพัฒนา ตามแนวทางของพระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ) มุ่งศึกษาในด้านต่าง ๆ ได้แก่ ด้านความ ประพฤติ (ศีล) ด้านจิตใจ และด้านปัญญา มุ่งศึกษาหลักธรรมที่นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา คุณภาพชีวิต ได้แก่ หลักเศรษฐกิจในการพัฒนาตน หลักการปลูกจิตสำนึกในหน้าที่ตามหลัก ทิศ 6 หลักการศึกษากับเยาวชน หลักการดำเนินชีวิตด้วยความ ไม่ประมาท หลักการดำเนิน ชีวิตด้วยความสุข หลักกรรมและกฎแห่งกรรม และหลักสังสารวัฏการเวียนว่ายตายเกิด โทษ ของการไม่พัฒนาคุณภาพชีวิต ประโยชน์ของการพัฒนาคุณภาพชีวิตจากการศึกษาพบว่า ผล การพัฒนาคุณภาพชีวิตของพระเทพวรคุณ (สมานสุเมโธ) สงเคราะห์ลงเป็น 2 ด้าน ได้แก่ (1) ผลในด้านกายภาพที่มีต่อสังคมและชุมชน (2) ผลในด้านจิตใจและปัญญาที่มีต่อสังคมและ ชุมชน ซึ่งในข้อแรกมีผลต่อการพึ่งตนเอง หน้าที่ในครอบครัวการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น อีสาน การสืบสานประเพณี โครงการและการพัฒนาองค์กรสงฆ์และชุมชน ส่วนในข้อที่สอง เป็นการส่งเสริมความรู้ด้านปรัชญาและวิชาการทางพระพุทธศาสนา และเป็นการส่งเสริมความรู้ เชิงอนุรักษ์